

Muassislar:

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:

Sirojiddin SAYYID
Alisher SA'DULLAYEV
Minhojiddin MIRZO
Iqbol MIRZO
Nodir JONUZOQ
G'ayrat MAJID
O'razboy ABDURAHMONOV
Kengesboy KARIMOV
Abatbay DANIYAROV
Shuhrat SIROJIDDINOV
Bahodir KARIMOV
Sobir O'NAR
Ilhom TO'XTASINOV
Rustam MUSURMON
Farrux JABBOROV

Bosh muharrir v.b.:

Nurilla ChORI

Mas'ul kotib:

G'iyosiddin O'NAROV

Muharrir:

Sardor TOLLIBOYEV

Rassom:

Asliddin KALONOV

Manzilimiz:

Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar
uyushmasi binosi.
Indeks 100066

E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz
Veb sayt: www.yoshlikjurnali.uz
Tel.: (0371) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: G'O'narov

6

Xurshid

Do'stmuhammad:

“Kitobni anglab, tushunib
mutolaa qilish lozim”

13

Xolida Bozorova

Boboturkiy

Zuhriddin Isomiddinov

Haqqoniy so'z
baxsh etgan ilhom

20

18

Akmal Toshev

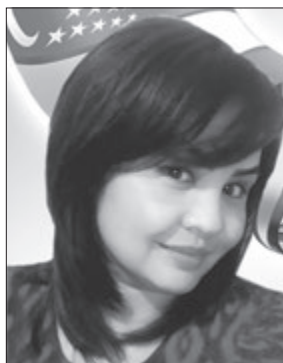
Oy pariga
aylangan kecha...

46

Lola Jo'rayeva

Shamol sochim
silar ohista...

Birlamchi vazifalardan
asosiysiga o'taylik

26

Atoqli folklorshunos
olima va shoira

38

31

**Normurod
Norqobilov**
Chol va bola

69

**Abdulaziz
Ahmad**
Onam yopar
diyorkulcha...

48

**Bayram
Aytmuratov**
Akamning shumligi.
Hudhud

72

**Nozima
Norqo'ziyeva**
Baxt bu –
lahzalarda asl
yashamoq...

54

**Niyatullo
Elbek o'g'li**
Bo'ynimizda ishq
tumor edi...

74

Raskin BOND
Deolida bekatida

60

**Navro'za
Mahamadxo'jayeva**
Abadiy orzular

O‘z taqdirimizga mas‘ulmizmi?

Farmon TOShev

Hazrat Alisher Navoiyning “El netib topqay menikim, men o‘zimni topmasam” degan mashhur misrasini deyarli barcha biladi. Siyosatchilar tili bilan aytganda, bu xulosa go‘zal nazmdan demokratiyaning, ya‘ni fuqarolik jamiyatining mezoniga aylanib ulgurdi. Aslida o‘sha davrdayoq alloma shoir komil inson siymosini ana shunday tasavvur etgan va shunday ko‘rishni istagan. Biz esa... bugunga kelib bu da‘vat mag‘zini chaqayapmiz. Ammo haliyam kech emas, muhimi, uning mohiyatini o‘zlashtirish va shuurga singdirishda.

“Men o‘zimni topmasam...” O‘zni topmoq nima degani?

Genetikani rad etib bo‘lmaydi. Lekin hammasi qondan o‘tadi, inson o‘zini o‘zgartira olmaydi, deyish ham noto‘g‘ri. Oddiy insonlarning farzandlari ilm va tarbiya tufayli martabaga erishyapti. Yoki aksincha, ulug‘ kishilarning farzandlari noshud, jinoyatchi bo‘lganini ko‘rdik, ko‘ryapmiz ham. Hamma narsani omadga bog‘layvermaslik lozim, chunki Alloh omadni shijoatli, shavqliga beradi. Ya‘ni, “Sendan – ugina, mendan – bugina”.

Xo‘sh, “o‘zni topmoq”, ya‘ni odamlar o‘rtasida shaxs sifatida shakllanish, qadr topish qanday kechadi? Aslida yoshi kattargan sari odam ulg‘ayib, tajriba orttiradi. Ammo bu ulg‘ayishni istamaydiganlar, sezmaydiganlar ham bor. Agar sinchiklab e‘tibor bersangiz, dunyoning o‘zi (qolaversa, davlat siyosati) insonning ulg‘ayib, hayotda o‘z o‘rmini topishi uchun imkoniyat yaratgan, ya‘ni umrining o‘tgan har bir daqiqasi tajriba, saboq sifatida keyingi hayotimizga xizmat qilishi kerak.

Masalan, bog‘chada, fazilat va turmush tarzi, maktabda hayotga nuqtayi nazar, oilada o‘z taqdiriga, jamoada esa jamiyatga nuqtayi nazar shakllanadi. Bularning barchasida muhit muhim ahamiyatga egadir. Negaki, u doimo ishtiyoq va havasimizga mutanosib bo‘lmasligi mumkin. Demoqchimanki, farzandni birinchi sinfga gullar bilan yetaklab borish, maktabni bitirishida esa qimmatbaho sovg‘a berish bu hali muhim emas. O‘g‘il-qizning hujjatini qarindosh yoki tanishingiz

ishlayotgan oliygohga, tag'in pastroq ball bilan talaba bo'lish mumkin bo'lgan fakultetga topshirishga "ko'ndirish" ham muhim emas. Hali mustaqil hayot tajribasiga, kasb-hunarga ega bo'lmagan, pul topishni o'rganmagan o'g'ilni uylantirish, qizni turmushga uzatish ham...

O'zni topmoq eng avvalo o'z taqdirini yaratish, o'z taqdiriga javob bermoqdir. Peshonamga bitilgani bo'ladi, deb yashaydiganlarning biri sira ikki bo'lmaydi. Taqdirning ulug'ligi kishining o'z oldiga qo'ygan maqsadi mohiyati va bu maqsadga erishish yo'lidagi ishtiyok-u g'ayratiga bog'liq. Zero, bu maqsad va harakat pirovardida o'sha kishining jamiyatda o'z o'rnini topishiga xizmat qilsin. Fikrimni soddaroq tushuntirmoqchiman. Aytaylik, badavlat ota-ona uch farzandini ham nufuzli maktab, kollej, oliy o'quv yurtida o'qitdi. Avvaliga har biriga mashina olib berdi, ularni ishga joylashtirdi, keyinchalik uy bilan ta'minladi. Va "...biz ota-onalik burchimizni bajardik", deb g'ururlanib yurishadi.

Xo'sh, maqsadni tanlashda, uni amalga oshirishda ota-ona to'g'ri yo'l tutdimi? Farzandlar bu "imtiyoz"larni hazm qila olishadimi? Mashaqqatsiz erishgan narsalarini saqlay

biladimi? Muammoli, nizoli holatlarda oqilona yo'l tutishga tayyormi? Eng muhimi, jamiyatga, odamlarga nafi tegadimi? Hurmatli jurnalxonlar, bu savollarga javob topish uchun o'z atrofingizda yashayotgan shunday oila taqdirini bir tahlil qilib ko'ring, xulosangiz yanada teranroq bo'ladi.

Xorijda bo'lgan chog'imda o'sha yerliklar bilan oila, ro'zg'or, bola-chaqa haqida suhbatlashaman. Rivojlangan Xitoyda ham, Yevropada ham o'z uyi, ish joyi, jamg'armasi bo'lmagan yigit-qizlar turmush qurmaydi. Turmush qurganiga to'rt yil bo'lgan oiladan "Nega farzandlaringiz yo'q?" deb so'raganimda, ularning javobi bir xil: "Biz hali farzandni tarbiyalashga, uning kamolini ta'minlashga tayyor emasmiz". "Pulingiz bor, durustroq bog'cha, maktabga bersangiz, enaga saqlasangiz bo'ladi-ku?" desam, "O'zim tarbiyalamagan

---

*O'g'lini suydi,
tarbiyaladi, lekin
erkalatmadi. Besh
yil mobaynida
taksiga mingan
yigit emas, hozir
ham shunday.*

---

bola hech qachon o'zim kutgandek o'smaydi" deyishdi. Ba'zan bir yilda ikki marta farzand ko'rayotgan bizning murg'ak ayollar nega bunday fikrlamaydi? O'tasining uyida, o'tasining puliga yashayotgan "murg'ak" erlar-chi? Ochig'i, ular o'z taqdiri haqida o'ylamagandan so'ng ota-ona "yelkasidan tog'ni tushirish" uchun oson yo'lni tanlaydi.

Agar ayrim oligarxlar oilasini hisobga olmasak, dunyodagi barcha rivojlangan davlatlarda farzandlar mehnati va intilishiga qarab manfaatdor bo'ladi. Ota-ona bolasiga, avvalo, mehnat qilishni, halol pul topishni o'rgatadi, ya'ni bola ota-onadan ortiqcha muruvvat kutmaydi, mutelikni yoqtirmaydi. Biz esa "otamda shuncha davlat bo'laturib, nega menga bermaydi", deb o'ylaymiz. Yo noto'g'rimi?

Rohiya ammamning Bobomurod ismli o'g'li bor. Otasi bir umr geologiya tizimida ishladi, "obshiy dvor"da yashadi. O'g'lini suydi, tarbiyaladi, lekin erkalatmadi. Besh yil mobaynida taksiga mingan yigit emas, hozir ham shunday. Bobomurod SamDU fizika fakultetida o'qidi, o'qishga aeroport yaqinidan piyoda kelib ketdi. U ilmning etagidan tutdi, to'y-u ma'raka, ulfatchilik ortidan quvmadi, til o'rgandi. Yo'q, ammam ham, Jo'raqul pochcham ham o'g'lini hech narsaga majburlamadi,

o'qishiga imkon yaratishdi. Bobomurod Toshkentda, yadro fizikasi institutida ishladi, fan nomzodi, fan doktori bo'ldi. Hozir fanlar akademiyasining astronomiya institutida ishlayapti. O'tgan yili Jahon fanlari akademiyasi akademigi bo'ldi.

Men professor Saydulla Mirzayev, G'aybulla Sattorov, Mergan Bo'matov, O'zbekiston xalq o'qituvchisi Nusratilla Xidirov (joylari jannatdan bo'lsin!), Abdulla Quvvatov, Muxtor Begmatov, Qurbon Jo'raxonov kabi ziyolilar hayotini bilaman. Oilasi, ro'zg'ori qiynalgan chog'da ham o'z mehnatiga, ilmiga tayanib tanildilar, izlanishdan to'xtamadilar.

Keling, siz ham o'z mehnati bilan obro' topgan tanish-bilish, qarindoshlaringiz ro'yxatini tuzing. Ana shunday

---

*Salohiyat,
ibratda ham
o'lchov yo'q.
Umrining oxirgi
kunida ham havas,
shukrona va ibrat
bilan jon beradi-
ganlar bor.*

---

kishilarning hayotidan ibrat oling. O'shanda jamiyatda o'z o'rningizni izlagan bo'lasiz. Agar chin ko'ngildan izlasangiz, uni topasiz, ishonavering.

Taqdir tarjimai hol emas, ammo biz tarjimai holimizni taqdir deyishga o'rganganmiz. Vaholanki, insonning salohiyati, dunyoqarashi, ezgu fazilatlarini tarjimai holga kiritib bo'lmaydi. Ular

maqsadga intilish tufayli qalbda, vujudda qo'nim topadi. Yaxshilik qilishini, ilm o'rganishining sanasi bo'lmaydi. Salohiyat, ibratda ham o'lchov yo'q. Umrining oxirgi kunida ham havas, shukrona va ibrat bilan jon beradiganlar bor. O'z taqdiriga mas'ul kishilar aslida shunday umr ko'rish lozim.

Bir rivoyat eshitganman. Allomaning ikki nafar shogirdi kelib, so'rabdi:

– Ustoz, sizdan o'git olgani keldik. Kamchiligimiz bo'lsa ayting, biz uni takrorlamaylik...

Ustoz javob beribdi:

– Bolalarim, men birovlarining kamchiligini topadigan emasman. Bunday vakolat berilmagan. Biz odamlarga to'g'ri yashashni o'rgatamiz, xolos.

– Unda xatomizni qanday bilamiz?

– Bu ham juda oson ish, – deпти ustoz. – Vaqti-vaqti bilan amallaringizni yozib turing, so'ng ularni foydali va foydasizga ajrating. Vaqtingizni ham sanang: foydali va behudasini aniqlang. Keyin o'zingiz xulosa chiqaring...

Menimcha bu – hayotning o'zgarmaydigan shiori. Taqdiringizga mas'ul bo'ling, u faqat Sizniki. Ibratli taqdirgina

“KITOBNI ANGLAB, TUSHUNIB MUTOLAA QILISH LOZIM”

**Taniqli yozuvchi Xurshid DO'STMUHAMMAD
va yoshlarning onlayn suhbat**

Do'stбек SULAYMONOV oqqa ko'chirgan

– Xurshid aka, “Jajman” hikoyangiz o‘z paytida adabiy jarayonda voqea bo‘lgan edi. O‘ziga xos ramziy uslubda yozilgan bu asarni har bir kitobxon o‘zicha tushundi, o‘zicha idrok qildi.

– “Jajman” hikoyasining tug‘ilish tarixi bor. Toshkent shahridagi “Chorsu” bozorini ko‘pchilik yaxshi biladi. Bizning uyimiz shunga yaqin bo‘lganligi uchun “Chorsu”ga ko‘p qatnaganman. U yerda bir “Tim” degan joy bo‘lardi. U “Tim”lar hozir buzilib ketdi. Baland, tepasi oynavand. Ikki tomonida katta-katta darvozasi bo‘lardi. Bu “Tim”ning ichida turshak, mayiz, jiyda, yong‘oq – shunga o‘xshash quritilgan mevalar sotilgan. Har safar bozorga kelganimda birinchi bo‘lib kitob do‘koniga, undan keyin, albatta o‘sha “Tim”ga kirardim. “Tim” qandaydir sehrli maskandek tuyulgan menga. Shu yerda tirikchilik qilayotgan, savdo qilayotgan odamlar, nazarimda, boshqacha ko‘rinardi-da.

Bir kun ko‘zim tushib qoldi. Bir ayol turshak sotayotgan ekan, bir odam qo‘lidagi qog‘oz xaltani to‘ldirib turshak oldi-da, pulini to‘lamay ketdi. Ayol yig‘lab yubordi. “Bolalarining rizqini qirqib olib kelgandim, ro‘zg‘orimga ishlatarmikanman degandim”, deb yig‘ladi. Menga shu narsa juda

og‘ir botdi. Bozorda bunday manzaralar uchrab turadi. Oradan yillar o‘tdi, o‘sha xotira turtkisida “Jajman” obrazi paydo bo‘ldi. Hikoya “Sharq yulduzi” jurnalining yillik mukofotiga sazovor bo‘ldi. Ko‘pchilikka ma‘qul tushdi va hali-hanuz hikoya haqida ko‘p savollar tug‘iladi.

– “Chayongul yoxud quyi qishloqda qotillik qissasi” o‘zgacha uslubdagi asar. Asar sud va tergov hujjatlari asosida yozilgan. Har bir holatni taftish qilgansiz.

– “Chayongul” qissasining nomi bir necha marta o‘zgardi. Birinchi marta yozganimda “Sof o‘zbekcha qotillik” edi. Keyin “Jaholat” bo‘ldi, uch seriyali telefilm (rejissyor Nuriddin Qosimov), oxiri badiiy film (rejissyor Sobir Nazarmuhamedov) bo‘ldi. Va nihoyat, “Chayongul” nomi bilan qissalar qatoridan o‘rin oldi. Dastlab “Sirli olam” jurnalida “Sof o‘zbekcha qotillik” bo‘lib chiqdi. Nima uchun “Sof o‘zbekcha qotillik”? Unda ozgina kinoya bor, achchiq kesatq bor.

Kitobxonlar ko‘rishgan, “Chistoy angliskoy ubiystvo” degan filmni. Kattaqo‘rg‘onda odamlar o‘la boshlaydi. Tiq etgan shovqin chiqmaydi, to‘s-to‘polon bo‘lmaydi. Men yozgan qissada

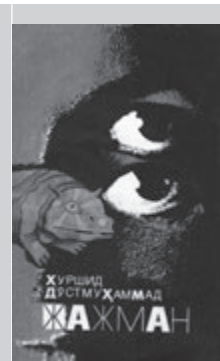
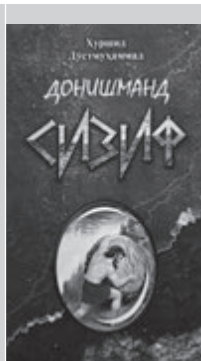
esa... voqea olis viloyatlardan birida yuz bergan. O'zim borib ko'rganman, suhbatlashganman. Qotillik qilgan ayol bilan qamoqxonaga borib suhbatlashganman. Ayol qanday tarzda qotillikka otlanganini so'zlab bergan.

Uyiga juda og'ir ruhiy iztirob holatda kelgan. Tandirning yonida turgan eski pichoqqa ko'zi tushgan. O'sha pichoqni ko'targancha "o'ldiraman, o'ldiraman" deb ikki ko'cha nariga boradi. Nahotki sizning yo'lingizni biror odam to'smadi?" deb so'radim. "Hech kim yo'limni to'smadi" dedi u. Mana bu jaholat bilan bironing joniga tajovuz qilish bo'lgan uchun shunday atadim. Keyin "Chayongul" nomi topildi. Bunda ham qamoqxonadagi suhbat asqatdi. "Bizning uyimizda erkak kishi yo'q, – dedi mahkuma ayol. – Erkak kishi yo'q joyda, tajovuz bo'lgan joyda ayol kishi erkakka aylanadi". Ana shu gap menga juda og'ir botdi, larzaga soldi va ayol chayonga aylanishini ifodalash maqsadida "Chayongul" deb qo'ydim. Buni yana boshqa sabablari bor. Tush bilan bog'liq sabablari, uni keyinchalik gaplashsak bo'ladi.

– *Meni anchadan beri bir narsa o'ylantirib keladi. Adabiy did masalasi. Asar faqat xos o'quvchilar uchun yoziladigan bo'lsa, ko'pchilik asar o'qimaslikka to'g'ri keladi. Agar asar omma didiga moslashtirilsa, u holda "xos"lar omma darajasiga tushib qoladi. Umuman olganda, xos va omma o'rtasidagi munosabatlar qanday kechadi? Bundan qanday chiqib ketish mumkin?*

– Bu og'ir va murakkab savol. Ko'pdan buyon yechimini topmayotgan savol. Men yechim topib beraman deb da'vo qilmayman, albatta. Lekin

xulosam shuki, yoza boshlaganimizdan buyog'iga odamlar ommadan "xos"ga aylanib boradi deb hisoblar edim, lekin na omma o'zgardi, na "xos". "Xos"ni omma darajasiga tushirib bo'lmaydi, ommani "xos" darajasiga ko'tarib bo'lmaydi. Faqat o'zbek adabiyoti, o'zbek kitobxonlariga xos emas bu hol. Men juda ko'p xorij mamlakatlariga borganman. Kutubxonalarga, kitob do'konlariga kirib suhbatlashaman. Kitoblarni ko'raman. O'sha yerlarda ham yaqqol ajralib turadi. Xos adabiyotni o'qiydigan qavm nihoyatda oz, nihoyatda kam. Lekin savol tug'iladi, bu asarlarni omma tushunadigan qilib yozish kerakmi yoki xos kitobxon tushunadigan qilib yozish kerakmi? Darajani nima belgilaydi? Buni aniqlash qiyin, bor yozuvchi men bir murakkab asar yozib qo'yay deb yozmaydi axir. Masalan, o'zim bir necha bor harakat qilganman juda ommabop qilib yozaman deb. Ommabop, odamlar qiziqib o'qiydigan qilib. Menda voqea ko'p bo'lmaydi, qiziqarli voqealar kam bo'ladi. Tashqi voqealardan ko'ra ichki ruhiy voqealarga berilib ketaman. Ichki ruhiy tahlilga berilgan jarayonda omma o'qishdan zerika boshlaydi. Men yaxshi ko'radigan Dostoyevskiy "Voqealar tugab, ana shu voqealar haqidagi iztiroblar boshlanadigan joyda badiiy adabiyot boshlanadi", – degan. Afsus, men mana shu aqidaga moyillik sezaman. Ko'pgina asarlarimizda badiiy asar boshlanadigan joyda asar tugaydi, voqea tugaydi. "Jinoyat va jazo"ni hammamiz o'qiganmiz. Bir talaba yigit boshi aylanib, gangib ikki ayolni o'ldirib qo'ydi. Endi yostiqday kitob shu qotillikning mulohazasiga bag'ishlangan. "To'g'ri qildimmi? Noto'g'ri qildimmi? Men haqmi? Boshqalar haqmi?". Ana

shu savolga asarning oxirigacha javob izlaydi. Iztirob chekadi, qayg'u chekadi. Lekin asarda savolga tugal javob chiqmaydi, asar tugaydi. "Jinoyat va jazo" xos o'quvchilarga qarashlimi? Yoki ommagami? "Jinoyat va jazo"ni qo'yib turaylik, "O'tgan kunlar" romani keng ommaning asarimi yoki xos kitobxonlarnikimi? "O'tgan kunlar"ni, "Jinoyat va jazo"ni keng omma ham, xoslar ham qiziqib o'qiydi. Ehtimol, ularning buyukligi mana shunda bo'lsa kerak. Lekin omma men shu kitobni o'qidim, falon joyidan ta'sirlandim degan gapni eshitganim yo'q shu paytgacha. Xos o'quvchilar uni jo'n, ertaknamo joylariga unchalik e'tibor qaratmasdan o'qishadi. Yana bir marta aytaman, bu savolga tugal javob yo'q, lekin hamisha o'ylatib keladi, hamisha ko'ndalang turadi bu savol.

– *Asarlaringiz metaforalarga yashiringan, sekin o'qiladigan asarlardek tuyuldi. Bu balki ehtiyotkorlik yoki bo'lmasa inson o'zini-o'zi senzura qilish oqibatida yuzaga kelgan uslubmasmikini, degan fikr uyg'ondi.*

– Yaxshi. Bu avvalgi savolning davomi. Qiyin o'qish, oson o'qish, yengil o'qish. Badiiy asar shavq-zavq bilan o'qilishi kerak degan mashhur gap bor. To'g'ri gap, lekin savol tug'iladi: Marsel Prustning asarlarini keng omma shavq-zavq bilan o'qiydimi? Men, masalan, bu adib asarlarini zavq bilan o'qiyman. Ozgina o'qiyman, qiynalib o'qiyman, lekin rohat qilaman. Takror-takror o'qiyman. Yodimdan chiqib ketadi, yana o'qiyman. Gap shundaki, Prustning fe'l-atvori, xarakteri, siyrati shunday bo'lgan, uslubi ham shundan kelib chiqqan.

O'zimizning Temur Po'latov bor. Temur Po'latov havas qilgan yozuvchilardan biri Marsel Prust. Bu ikki adib ohista, shoshmay mutolaaga, fikrchan mutolaaga da'vat qiladi kitobxonni. Nima uchun? Sababi bor. Shaxsan o'zim bir kitobxon sifatida shunday asarlarga moyilligim kuchli. Mening konsert, to'y, nog'ora-bazmga unchalik hushim yo'q. Men yolg'izlikka, sokinlikka, tinchlikka moyil odamman. Qiy-chuv o'yin-kulgi, bayram, shodiyona bo'layotgan joyda aql ishlamaydi, ehtiros ishlaydi. Dunyo,

taraqqiyot nima demoqda? Dunyo tezlikning, shiddatning qurboniga aylanib bormoqda. Hozirgi koronavirus ham insoniyat tezlikning qurboniga aylanganining bir alomati. Prust, Po'latov va shunga o'xshagan yozuvchilar nima qilmoqchi edi? Zamon shiddatining "etagi"dan tutib qolmoqchi edi! Tasavvur qiling, katta bir tog'day mashinami, tankmi, teplovozmi tortib ketayapti, ular qo'li bilan, qalamning uchi bilan, "Hoy, sekin, qayoqqa shoshayapsan insoniyat?!" demoqda. Temur Po'latov, anglangan daqiqalargina umr, demoqda. Tushunayapsizmi, anglangan lahzalargina umr. Anglanmagani sening umring emas. Aytmoqchimanki, o'qilishi og'ir, kimlargadir zerikarli tuyuladigan asarlar mohiyatida mana shunga o'xshash falsafa yotadi. Misol uchun, "Bozor" romanimda yoki "Bugun ertalab" degan hikoyamda ayrim joylari murakkablashib ketgan, o'qish qiyin deb aytishdi ustozlarimiz, o'rtoqlarimiz. Men esa yanayam murakkablashtirib yozmaganimga afsuslanaman. Yana qayta yozaman Xudo xohlasa. O'shanda yanayam murakkablashtirib yozish yo'lini izlayman.

– *Bugungi mutolaa borasida fikringiz qanday? Bugungi kitobxonlikdan ko'nglingiz to'ladimi?*

– Avvalo, kitob o'qiydigan odam shu xalqning mulki hisoblanadi, ma'naviy mulki. Kitobxonlik shaxsiy ish, lekin kitobxon ko'paysa xalqning sifat darajasi o'zgaradi. Kitob ko'p chiqyapti, tarqalyapti, sotilyapti, o'qilyapti, lekin ko'nglim to'ldi deb aytishga til bormaydi. Kitobni sotib olish bir, o'qish ikki, o'qiganini tushunish uch, tushunganini ifoda qilib berish to'rt. Lekin butun jahonda ommabop, yengil tushuniladigan kitoblar juda ko'p. Million-million tirajda chiqayotgan asarlar bestseller yozib millioner bo'lib yurgan yozuvchilar hammasi yengil o'qiladigan asarlar. Ana shu yengil o'qiladigan asarlarning ham og'ir yukini his qilib o'qish tarafdoriman va murakkab deb hisoblanadigan asarlar ommalashuvini juda-juda istayman.

– *"Umid guli" hikoyasining yaratilishiga nima sabab bo'lgan? Tarixiy shaxs Abdurauf Fitrat*

timsolini tasvirlashda nima nazarda tutilgan? Bevosita hikoyaning so'ngida "Inqilob" jaridasiga "Mening kecham" she'ri va Botuning "Mening kunduzim" she'rini chop etish bilan bog'liq xat yozish bilan tugallangan. Bu holat kelgusi yorug' kunlarimizga ishorami? She'r nomlari mening nazarimda mana shunday xulosaga kelishga sabab bo'ladi?

– Taniqli adabiyotshunos Hamidulla Boltaboyev Abdurauf Fitratning besh jildligini bosmaga tayyorlagan. Bir dunyo ish qilgan. Shu besh jildli asarlarini o'qidim. Savol tug'iladi: nima sababdan shu besh jild nega ommalashmadi? Fitrat, Cho'lpon, Behbudiy, Qodiriy, Hamza, Usmon Nosir deymiz, lekin ular ommalashmaydi. Nima sababdan odamlar Abdurauf Fitrat mana shunday odam ekan, bunday bo'lgan ekan deb aytmaydi. Men kuyib ketaman. Bir olim umrini sarflab besh jildlik kitob chiqaribdi, oltinga topilmaydigan gaplar bor u yerda. Fitratning asarlarini o'qisangiz butun tasavvurlaringizni o'zgartirib yuboradi. Nafaqat XX asr boshlanishi, XXI asr boshlanishidagi voqealarga ham munosabatingizni o'zgartirib yuboradi. Shuni o'qib turib va ta'sirlanib yurib, Moskvada bo'lgan epizod (lavha desa ham bo'ladi) meni hikoya qilgin degandek bo'lib qoldi. O'sha epizodning o'zi meni hikoya yozishga majbur qildi. Maqsad Abdurauf Fitrat singari insonlarning badiiy obrazini yaratish. Misol uchun, Behbudiy haqida "Yoshlik" jurnalida bir qissa chiqdi. Xursand bo'ldim. Chunki badiiy obraz orqali o'sha ulug' insonni, ulug' zotni keng ommaga yaxshiroq, chuqurroq va ta'sirliroq tanishtiramiz. Rahmatli Tohir Malik Abdulla Avloniy haqida qissa yozgan. Yana va yana muammo kitobxonlarimizning saviyasiga, qiziqish doirasiga kelib taqaladi. Bir so'z bilan aytganda, Hamidulla Boltaboyev tayyorlagan kitoblardan, yana qo'shimcha ma'lumotlarni arxiv materiallaridan o'rganib "Umid guli"ni yozdim. Fitratning bag'rikengligini, ulug'ligini qarangi, jurnalga xat yozib o'zi va Botuning she'rini yonma-yon bosinglar deb iltimos qiladi. Undan xulosa chiqarib olish sizga, menga boshqa o'quvchilarga havola. Mening yozganlarimda, e'tibor bergan bo'lsangiz, tugal

xulosa bo'lmaydi. Tugal xulosa o'quvchi ixtiyoriga qoldiriladi.

– "Bozor" romanida ham, "Jajman" hikoyangizda ham bozordan chiqqan maxluqqa to'xtalgansiz. Nega aynan ikkita asaringizda ushbu obrazni olib chiqqansiz. Aynan qayta-qayta murojaat qilishingizning boisi nimada?

– "Jajman" inson fe'lidagi barcha salbiy illatlarning, salbiy tuyg'ularning, salbiy kechinmalarning, umumlashma obrazi. U sulloh, bosqinchi, yovuz, birovning haqidan qo'rqmaydigan, iymonsiz, uning shakl-shamoyili yo'q. Jajman qanday jondor ekanligini men o'zim ham bilmayman. Kingadir olabo'ji bo'lib ko'rinadi, kingadir ajina bo'lib ko'rinadi. Noinsof odamlarning qiyofasini o'zida mujassam qilgan. Istalgan salbiy fe'lni unga tadbiiq qilishingiz mumkin. Shunda uning mohiyati ochiladi. Metaforadan kutilgan ma'no-maqсад ochiladi.

– *Sizningcha, san'at qachon ma'naviy dunyoni o'ldirishga, xarob qilishga xizmat qiladi? Qachon sodir bo'ladi va qanday holatlarda?*

– San'at hayot, kayfiyat, ruh baxsh etadi va ayni vaqtda o'ldiradi. Yaratuvchi, jonlantiruvchi, jon baxsh etuvchi san'at bor. O'quvchining badiiy did masalasi kelib chiqmoqda. San'atning ta'sir kuchi nihoyatda katta, cheki yo'q. San'at deydigan bo'lsak, qanchasi sizga jon bag'ishlaydi, qanchasi joningizga azob beradi, zulm qiladi. Uning barchasi o'zingizga havola. Misol uchun, kimdir jonini berib qayta-qayta o'n martalab eshitadigan qo'shig'ini men bir marta ham oxirigacha tinglamayman.

Keng omma orasida musiqani berilib tinglaydiganlari ko'p emas. Nega? Yengil-yelpi ashulani eshitadi. Shuni ashula deb aytayotganiga, unga musiqa bastalaganiga, shuni qo'shiq qilib aytganiga, radioda televizorda berayotganiga aql bovar qilmaydi. Va shuni jon-jon deb eshitadigan odamlar borligi meni ajablantiradi. Aqlimga sig'dirolmayman. Nima bu o'zi? Na musiqa bor, na so'z bor, na ijro bor. Nima bo'ldi? Odamlarimizning didi shunchalik pasayib ketdimi?

Hatto anchagina mashhur bastakorlari-mizning musiqasini tinglang, tepa sochingiz tikka bo'ladi. O'ldirgani shu-da! Mening didimni haqorat qilyapti. Ularni katta-katta pul evaziga to'yga aytamiz, konsertiga boramiz. Besh ming odam konsertiga kirib o'tiradi. Uch soat konsert tomosha qiladi. U yerda aytilgan yigirma-o'ttizta qo'shiqdan nechtasi chinakam estetik zavq beradigan qo'shiq? Qizlar, yigitlar tinmasdan raqsga tushadi. Kechirasiz-u, bu qanday tomosha?!

Zulayho Boyxonovaning ayrim qo'shiqlarini tinglayman. Erkin Vohidovning "Bir qadam" nomli she'riga Abduhoshim Ismoilov musiqa bastalagan. O'shani berilib aytadi. Savol tug'iladi: bizda hech zamonda "Men tomonga bir qadam qo'y!" deb qiz bola yigitga aytadimi? Yigit qizga aytishi mumkin. Erkin aka juda bir nozik lutf qilgan. Zulayho Boyxonova esa jonini jabborga berib, "Bir qadam, bir qadam"lab olamni boshiga ko'taradi. Qani bu yerda did, qani estetika, qani go'zallik?! Bu tomonlarini tinglovchilar o'ylashi kerak-da! "Hoy, oyim, nimalarni deb ayuhannos solayapsan?" deya savolga tutmog'i kerak-da!

– *Shu mulohazalarni badiiy adabiyotga vobasta qilib aytganda-chi?*

– Xuddi shunday sayozlik ashula, musiqa, teatr, kinoga ham tarqagan. Milliy teatrga tushib, kelin-kuyov, qaynona-kelin mojarolarini ko'rib o'tirgan tomoshabinlarni tomosha qilaman. Tushunyapsizmi, sahnaga qarolmay atrofimdakilarni tomosha qilaman.

Ommaviy adabiyot, ommabop adabiyot qo'polroq qilib aytganda olomon adabiyot, olomon teatri, olomonbop filmlar, olomon musiqalar didni o'ldiradi. Men teatr ko'ryapman, film tomosha qilyapman, qo'shiqdan zavq olyapman, men kitob o'qiyapman degan fikrga olib keladi, oqibati esa didni o'tmaslashtirish, o'ldirishdan boshqa gap yo'q. Savol zamiridagi tagma'nodan kelib chiqilsa, didni o'ldirdimi, odamni o'ldirgan bo'ladi.

– *Yozuvchi bo'lib shakllanishingiz davomida dastlab yozganlaringiz ham matbuotda e'lon*

qilinganmi va ularga o'quvchilarning munosabati qanday bo'lgan?

– Tabiiy, havaskordan yozuvchiga yoki shoirga aylanish oson ko'chmaydi. Bu qiyinchilik chig'irig'idan o'tish mashaqqatini boshdan kechirganman. Gazeta yo jurnalda birorta hikoyam chop etilarmikan, degan orzu tushlarimga kirib chiqardi.

Men beshinchi-oltinchi sinfda o'qigan kezarimdan kundalik tutganman. Uchrashuvlarda talabalarga ko'p aytaman, ana shu kundalik tutish yozuvchilikka o'rgatadi. Meni hech kim majbur qilmagan. Qaytaga meni odobsizga chiqarib, yomon bolaga chiqarib, muhokamalar qilishgan, izza qilishgan. Dastlabki hikoyalarim "Fan va turmush" va "Guliston" jurnallarida e'lon qilingan. Va u paytlarda nafaqat hikoya, bir kichkina maqolangiz chiqsa ham odamlar o'qir edi. Yozilgan ikki enlik axborotni ham o'qib telefonda tabriklashardi. Men shu vaqtgacha ochig'ini aytadigan bo'lsam o'zimni tilimdan qoniqish hosil qilmayman. Erkin A'zamga o'xshagan, Nazar Eshonqulga o'xshagan tilim juda o'ynoqi deb aytmayman. Men toshkentlikman dedim-ku, viloyatda yashagan o'rtoqlarimga havasim keladi. Xurshid Davron do'stimizga ko'p aytardim, sen fors tilini bilasan. Fors tilini bilsam yaxshi bo'lardi deb. Nega deydi? Fors tilida so'zlar boyroq tuyuladi, ohangdor. Musiqaviylik kuchli. Bizning Toshkent shevasida yozib bo'lmaydi. Xorazm, Namangan, boringki, Farg'ona shevasida yozsangiz juda boshqacha chiqadi. Odamga yoqimli eshitiladi. Shevalarni juda yaxshi ko'raman. Lekin men o'zim Buxoro shevasi bilan Xorazm shevasini aralashtirib yuboraman. Mana shu narsalar yozganimda hamon seziladi. Dastlabki "Kiyova quyoshi" hikoyamni Erkin A'zam tahrir qilib bergan. Juda jiddiy tahrir qilib "Guliston" jurnalida e'lon bo'lgan. Asqad Muxtor davri edi, juda ovoza bo'lib ketgan. "Fan va turmush" jurnalida chiqqan hikoyamni Tohir Malik tahrir qilgan. Ana shu tahrirlarni o'rganib keyin-keyin bir qancha yozganlarimni tili yomon, jo'n, talabga javob bermaydi deb tahririyatdan qaytarishgan. "Sharq yuduzi"ga ikkita hikoyani

qo'ltiqlab yillar davomida qatnaganman. Ustozlarimiz o'qib berishmasdi. Bo'shashib borib, bo'shashib kelaverar edim. Chiqarishmagan, lekin qaytmaganman. O'n martalab qayta yozaman, baribir chiqaraman, deganman. Ma'qul emas, deb yozib berilgan yozuvlarni hozirgacha saqlayman. Odil Yoqubov, Erkin Vohidov, Nosir Fozilovlarning "Bu mashqingiz yaramaydi, olib keting" degan mazmundagi yozuvlarini olib qo'yibman. Bir kun shularni chiqaraman. Bularni iddao ma'nosida aytayotganim yo'q. Shaxsan menga saboq bo'lganligini aytmoqchiman. Xullas, shu singari mashaqqatlardan qochmadim, ishlayverdim. Hozir ham yozganlarimni kimdir qo'limga qaytarib berishsa, indamayman, o'ylab ko'raman, qayta ishlayman. Chunki har bitta yozgan asaringiz yangi bir sinov. Men tajribali yozuvchiman, boplab qo'yaman degan da'voim yo'q. Sizga yoqsa, boshqasiga yoqmaydi. O'nta odam o'qisa, bir ovozdan ma'qul, demaydiku! Beshtasi ma'qul deydi, uchtasi o'rtacha deydi, ikkitasi noma'qul deydi. Maqtovdan xursand bo'lmayman. Ichimdan sevinaman, lekin do'ppimni osmonga otmayman. Tanqiddan yerga kirib ketmayman. Ikkalovining muvozanatini teng ushlab qabul qilishga harakat qilaman.

– Yozuvchi uchun yozish qachon ehtiyojga aylanadi? Yozuvchi uchun umuman yoza olmaslik bu nima? Siz ham shunday holatga tushganmisiz?

– Ehtiyojga aylanishini hozir qisman aytib o'tdim. O'zim ko'rib, bilib yurgan narsalarni o'n uch yoshimdan yon daftarimga yozib yura boshladim. Yozishning nima keragi bor? Misol uchun, oyni ko'rdim, to'lin oy charaqlab turibdi. Dunyoda hamma ko'radi, lekin juda kamdan-kam odam yozadi. Bolaligimizda Faxriddin Umarovning "Onam derman" degan juda mashhur qo'shig'i bo'lar edi. Onam rahmatli bilan birga qayta-qayta tinglaganimiz yodimda. Beixtiyor o'sha taassurotlarni yoza boshlaganman.

Ko'rayapsizmi, yozish ehtiyoji, yozishga muhtalolik kamdan-kam odamga nasib etadi. Shuning uchun ham ijodkor kam bo'ladi. Endi yozishga muhtalolik boshqa, yaxshi yozish

boshqa, boplab yozish boshqa, o'rniga qo'yib yozish boshqa. Ana shu mayl shakllana-shakllana professional maqomga ko'tariladi. Yozolmay qolish alohida holat. Yozolmay qolish og'ir, lekin holat har xil bo'ladi, kayfiyat har xil bo'ladi, salomatlik har xil bo'ladi. Yozolmay qolishdan ham qo'rqmayman. Dunyo ko'zingizga qorong'i ko'ringan har qanday kayfiyatdan ham qo'rqmayman. Chunki undan keyin yozish kayfiyati paydo bo'ladi. Yomon kayfiyatdan keyin, albatta, yaxshi, charog'on kayfiyat paydo bo'ladi. Men shunga ishonaman.

– Asarni yozishdan oldin dastlab uning musiqasi yaraladi deb eshitgandim. Atoqli adib O'tkir Hoshimovning "Tushda kechgan umrlar" romanining yozilishida daraxt shoxidan uzilgan bitta barg turtki bo'lgan ekan. Shu o'rinda sizning asarlaringiz tug'ilishiga nima turtki bo'ladi? Masalan, aynan "Yolg'iz" asaringiz haqida aytsangiz.

– Abdulla Qodiriy 1926-yilning fevralida "Yig'indi gaplar" maqolasi uchun qamoqqa olingan. "Yolg'iz" qissasida ayni shu voqea bilan holatlar tasvirlangan. Yozish asnosida arxiv hujjatlari o'rganildi, badiiy to'qima ham bor, albatta. Musiqaga kelsak. Nafaqat katta badiiy asarning, nafaqat she'r yo dostonning, oddiy bir maqolaning ham o'ziga yarasha musiqasi bo'ladi, ohangi bo'ladi. Masalan, siz bilan suhbatlashyapmiz, ushbu suhbatga yarasha so'z, jumla, gap quriladi, shundaymi. Mana shu so'zlar, iboralar, gap tuzilishlari, jumalarda ohang bo'ladi. Ko'p hollarda birinchi jumlaning topish qiyin kechadi. Chunki birinchi jumla bamisoli kalavanning uchi. Kalavani uchini tutib olsangiz u yog'i oson ko'chadi. Keyingi jarayonda, ehtimol, u o'zgarib ketar yo o'zgarmas. Misol uchun, hikoyalardan birini "Cho'li iroq" musiqasiga hamohang bo'larmikan deb yozganman. Jahon adabiyotining zabardast vakillari mumtoz musiqani, mumtoz g'arb musiqasini juda yaxshi egallashgan, bolaligidan o'rganishgan. Katta armonlarimdan biri biror cholg'u asbobini chalishni o'rganmaganman. Yoshligimda chalishni o'rganmaganman, lekin davom ettirmaganman.

*...u yozuvchi, bu yozuvchi
asarini cho'qib-cho'qib
o'qimasdan, biror bir adibning
butun ijodini bir boshdan to'liq
o'qishda samara katta.*

Musiqa – mo'jiza axir! Musiqani hamma bilishi kerak, his qilishi kerak. Musiqa didni tarbiyalaydi, ko'ngilga osoyishtalik beradi, orom beradi, junbushga keltiradi.

Mashhur turk bastakori Jon Atilla 1453-yili Istanbulning fath etilishiga bag'ishlangan simfoniyasini yaratgan. O'nlab marta eshitaman. Ana shu musiqaga nasriy asar yozgim keladi. U musiqani eshitsangiz yuzga kirgingiz keladi. Yuzga kirib ham javlon urgingiz keladi. Mana musiqaning kuchi, ta'siri, ahamiyati!

– Jurnalistlik faoliyati bilan yozuvchilik bir-biriga qanchalik yaqin va ayni paytda bir-biridan qanchalar uzoq?

– Jurnalistika real hayot bilan ishlaydi. Aniq, konkret faktlarga asoslanib, bo'lgan voqealarni yozadi. Badiiy adabiyot to'qima. Jurnalist ko'rgan narsalarni badiiy to'qimalar bilan qo'shib, badiylashtiradi. U voqealikni xususiylashtiradi. Xususiylashtirish degan so'z bor. Davlat mulki bor, xususiy mulk bor. Jurnalistika davlat mulki, xalq mulki, yozuvchi o'z mehnati bilan xususiy mulk yaratadi. Eplasa, dunyoni o'z mulki qilib oladi. Go'zallikni, qadriyatni, e'tiqodni – hamma-hammasini o'ziniki qilib oladi. Shu ma'noda yozuvchining, shoirning imkoniyati ko'p, baland, yuksak.

– Bir suhbatingizda aytgansizki, bugungi kun kitobxonlari uchun asar yozish juda qiyin degansiz. Zamon shiddatini nazarda tutgansiz shekilli. Tajribali adib sifatida yosh yozuvchilarga maslahat bersangiz!

– Yozuvchilar uyushmasi orqali viloyatlarga chiqamiz, yoshlar bilan uchrashuvlar qilamiz. Ko'p asarlarni o'qiyman. Asosan nasriy asarlarni

o'qiyman. Yoshligida nasriy asar, misol uchun hikoya, qissani juda puxta yozadiganlar juda ko'p emas, oz, lekin yo'q ham emas. Shunga intiladiganlar bor. Men unday yozma, bunday yoz deb aytolmayman. Doimiy aytiladigan gap – ko'proq o'qish. Tushunib o'qish kerak. Alohida ta'kidlab aytamanki, u yozuvchi, bu yozuvchi asarini cho'qib-cho'qib o'qimasdan, biror bir adibning butun ijodini bir boshdan to'liq o'qishda samara katta. Shunday o'qilsa, adib ijodining rivojini, shakllanishini, past-balandini o'rganasiz va o'zlashtirasiz. Bir yozuvchi ijodini tugal o'rganing, so'ng ikkinchisiga o'ting. O'tkir Hoshimovni o'qidingizmi, hamma asarini o'qib chiqing. Oldin bu hikoya, bu roman, bu qissani emas, qaysi birini oldin yozgan bo'lsa, shu tartibda o'qish kerak. Hayotining oxirigacha yozganlarini o'qing va O'tkir Hoshimov haqida yaxlit tushunchaga ega bo'ling. Shukur Xolmirzayev asarlarini o'qing. Hikoyalari, esselari, romanlari, qissalari bormi, o'qing va yaxlit tasavvurga ega bo'ling. Asqad Muxtomni o'qing, yaxlit tasavvurga ega bo'ling. Ana shuning o'zi maktab vazifasini o'taydi. O'quvchi sifatida o'qiysiz va yozuvchi sifatida ko'nglingizga o'tiradi. Birovga G'afur G'ulom yoqadi, kimgadir Oybek yoqadi, kimgadir Tolstoy yoqadi. O'ziga yoqqanini olib yana o'qish, yana o'rganish kerak. Yana bir chekkadan o'qib, obrazlarini, dialoglarini, so'z o'yinlarini, kinoyalarini, metaforalarini alohida o'rganib chiqish kerak. Nima demoqchi? Nega bunday demadi? Nega bunday dedi? Masalan, men hozir Pushkinni o'qiyapman. Pushkinni talabalik davrimda o'qiganman. Mutlaqo uqmagan ekanman. Bilmagan ekanman. Imtihondan o'tish uchun o'qigan ekanman. Endi hozir boshqa ko'z bilan o'qiyman. Misol uchun, "O'tgan kunlar"ni yigirma marta o'qiganman. Hozir o'qisam, mutlaqo boshqacha. Vaholanki, "O'tgan kunlar" o'sha-o'sha, hech narsa o'zgarmagan, lekin men o'zgarganman. Mening qabul qilish qobiliyatim o'zgargan. Mutlaqo boshqacha xulosalar chiqib boshlaydi. Aymoqchimanki, o'rganib o'qish, maktabga borgandek o'qish kerak. Chexovning holatlar yaratish mahoratini o'rgansa, yozuvchiga, albatta, asqotadi.

Boboturkiy

(Hikoya)

**Xolida
BOZOROVA,**

*Navoiy davlat
konchilik instituti
akademik litseyi ona
tili va adabiyot fani
o'qituvchisi*

G'alati xabar e'lon qilindi: Xitoyda virus tarqalgan emish. Tojdor emish. "Parranda grippi", "Cho'chqa grippi" ham shunday vahima bilan e'lon qilingandi. Yo'q. Buni unday demadilar. Bundan "Ispanka", "Ibola"... shularning "isi" kelyapti. E nima bo'lsa bo'lar. Zamonamiz tinch bo'lsin. O'zbek Boboturkiy o'zbeklarga xos soddalik va ko'ngilxotirjamligi yo'g'rilgan xayollar bilan ishga otlandi. Ishxonada ham shu gap. Virus o'zimizga – O'zbekistonga ham kelgan emish. Boboturkiyning institutda birinchi kurslarga ma'ruzasi bor edi. Mana necha yildirki, til va adabiyot institutida faoliyat yuritadi. Ona tili – o'zbek tili fani yuzasidan ma'ruzalar o'qiydi. Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy nomida til va adabiyot institutining ochilganidan o'zbek sifatida g'urur his qiladi. O'zining jarangdor, shirali ovozi bilan o'qigan ma'ruzalalaridan huzurlanadi. Mana hozir ham...

"Dunyoning eng boy, eng baxtsiz bir tili qaysi tildir? Bilasizmi? Turkcha. Shoirlilik qilmoqchi emasman, so'zning to'g'risi shudir. Dunyoni eng boy tili turkchadir, eng baxtsiz tili yona xud turkchadir..."¹

Ma'ruza odatdagicha bir soat davom etdi. Talabalar kerakli o'rinlarni yozib bordilar, o'zaro suhbatlashib (pichirlashib, albatta) turganlar, e'tiborsizlar ham ko'zga tashlandi, biroq Boboturkiy nuroniylarga xos bosiqlik bilan fikrlarini bayon etishiga bu kabi salbiy holatlar ta'sir eta olmadi. Ma'ruza yakunida suhbatga o'tildi. Talabalar savollar berishdi.

"Nega Fitrat qariyb o'n asrdan keyin shunday buyuk Firdavsiy, Dehlaviy, Rumiy kabi daholarga "tosh otdi?"

"Fitrat haq bo'lganida ham bu buyuk daholar asarlarini turkiy tilda qayta yoza olmaydilar-ku?! Buning imkoni yo'q-ku?!(Shu savol

¹Abdurauf Fitrat "Til haqida"

berilganida ba'zi birlar kulgidan o'zlarini tiya olmadilar).

“Nega endi o'zlari turkiy qavm bo'lsalar turkiy tilda asar yozishga majbur emaslar-ku?!”

Boboturkiyini ter bosdi. Talabalardan eshitgan bu kabi bema'ni savollardanmi yo tanasiga allaqachon o'mashib ulgurgan “maraz”ning shiddatidanmi o'zi ham anglay olmay qoldi. Har qalay keksa odam. Tomog'ini achchiq bir narsa kuydirganday, og'zi quruqshaganday... Qiziq, ilgari sira bunday ojiz sezmagandi o'zini. A'zoyi badani qaqshab, kuchsizlanib qoldi, tanasida mador quridi, suv-suv ter ostida qoldi. Endi ovozlar ham ancha olislardan eshitila boshladi...

“Tit-tit-tit” degan bir maromda takrorlanuvchi tovushdan o'ziga keldi. Ustiga go'yo bir qop un yuklanganday og'ir his qildi o'zini.

– Ustoz, tuzukmisiz? Sizni “Covid-19”da gumon qilib, “Jonlantirish” bo'limiga qabul qildik. O'zingizni qanday his qilyapsiz? – shu kabi savollar bilan shifokor uning ko'zlarini tekshirib ko'rdi, isitmasini o'lchadi. – Saturatsiya 61. – dedi.

– Nafas... nafas... – Boboturkiy shu so'zlarni aytib-aytmay yana og'irlashib qoldi.

To'g'ri, u bundan oldin ham kasal bo'lib turardi, isitmalab yotib qolardi. Biroq So'zsuluv xonimning shirin so'zlari-yu mehribonchiliklari ortidan kasallik undan tezda daf bo'lardi. Darvoqe, So'zsuluv xonim! U g'alati ayol. U bilan shar'iy nikohlari bor. Farzandlari yo'q. Mehribon, dilkash, erkaroq, biroz jizzaki, ammo beqaror. Bir qarasang, o'ta

Rasmilarni Asliddin Katanov chizgan.

zamonaviy, bir qarasang, zamondan ortda qolgan, bir qarasang, donishmand, bir qarasang, to'pori, omi.

Hali uy, hali ishdagi kundalik tashvishlar insonga bir nafas to'xtab bosib o'tgan yo'lga nazar solishga imkon bermaydi. Biroq boshing yostiqqa tegganida o'tgan umrning har bir lahzasini sarhisob qilasan.

Boboturkiy juda og'ir va mashaqqatli yo'lni bosib o'tdi. Uni sevganlaridan ko'ra sevmaganlari ko'p bo'ldi, do'stlaridan ko'ra dushmanlari ko'p bo'ldi...

“...Avval Mehrbonuga uylandi. Juda shirin turmush qurishdi. Undan o‘g‘li Qorluqbek tug‘ildi. Farzand va nevaralar ko‘rgach, Mehrbonu Boboturkiyga e‘tibor bermay qo‘ydi. O‘g‘lining orqasidan nevaralarini bahona qilib poytaxtga ketib yubordi. Hayhotday hovli huvillab qoldi. “Men onam va bolalarni olib chet elga ketyapman”, degan xabarni olgach, qalbi ham bo‘m-bo‘sh bo‘lib qoldi. Biroq asl fojia keyin yuz berdi. Hanuz shu hodisa yuragini yaralaydi – tig‘ yuragiga sanchilganча turibdi!

Qorluqbek oilasini olib qishloqqa – ota uyiga mehmonga keldi. Hovliga tumonat odam yig‘ildi. Qishloqdagilarni o‘g‘li minib kelgan avtomashina ham, xotining egnidagi allambalo liboslar yoki bolalarining yurish-turishidan ham ko‘ra bir-birlari bilan tillasha olmaganlari xunob qildi. O‘g‘li ham, Mehrbonu, kelin va nevaralar o‘zbek tilini unutishgan edi. Ular bilan shu sabab gaplasha olmadilar. Qishloq ahli qanday tez to‘plangan bo‘lishsa, o‘shanday tezlik bilan hovlidan chiqib ketishdi. Bu bilan ular go‘yo bu xonadon eshigini o‘zlariga abadiy ochilmaydigan qilib yopdi.

Bu qanday bedodlik axir?! O‘zbek o‘zbek tilida gapirmasa?! Gapira olmasa?! O‘zbekni o‘zbek tushunmasa?!

“Dada, hozir hech kim o‘zbek tilida gaplashmaydi. Bu til bilan ko‘tarilib bo‘lmaydi!” “Sharaq” etgan tovush otaga ko‘tarila boshlagan ovozni o‘chirdi. Balki ota-bola, er-xotin, qarindoshlik izlarini ham o‘chirdi...”, “O‘zingniki o‘zgagingni kesadi”, deganlari shudir?..”

– Biz bemorni yo‘qotyapmiz! Saturatsiyasi tushub ketyapti. Isitmasi juda baland!

Ajab, Boboturkiy shifokorlarni tepadan turib kuzata boshladi. Ular bemor ustida, xuddi, ona kabi parvona edilar. O‘zlariga kasal yuqtirib olishlarini o‘ylamas edilar. Shunda bosh shifokor qiziq gap qildi. U: – Bemor

“Covid-19” yuqtirmagan. Uning tahlillarida virus tayoqchalari aniqlanmadi, – deb reanimatolog vrachga yuzlandi. – Siz qanday fikrdasiz, Do‘stov?

– Men ham bunga shubha qilayotgandim. Bemorda “Covid-19” dagi holatlar deyarli kuzatilmayapti.

– Bu ruhiy iztirob sindromi, – gapga aralashidi yaqindagina tibbiyot fanlari doktorlik dissertatsiyasini yoqlagan yoshgina olim Habibov. – Bunday hollarda bemorni hayotga qaytarishning birgina yo‘li – uni yashashga undashdir. Faqat biz uning qanday bo‘lmasin, ruhiyatiga ta‘sir o‘tkazishimiz kerak. Bemor o‘tmishida kichik bir ko‘ngilsizlikni yodga olgudek bo‘lsa, ahvoli og‘irlashadi. Fojia yuz berishi mumkin...

Boboturkiy o‘zining chalajon tanasi tepasida charxpalakdek aylandi. Shu topda uning yashagisi yo‘q edi. Bir nafas o‘zi bosib o‘tgan olis o‘tmishini esladi. Yana xayollari uni o‘sha dardli olamga boshladi...

“...Mehrbonu ham, o‘g‘li Qorluqbek ham ketib qolishdi...

Vaqt – hamma dardga davo. Oradan yillar o‘tdi. Boboturkiy o‘zi bilan ishlaydigan yoshgina adabiy xodimga “og‘iz soldi”. Kichkinagina “belgicha” ham qilishib, munosabatlaridan yaqinlarini ogoh etishdi. Shirin orzular, baxtiyor kunlar bir-birini quvlab o‘taverdi. Muhabbat (xotini) Mehrbonudan qolgan barcha yara-yu dardlarga davo bo‘lgandir. Qipchoqbekning tug‘ilishi esa oralaridagi muhabbat, hurmat, ishonch rishtalarini yana mahkamroq bog‘ladi. Boboturkiy bu davrda yanada barakali ijod qildi. Ona tili – o‘zbek tili bilan bog‘liq tadqiqotlar olib bordi. Maktablar ochildi. Darsliklar yaratildi. Barchasi ko‘ngildagidek, biroq allaqanday yoqimsiz, tanani junjiktiruvchi shamollar esa boshladi. Muhabbatxon o‘shanda O‘zbek tili darsligi ustida ishlayotgan edi. Boboturkiy “ish”ning xomaki nusxasini o‘qib ko‘rdi. Ajib atamalar uning e‘tiborini tortdi: “Ega sostavi”,

“Kesim sostavi”, “Gap konstruksiyasi”... bu kabi atamalar kitob sahifasini go‘yo qizg‘aldoqday bezab turardi. Axir, tilimizda bu so‘zlarning asl va go‘zal namunalari bor-ku! Muhabbatxon buning sababini og‘alarga nisbatan muhabbat belgisi, deb baholadi. Boboturkiy hanuz anglay olmaydi: o‘z muhabbati oshyon qurgan o‘sha xonadondan qanday chiqib ketganini... qulog‘ida baqiriqlar, shang‘illashlar, allaqanday idishlarning singan ovozlari... Tramvay bekatiga kelganida, uning qo‘ng‘irog‘i tovushidan o‘ziga keldi...

Aval Mehrdan, keyin Muhabbatdan ayrilgan Boboturkiy hayotdagi maqsadini ham, yo‘lini ham yo‘qotib qo‘ydi. Ichkilikka berildi. Qachonlardir kelishgan, barvasta o‘ktam yigit bo‘lgani, o‘z tili va e‘tiqodida sobit inson bo‘lgani endi tarixga aylangandi...”

– Adrenalin! – qichqirdi Do‘stov. – Ikki kubik o‘tkazing. Puls ...tushib ketyapti! Elektroshok...

Ustiga ko‘k gulli oq mato tashlab qo‘yilgan, rangida rang yo‘q, bir ahvolda yotgan Boboturkiy... yana o‘z o‘tmishiga qaytdi. Uni yana o‘z tarixi chorlamoqda edi...

“...Hayot esa Boboturkiyni unutmadi. Uni so‘lib borayotgan chehrasi, bukilib borayotgan alp qomati xor bo‘lmasligini istadi: uni yana bir bor siyladi.

E‘tiborxon. Har qalay, u kutgan, oqila, dono, go‘zal va mulohazali ayol edi. O‘g‘illari O‘g‘uzni ham chiroyli tarbiya qilishdi. Boboturkiy yana bir vaqtlardagi kabi ishga “sho‘ng‘idi”. U juda qiynalib ishlardi. Zamon og‘ir edi. O‘g‘li, ko‘zining oq-u qorasi, nuridiydasi... qatag‘on qilindi. E‘tiborxonni bu dard yengib qo‘ydi. Bir mehribon qo‘l uni tobora cho‘kib borayotgan yelkalaridan tutmadi... Boboturkiy birovning yarasiga malham bo‘lolmadi, bo‘lolmasdi, u o‘z dardiga davo izlardi... Ana shunday sinovli, mashaqqatli kunlarning birida u bilan juda

uzoq yillardan buyon birga ishlagan So‘zsuluv xonimga ko‘ngli sust ketayotganini sezib qoldi. O‘zidagi bu tuyg‘u oldida taslim bo‘ldi. To‘g‘ri, So‘zsuluv xonim ta‘rifini keltirganimiz kabi tabiatan beqaror ayol, biroq biroz barqaror ham. So‘zsuluv xonim shunday ayol edi: u yechilmayotgan masalani oson hal qilardi, ko‘ndirishni bilardi. Shunday oson, jo‘n tushuntirardiki, rozi bo‘lishdan o‘zga chora qolmasdi. Bir safar u:

“Xalqni qiynab nima qilasiz? Har kim xohlagan so‘zini o‘z ta‘bicha qo‘llayversin, – deb qoldi. – Deylik, o‘tiriladigan buyumni “stul”; hudud ma‘nosidagi so‘zni “rayon”, “oblast”, “territoriya”; xabarlarini o‘qib turadigan buyumni “gazeta”, “jurnal” deb ishlatishning zarari yo‘q. Qaytanga tilimiz boyiydi. Shuncha so‘z qo‘shiladi, ham xalqlar o‘rtasidagi do‘stlikni mustahkamlaydi, bir-biriga hurmatini oshiradi, – deb turib oldi. Boboturkiy So‘zsuluv xonimni haq deb o‘yladi o‘shanda (vaholanki Muhabbat, Mehrbonular bilan ham oralari shu kabi muammolar zamirida buzilgandi). To‘g‘ri-da, yolg‘iz o‘zining qo‘lidan nima ham kelardi. “Kursi”ni “stul”, “miz”ni stol”, “gazeta”ni “jari”da sifatida qo‘llanayotganidan nima naf, baribir ham bu so‘zlar ham turkiycha bo‘lmaganidan keyin?! Ammo bunga e‘tibor beruvchilar bo‘ldi.

– Soflik buziladi, dadasi. Tilimizga nisbatan bunday munosabat uning mavqeyini pasaytiradi. Tilimiz juda boy va go‘zal. Eslang, “suviner”, “ayva”, “Baykal”, “Sibir”, “utyug”... Bu so‘zlar o‘zimizniki edi... Siz qarshi turing, kurashing! Payti kelganida o‘zbeklar o‘zbekchani tushunmaydi. Hech kim o‘zbek tilida gapirmay qo‘yadi...

E‘tiborning bu gapiga javob bo‘lib uning lo‘ppi go‘zal yuzida qolgan besh panjaning izlari bo‘ldi.

Shu-shu Boboturkiy So‘zsuluv xonim bilan birga. Biroz erkaligi bo‘lsa ham, harqalay, u tashlab ketmadi, o‘zi ham uni tashlab ketmadi...

So‘zsuluv xonim uyni o‘zicha jihozladi.

Unga ko'proq chet el buyumlari yoqar ekan. Allaqaysi mamlakatlarda ishlab chiqarilgan buyumlardan olib keltirtirdi. Endi O'zbek Boboturkiy ham boshida do'ppi emas (u do'ppini faqat ta'zivalargagina kiyib boradigan bo'ldi), shlyapa, kepka kiyadi. Xullas, o'zgarishlar ko'p. Ammo Boboturkiyning ko'ngli yarim, huvillaganday, bo'm-bo'sh, allaqanday... o'zi o'ziga begona. Bir tomondan Mehrbonu, Muhabbat, E'tiborlarsiz O'zbek Boboturkiy – hech kim..., boshqa tomondan yuragida achchiq bir tugun... pajmurda qalb...

Avvallari uni barcha tanir, butun Ovro'po salom berardi. Hozir esa yonidagi kishining gapini tarjimasiz tushunmaydi. Qaysi kuni to'rtinchi qavatda yashaydigan qo'shnisi:

– Bob (uni shunday chaqirishadi),
eshigimning knopkasini bosib, zvonit qivoring,
– deb qolsa bo'ladimi?

Ichidan zil ketsa ham bildirmadi. Biroz turib gaplashishdi qo'shnisi bilan koronavirus haqida.

– E, koronavirusni lechitsya qilib bo'lmasakan. Dori topilmaydi. Aptekada "shapka" bilan sotyapti. Vezde shu problema...

Quloqlari ostida qo'shnisining shang'illagan shu so'zlari aks-sado berganicha uyiga kirdi. So'zsuluvxonim allaqanday shou dasturni tomosha qilib o'tirgan ekan. Boshlovchilar o'z shevalarida ko'rsatuvni olib boryaptilar..."

– Saturatsiya tushib ketyapti, doktor.
Bemorning yurak urishi pasaymoqda...

– Saturatsiya 51, – tashvish bilan shang'illadi yana kimdir.

O'zbek Boboturkiy bularning hammasini tepadan kuzatib turar ekan, uning hayoti uchun jon chekayotgan shifokorlarga rahmi keldi. Qani, barcha kasb egalari fidoyi bo'lsalar. O'zi-chi?.. Nahotki, o'zi ham farzandlarini shu tarzda aro yo'lda tashlab ketaversa?! Yodiga qalin o'rtog'i Mahmud tushdi. Mahmud:

– O'zbekjon, sening go'zal qalbing, alpdoy qomating bor. Sen xuddi uloqda ot choptirib ketayotgan chavandozga o'xshaysan! Zero, sen mingan ot ham uchqur! Meni Mahmud Koshg'ariy qilgan ham sensan, do'stim! – degandi.

Shoshma, unga ruhiy madad bergan yana bir buyuk daho bor! Uni unutilib-da bo'lmas! Axir u-ku uning go'yo "o'lgan jussasiga Masih anfosi bilan jon kiydurgan" zot! Navoiy!!! Alisherbek!!! Boboturkiy shu onda, nazarida, mayda-chuydalarga o'ralashib qolgan ayolmand kishi singari xarxasha qilayotgan notavonga o'xshatdi o'zini.

U shu ahvolga tushishi kerakmidi?!

Axir, kurashishi kerak emasmi?!

O'lim va hayot bo'sag'asida turgan odam nimani o'ylaydi? Yashashni, albatta. O'zbek Boboturkiy hayotini xatolarini to'g'rilab davom ettirmoqchi bo'ldi. U, avvalo, jondan sevgan aziz insonlari Mehrbonu, Muhabbat, E'tiborxonlarni qaytarmog'i kerak. Axir ularsiz hayot yo'q unga. Ularsiz yashay olmadi, yashay olmaydi! So'zsuluv xonim ham yomon emas. Hammalari bir oila bo'lib yashaydilar: uch o'g'il, o'ttizga yaqin nabiralar bilan. Niyat qildi: Ovro'poga boradi, butun dunyo kezadi. Asl O'zbek Boboturkiy kim ekanini ko'rsatib qo'yadi!

– Professor, professor! – shifokorning hayajonli ovozi yangradi. – Bemor o'ziga keldi. Uning hamma ko'rsatkichlari joyida. Hatto zo'r, eng sog'lom odamlarnikiday!..

Professor erinmay Boboturkiyni tekshirib ko'rdi. Shogirdi haq edi. Bemorda hech bir kasallik alomati yo'q edi. Professor:

– Otaxon, Siz soppa-sog'siz! Siz bilan mo'jiza yuz berdi!!! Siz endi, xudo xohlasa, abadiy yashaysiz!!!

O'zbek Boboturkiy minnatdorlik bilan jilmayib qo'ydi.

Akmal TOShev

Oy pariga aylangan kecha...

Soyabon

Titrab-titrab yog'ardi yomg'ir,
Soyabondan olib qasdini.
Junjikkancha xomush tortgan qiz,
Kutayapti... yigit ahdini.

Yigit esa o'yga botar jim
Nigohida xavotir, isyon:
"Qiz xayolin o'g'irlagan kim?"
Gumon qilar, yomg'irdan gumon...

Shitir-shitir – begona shivir
Hijron sari chorlamoq istar.
Ishq taftidan gangigan qo'shdil
Bir soyabon ostida muztar.

So'zlashadi tutashgan kaftlar,
Qaroqlarda tuyg'ular ajib.
Chaqmoq misol yalt etgan ilinj,
Gumonlarni tashlarmi yanchib?!

Garchi atrof namxush va sovuq,
Vujudlarda iliq harorat.
Samolarni qo'ying, yerda ham,
Samoviy baxt sirlari qat-qat!..

Taskin

To'rt tomon arosat, qiyofa – olchoq,
Saroblar raqsiga mahliyo bashar.
Yolg'izlik – mehrga qadalgan pichoq,
Og'riqdan ingraydi,
Og'riqlar yashar...

Ko'kimtir g'azabga aylanmish osmon,
Qoraygan zaminning faryodi unsiz.
Lek, shunday buhronlar qa'rida hamon
Ilinj karvonlari to'xtamas hargiz...

Hayot – labirintdir,
Umr – betoqat
Xazonli yo'llarda tentiydi dilgir.
Tafakkur qumg'oni qaynaydi, diqqat:
Ishora – kimlarga nasib mujdadir.

Ko'ngilning qatida miltillaydi cho'g',
Umid ummonidan daraklar bergay.
Sezimlar anglagan botiniy bir o'q,
Absurd ko'zguniga sanchilib turgay.

Sabr dengizida chayqalib behol,
Bir ruhki, bo'g'ilib turgan nafasda...
Shirin tabassumga ko'milib Hilol,
Halovat nurini elaydi asta!..

Xavotir

Guvullaydi oq kulohli tog',
Guvullaydi tashlandiq dara.
Xavfning hidin olgan tulpordek,
Guvullaydi shamol baralla.

Osmon yirtiq, bulutlar tarqoq,
Quyosh nuri sovuq, mehsiz.
Zamin uzra chumoli – odam,
Harakatda tinmiy, lek hissiz.

Hayratlarning makoni zindon,
Mo'jizalar uvoli – o'lim!
Moddiyat-chi yaltirar – dajjol,
Ajodso'zning tovonini tilim.

Tumanlarga ko'milib borar,
Yo'lyoritkich, mayoq – asotir.
Ko'z ilg'amas jarliklar aro,
Uvullaydi bo'ri – xavotir!

Kimsan asli ey, bani odam,
Hatto yig'i ko'rmagan nigoh.
Inkor, inkor hamma yoq inkor,
Aql – po'stsiz, qurigan bir shox.

So'z ma'nisiz, so'zlar yalong'och,
Tubanga ham, xasga ham yalov.
Dabdabaga o'ranib kibor –
Old-ortiga qaramas birrov.

Zovkelbatli sharpalar hukmi –
Saroblarning shaytonraqsi tan.
Ajablanmang ogoh etsalar
Gullayotgan toshlar daf'atan...

Qo'shiq

Qur-r-r, qur-r-r, qur-r-r...

Yashillikka to'yingan zamin.
Daraxtlarda chechaklar yal-yal,
Mo'jizaga to'lib borayapti...

Dimog'ingdan tovoningacha
Yuguradi bir chaman,
Bir shaffof,
Bir sara havo
Asablar-da bardoshga to'ldi...

Shom kuyi ushshoqdek ushalib borar,
Tebranadi rayhon tuyg'ular.
Seplarini yoygancha sirli...

Ariq bo'yi.
Qurillar baqa
Dunyo bildi ko'klamni, suvni –
Nigohida gullaydi dunyo!

Jilmayadi yulduzlar, qarang,
Oy pariga aylangan kecha.
Oyparining hajri qalqitdi...

Qur-r-r, qur-r-r, qur-r-r...

Haqqoniy soʻz

baxsh etgan ilhom

**Zuhridin
ISOMIDDINOV**

*Sh*avkat Rahmon ijodining asosiy pafosi – mustamlaka iskanjasi-dan qutulish, barcha turkiy xalqlarning oʻzaro yaqinlashishi va qudratli turkiy madaniyatning barpo boʻlishi ruhidir. Shoir bir umr vatanining ozod boʻlishini orzu qildi, shunga intildi. She'rlarida oʻzgalarga boʻysunmaslik, millatining hurligi, erkin yashash, oʻz mustaqil fikriga ega boʻlish gʻoyalari boʻy koʻrsatib turadi.

Shavkat Rahmonning har bir she'ri yangilik boʻlardi. U qaysi mavzuda neki yozmasin, boshqalarnikiga oʻxshamagan, yangi fikr, yangi tuygʻu beradigan xislat topar edingiz. She'rlari odamni uygʻotar edi.

Haqiqiy she'r muhabbatdan tugʻiladi, deydilar. Shavkat Rahmonning she'rlari ham – muhabbat mevasi. Ammo bu biron qizga xushtor boʻlganlik sababli ishq izhor qilib yozilgan bayt-gʻazallar emas, balki eng avvalo ona vatan muhabbati, erk va erkinlikka oshuftalik, loqaydlik, hissizlikka nafrat, dunyoi olamni musaffo koʻrishga boʻlgan tashnalik, shu yoʻlda yurib, bizlarni ham yoniga chorlash kabi ulkan muhabbat samaralari edi. Ammo ajabki, shoir hech bir she'rida vatanimni sevaman, deb aytmaydi. Uning yurtiga muhabbati qizgʻonish darajasida, Erkin Vohidov aytganidek, uni yotlar tugul, hatto oʻzidan ham rashk qilar edi. Shuning uchun ham Shavkat Rahmonning turli yillarda chop etilgan toʻplamlarni koʻzdan kechirsangiz, ana shu qizgʻonish tuygʻusi boʻrtib sezilib turganini koʻrasiz.

“Baxt soʻzi” degan she'rining nihoyasida Shavkat Rahmon shunday yozadi:

*Bu soʻzni bir umr aytmay yashadim,
Har shodlik kelganda yurdim sekinroq.
G'am soʻzin elimdan avvalroq aytdim,
Baxt soʻzin aytaman,
eldan keyinroq.*

Shavkat Rahmon soʻzlarni juda avaylab, ehtiyot boʻlib qoʻllaydi, har bir kalimaga muqaddas va nozik bir narsaday yondoshadi. Ayniqsa, ulugʻ tushunchalarni anglatadigan soʻzlarni. Unday soʻzlarni misralarga terib tashlay bermaydi. Chunonchi, u baxt soʻzini ishlatmaslikka qanday harakat qilsa, “vatan” kalomini ham shunday kam qoʻllaydi. Shavkat Rahmon “vatan” soʻzini hadeb tilga ola berishdan oʻzini tiyar edi, vatanini qizgʻona-qizgʻona suyar edi.

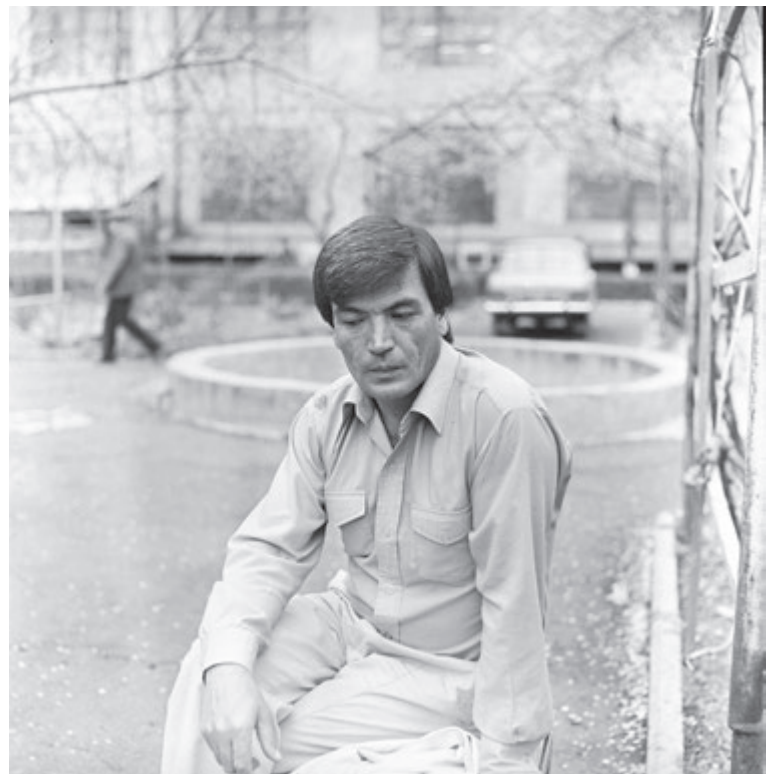
Ammo Shavkat Rahmon ijodi avj pallasiga chiqqan paytda vatan erkidan mahrum, mazlum edi. Vatanni hur, ozod koʻrish uning idealiga aylandi, boshqa mavzular uning uchun oʻz qadrini yoʻqota bordi. Shavkat Rahmon sheʼriyati oldida Vatanni sevishini bayroq qilib koʻrsatadigan, misralar orasida “VATAN” soʻzini bosh harflar bilan yozib, etagiga ikki-uch undov belgisini qalashtiradigan baʼzi qalamkashlarning tuygʻulari naqadar soxta, ojiz va xoʻja koʻrsinga ekani yaqqol koʻrinib qoladi.

Shavkat Rahmon bir umr izlandi. Men uning yetmishinchi yillar avvalida Oʻsh viloyat gazetasi sahifalarida bosilgan talay sheʼrlarini oʻqiganman. Ular katta yoʻl oldida turgan yosh ijodkorning hassos tuygʻuli, dilbar sheʼrlari edi. U sheʼrlarni hatto hozir ham biron yosh shoir nomidan eʼlon qilinsa, adabiyotda yangilik deb eʼtirof etilishiga ishonaman. Ammo Shavkat Rahmon Moskvada, Oliy adabiyot kursida oʻqib yurgan chogʻida ulardan voz kechdi. Oʻsha turkumning soʻnggi sheʼrlaridan birida Shavkat Rahmon shu paytga qadar yozgan mashqlari bitilgan daftarni yoqib yuborganini, sheʼrlar alangasiga loqayd qarab oʻtirganini qalamga olgan edi.

Chunki bu paytga kelib uning dunyoqarashida oʻzgarish roʻy berdi. Shavkat Rahmon shoirlik – nazmnavislik emasligini, sheʼr odamlar ardogʻida yuradigan kimsa boʻlish uchun yozilmasligini his etdi, shoir boʻlish – kurashchilik degan yoʻlni tanlab oldi. Uning sheʼrlari

matnida endi avvalgi nafis-muloyim ifodalar uchramay qoʻydi, eng “dagʻal”, yurakning tubini tirnaydigan, jonni ogʻritadigan qirrali, salmogʻi toshday soʻzlar qoʻllana boshladi. Bu sheʼrlarda nafaqat bosqinchi yovlarga qarshi, balki ana oʻsha bosqinchilarning tovonini yalab kun koʻrishidan huzurlanayotgan kimsalarga ham nafrat yogʻdiriladi:

*Atrofga qarama,
koʻzga yosh toʻlar,
tuzilmay turiboq buzilgan olam.
Nechun Turonzamin chechakday soʻlar,
bu zamin bormidi bizlarda bolam?!
Erk qani,
er qani,
asil yer qani,
zaharga qorilgan achchiq dillar bor,
tuban bir halqada tinmay aylangan
oʻzlikdan bexabar qanjiq dillar bor...*

Shoir, misralari dag'allashib ketayotganini, o'ziga ham, o'zgalarga ham shafqatsizlashib borayotgani aytib, buning sabablarini ham sharhlab o'tadi:

*Yashil shajar edim...
Qandoq sog'indim...
ko'zimni yashnatsa rubobiy ranglar.
Qaysi bir dunyoga buncha og'rindim,
dilimni qaritdi besamar janglar.
Men jangchi emasdim,
men shoir edim,
nihoyat, shoirdan ko'ra zobitman,
har nafas musulmon millatim dedim,
nafsig'a kuyganlar keldi oqibat.
Haromni xush ko'rgan maslakfurushlar
zig'irday himmatin qilganda minnat,
yaproqday sarg'ardim buyuk urushda
musulmon yo'q edi,
yo'q edi millat.
Bas,
qushlar sayrog'i,
yaproqlari mo'l
yashil shajar kabi turay mushakkal,
ilhomim haqida so'yilaslar xo'b,
zaharli tilimdan to'kilsin shakkar.
Rubobiy sabolar, ruhimdan esing,
qaytadan uyg'onsin ilohiy tug'yon.
...Voh, yalang shoxlarim qilichday keskir,
bir yaproq qolmaptir shivirlayturg'on.*

---

*Yov yuziga tik boqa
olmay, ters qarash,
qo'rqqoqlik – Turkistonni
tanazzul botqog'iga
botirgan illat ekanini
aytib kuyinadi.*

Shavkat Rahmon she'riyatining gultoji deb hisoblanishga qaysi asari eng munosib, deb savol bersalar, men, bir o'quvchi sifatida, "Turkiylar" she'rini ko'rsatgan bo'lar edim. Bunda shoirming ijodiy kredosi – turkiy birlik, turkiy dunyoning mushtarak rivojlanishi g'oyasi aks etgan. Undan bir parchaga diqqat bersangiz:

*Turkda bosh qolmadi... qolmadi dovlar.
xotin-xalaj qoldi motam ko'tarib,
"Bizga tik qarama!", buyurdi yovlar,
yovlarga ters qarab yashadi bari.
Talandi samoviy tulpor uyuri,
talandi zarlari,
zeru zabari,
"ters qarab o'ling", deb yovlar buyurdi,
yovlarga ters qarab jon berdi bari.
Lahadga kirdilar o'zlarin qarg'ab,
qolmadi arabiy,
turkiy xatlari,
"tug'ingiz", dedi yov, "teskari qarab",
yovlarga ters qarab tug'ildi bari.
Tug'ildi,*

tug'ildi,
 tug'ildi qullar,
 qirqida qirilgan – imdodga muhtoj,
 yovlarga ters qarab itlarday hurar,
 bir-biriga dushman,
 bir-biridan koj.
 ...Mo'minlar besh bora Allohni eslar
 sajdaga bosh qo'yib jallod toshiga.
 O'grilib sal ortga qarayin desa,
 boshiga urarlar,
 faqat boshiga.
 Bormi er yigitlar, bormi er qizlar,
 bormi gul bag'ringda jo'mard nolalar?
 Bormi bul tufroqda o'zligin izlab
 Osmon-u falakka yetgan bolalar?

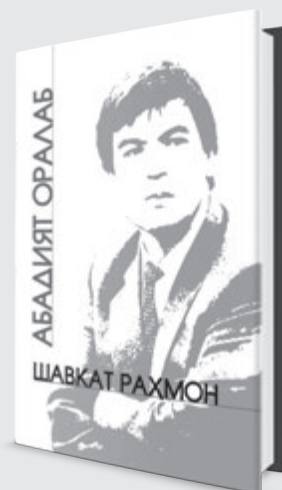
Bor bo'lsa,
 alarga yetkarib qo'ying,
 bir boshga bir o'lim, demagan – ermas,
 shahidlar o'lmaydi,
 bir qarab to'ying:
 Yovga ters qaragan musulmon emas!
 Yovga ters qaragan musulmon emas!
 Yovga ters qaragan musulmon emas!
 Yovga ters qaragan musulmon emas!
 Yovga ters qaragan musulmon emas!

So'nggi satr she'r nihoyasida besh bor
 qaytariladi, Shavkat Rahmonday so'zga xasis

shoir bu da'vatni besh bor takrorlaydi. Bu uning shu e'tiqodda qat'iy ekanining dalili. Va bu besh vaqt namozga ishora ham. Shoir yovga ters qarash – qo'rqish, taslim va tobe bo'lish ifodasi ekanini yaxshi anglaydi, bizga ham uqtiradi. Yovdan qochmaslik, uning qarshisida ortga burilgandan ko'ra o'lish, shahid ketishni ibodat kalimalariday takror-takror uqtiradi. Yov yuziga tik boqa olmay, ters qarash, qo'rqoqlik – Turkistonni tanazzul botqog'iga botirgan illat ekanini aytib kuyinadi.

Xo'sh, "Yovga ters qaramaslik" motivi shoirida qanday paydo bo'ldi?

Ruslarda, hamma yangi narsa – yaxshilab unutilgan eski narsadir, degan gap bor. Moziy qa'riga ko'milib yotgan, unutilib ham ketgan, ammo juda zarur narsalarni topib, zargar singari qadriga yetish ham shoir uchun fazilat. Jahon adabiyoti tarixida o'zga adib ijodidan chuqur ta'sirlanish, u qo'llagan jo'n bir tashbehning hech kim payqamagan xislatlaridan foydalanib, katta badiiy umumlashmalar chiqarishga misollar ko'p. Bir ijodkor asarida uch berib, rivojlanmay qolgan g'oyalarni boshqa bir adib avjiga chiqaradi. Bu jihatdan Shavkat Rahmonning ko'ngil ko'zi juda basir, hatto toshning gullayotganini ko'rgudek o'tkir edi:

*Shavkat Rahmon
esa yov qarshisida
ikki ko'zingni
yumma, yovga ters
qarama, degan
shu motivni yangi,
yuksak bosqichga
ko'tardi.*

*(Balki tosh hoziroq
gullayotgandir,
ming rangli jiloda yashnab, o'zgarib,
balki bu gullarni ko'rmayotgandir
hatto shoirning ham o'tkir ko'zlari...)*

Shu o'rinda biz shoir ijodining fidoyi muxlislaridan uzr so'rab, "Turkiylar" she'rining yakunida aytilgan "yovga ters qarama" degan asosiy motiv Shavkat Rahmondan oltmish yilcha muqaddam boshqa bir shoir tomonidan, pand-o'git tariqasida bo'lsa-da, aytib o'tilganiga diqqat qaratmoqchi edik:

*...Arg'umoqni yomon deb,
Tulporni qaydan topasan?
Og'a-inini yomon deb,
Tuqqanni qaydan topasan?*

*Sariq alak yomon deb,
Bo'zni qaydan topasan?
Oqinlarni yomon deb,
So'zni qaydan topasan?*

*Keyinini o'ylamay,
Ne ish qilsang – pushmondir.*

*Hech kimni do'st bilmagan
O'z-o'ziga dushmandir.*

*Boyni xudo urganda
Davlatiga mast bo'lar.
Xonni xudo urganda
O'z xalqiga qasd bo'lar.*

*Qishni xudo urganda
Kunlar esib yoz bo'lar.
Erni xudo urganda
Elliginda yosh bo'lar.*

*Pichoq bersang, qinlab ber,
Qinlab bersang, chinlab ber.
Barakasiz boydan qoch,
Bu so'zni talqinlab ber.*

*Ochilishib sirlashsang,
Ko'kragingdan mung ketar.
Baring bo'lsang ittifoq,
Qay dushmaning churq etar?*

*Bulut ketsa osmondan,
Kun ochilib yilt etar.
Ajaling yetib, kun bitsa,
Oltin boshing shilq etar.*

*Oq miltiqning milini
Otolmasang sunmagin,
Erkak bo'lsang, dushmandan
Ikki ko'zing yummagin.*

*Oshno bo'lsang quv bilan,
Umring o'tar dov bilan.
Yiqmaguncha qochmagin
Yuzlashganda yov bilan...*

Bu – yaqinda tavalludining 150 yilligi nishonlangan ulug' qirg'iz oqini To'qtag'ul ijodiga mansub "Nasihah" she'rining bir qismi. E'tibor

qilgan bo'lsangiz (biz ta'kidlab ham qo'ydik), To'qtag'ul "Erkak bo'lsang, dushmandan Ikki ko'zing yummagin", deb qat'iy buyuradi.

Bu – g'alati hukm, kutilmagan badiiy yechim. Axir, bizning mehribon yaqinlarimiz murosa qilib kun ko'rishni hayotning shioriga aylantirgan, "dushmanning yuzi qursin, betiga qarama, qurib ketsin", deb tayinlar edilar-ku? To'qtag'ul esa, uning aksini aytadi, dushmandan ko'z yumma, deydi. Bu – yovdan qo'rqmaydigan, yov bilan yuzlashganda ortga tisarilmaydigan odamning gapi. Yov qarshisida yoldor bo'lishga, jasur, jo'mard bo'lishga chorlaydi To'qtag'ul.

To'g'ri, To'qtag'ul yov deganda bosqinchilarni emas, shaxsiy g'animni, nari borsa, kambag'allar nonini tuya qilib yurgan mut-tahamlarni ko'zda tutgan. U yashagan davr, oqinning

boshidan o'tgan voqealarning hayotiy mantig'i shunday. To'qtag'ul raqibdan cho'chimaslikni, hatto to'dalashib, guruqlashib yovlashishganda ham qo'rqmaslik, yov oldida yerga qaramaslik, ortga burilmasdan, unga ikkala ko'zni ochib tik qarashni, uni mahv etib, yiqmaguncha tinchimaslikni uqtiradi.

Shavkat Rahmon esa yov qarshisida ikki ko'zingni yumma, yovga ters qarama, degan shu motivni yangi, yuksak bosqichga ko'tardi. Shavkat Rahmon aytayotgan yov – butun turkiylarni, “musulmon millat”ni qirgan, talagan, tul va yesir qilgan, zo'rlagan, qul qilgan beomon, makkor g'anim. Shoir ana shu g'addor yovga ters qaragan odam – musulmon emas, deb uqtiradi. Zero, chin musulmonlik – qazo (o'lim)ga rozilik. O'limni bo'yniga olgan odamga esa... yovdan qo'rqish chikora!

Albatta, savol berishlari mumkin: “Shavkat Rahmon ispan shoirlarini tarjima qilgan, hatto ispan tilini o'rgangan ham, shundoq bo'lgach, masalan, Lorkadan ta'sirlangan desangiz, boshqa gap, ammo boyagi motivni To'qtag'uldan ta'sirlanmay turib, uning o'zi kashf etgan bo'lishi ham mumkin-ku”, deb.

Bu shunday, ammo Shavkat Rahmon nafaqat Lorkaning, balki To'qtag'ul ijodining ham oshuftasi edi. U 1990-yilda oqinning bir hafta davomida Qirg'izistonda o'tkazilgan yubileyi tantanalarida O'zbekiston delegatsi-

yasi tarkibida qatnashgan, o'sha kunlarda To'qtag'ul ijodiga juda qiziqib qolgan edi. Toshkentga qaytgach, To'qtag'ulning ko'p she'rlarini o'zbek tiliga o'girdi ham (afsuski, homiy yo'qligi bois, u chop etilganicha yo'q).

Tarjima qilish – muallif ijodidan eng ko'p ta'sirlanishga olib keladi. Mutarjim har bir she'r, undagi har bir misra va misralarga tizilgan har bir so'z ustida mulohaza qiladi, mushohada yuritadi. To'qtag'ul she'rlarini o'zbek tiliga o'girarkan, Shavkat Rahmon ular ichidan o'z ruhiy olamiga, grajdanlik pozitsiyasiga, badiiy yo'nalishiga eng muvofiqklarini tanlab olgani, ana shunga asos beradigan o'rinlarni yanada bo'rttirib tarjima qilgani, shu bilan birga, taxayyul olamiga chaqin kabi ta'sir qilib, shuurini yoritgan ayrim motivlarni keyinchalik o'z ijodida ham qo'llab, ularni kuchaytirib, yangi bosqichga olib chiqqani tabiiy. Chunki Shavkat Rahmon To'qtag'uldan salkam bir asr keyin yashagan, yangi davrning yangicha shoiri edi.

So'z san'ati tarixida bunday misollar ko'p. Zero, adabiyot badiiy boylklarni, xuddi, bir xazina kabi to'plab, ularning har biriga yangicha jilolar baxsh etish orqali tobora rivojlanib boradigan jarayondir. Bunda muhimi, avvalgi bir san'atkor yaratgan biron narsani yana o'sha tarzda yoxud undan oshmaydigan badiiy tarzda qaytarib, takrorlamasdan, u asarda anchayin bir detal sifatida namoyon bo'lgan topilmaning pinhon fazilatlarini payqab, uni sayqallab, yangi ijtimoiy yoki badiiy ruh baxsh etish. Yuqorida biz ko'rib chiqqan birgina motiv (“Erkak bo'lsang, dushmandan Ikki ko'zing yummagin” a “Yovga ters qaragan musulmon emas!”) misolida ham Shavkat Rahmonning novator shoir ekani ayon ko'rinadi.

“Turkiylar” she'rining badiiy va ijtimoiy yukini to'lig'icha talqin etish esa, albatta, boshqa bir maqolaning vazifasi.

BIRLAMCHI VAZIFALARDAN ASOSIYSIGA O'TAYLIK

*Samarqand davlat chet tillar instituti
rektori Ilhom TO'XTASINOV bilan suhbat*

– Ikki-uch yil burun tahririyatimizga 24–25 yoshlar chamasidagi bir yigit kirib keldi. Atrofimizda kechayotgan voqea-hodisalardan gaplashdik, bir vaqti tomdan tarasha tushgandek yozuvchi bo'lmoqchi ekanini aytib qoldi. Biz ham bo'sh kelmadik, maydon keng, yozavering... Ma'lum bo'ldiki, boshlang'ich ta'limni rus tilli maktabda, yuqori sinfni chet elda ingliz maktabida o'qigan. Oliy ta'limni ham xorijdagi nomidan tuya qo'rqadigan dargohda olgan. Javdirab turgan ko'zlari o'zbekniki, ammo u ruhan na o'zbek, na rus, na ingliz. Ilhom aka, o'sha kundan buyon men uning biror narsa qoralashidan, tarjima qilishidan ham ko'proq hayotini izga solib olishini o'ylayman. Siz bunday "ilg'or" yoshlarga qanday maslahat bergan bo'lar edingiz?

– Bu masalaning ikki tomoni bor. Birinchidan, agar chindan xorijdagi nufuzli oliy dargohda o'qigan bo'lsa, chet tillarni yaxshi o'zlashtirganligi ham rost bo'lsa, demak, u iqtidorli va irodali inson ekan. Axir, uning ota-onasi xalqaro miqyosdagi yirik tadbirkor bo'lmasa kerak, demak, u barcha yutuqlarga, bilimiga o'z kuchi bilan erishgan. Bunday insonlarni diqqat bilan tinglash, hurmat qilish va ma'naviyatiga e'tibor qaratish shart, xulosa chiqarishga, yorliq osishga aslo shoshilmaslik lozim. Hozirgi globallashuv jarayonida, internet zamonida uning butunlay ma'naviy-ruhiy parokandalikka yuz tutgani dargumon: ayni paytda adashayotgandir, ikkilanayotgandir...

Ota-onadan yiroqda, ustozlardan mosuvo yosh yigit sarosimaga tushib qolgan bo'lishi aniq, turlicha ma'naviy qadriyatlar oralig'i, tanlov, qiyoslash mezonlari insonni dovdiratib qo'yadi, ayniqsa, yoshlarni. Bunday paytda ularga to'g'ri yo'l ko'rsatadigan, ma'naviy-ruhiy rahnamolik qiladigan insonlari, do'stlari yonida bo'lmog'i kerak. Shunda u ijodkorlikka, bunyodkorlikka qadam tashlaydi. Aks holda bunday iqtidorli yoshlarni jamiyatimiz yo'qotib qo'yish ehtimoli katta. Shunday bo'lyapti ham. Biz ularning ma'naviy, kerak bo'lsa, ruhiy ehtiyojlarini qondirishni o'ylashimiz kerak. Bunday o'ta iqtidorli yoshlar talabiga, ehtiyojlariga jamiyatimiz javob bera oladimi... Savollar ko'p. Shu sababli, savolingizdagi ilg'or tushunchasini qo'shtirnoqqa olmay turgan bo'lardim.

Ikkinchidan, agar o'sha yigit chindan qo'shtirnoq ichidagi "ilg'or" bo'lsa, ya'ni ma'naviy manqurt, oilaviy-shaxsiy tarbiyasi haminqadar, sohaviy ma'lumoti tasodifiy yoki agar buning ustiga karerist yoki pulboqar bo'lsa, unda masalaga boshqacha yondoshmoq joiz. Bundaylarni bir maslahat, shunchaki yaxshi gap bilan fikridan, e'tiqodidan voz kechtirish mushkul. O'z ona tilini bilmagan, bilish kerakligini fahmlab yetmagan inson yozuvchi yoki tarjimon bo'lolmaydi. Ular moddiy manfaat deyarli keltirmaydigan bunday serzahmat sohada uzoq qola olishmaydi. Badiiy ijodni tanlagan shaxslar kamoloti, ma'naviyati, ruhiyati va iroda kuchi, hatto yosh, o'rtamiyona shoirda ham favqulodda kuchli bo'ladi. Iqtidorli insonlar, avvalo, millatparvarvar, fidoyi bo'lishadi. O'z ona tilining, demakki, xalqining qadrini anglab yetmagan odam bunday kuchdan ham, ijodkorlikdan ham mosuvo bo'lishi aniq. Bor talanti ham tanazzulga yuz tutadi. Zero, Sharqda qadriyatni bilmaganlar qadrlanmaydi... Shunday aro yo'lda qolgan bunday kam sonli yoshlarga tezroq o'zliklarini anglashlarini, yaxshi ustozga, murabbiyga duch kelib, hayotlarini tartibga solib olishlarini maslahat bergan bo'lardim.

– Ilhom aka, bugun bot-bot aytilib, qancha harakat qilinmasin, baribir asl maqsad – millatini, o'zligini yaxshi ko'radigan va dunyoni biladigan, teran nigohli kadr tayyorlash muammoligicha golyapti. Aslida, til o'rganish, o'zga bir madaniyatni tadqiq qilishdan muddao yurtning ovozini olis o'lkalarga yetkazish emasmi?

– Chindan, o'ta jadal kechayotgan XXI asrda yuqori malakali kadrlar tayyorlash muammosi o'z dolzarbligini yo'qotmayapti, nafaqat yo'qotmayapti, balki kun tartibida yanada keskin va qat'iy turibdi. Chunki jahon tamadduni rivoji, shubhasiz, uning uzviy va ajralmas bir qismi sifatida mustaqil O'zbekiston taraqqiyoti ishlab chiqarish, sanoat, qishloq xo'jaligi, madaniyat, ta'lim, turizm va boshqa ijtimoiy sohalar oldiga yil sayin ilmiy-texnikaviy hamda ijtimoiy taraqqiyot talablaridan kelib chiqib, tayyorlanayotgan kadrlar klassifikatorini mehnat bozoriga moslashtirish, mavjud kadrlarni bugungi kun ehtiyojidan kelib chiqqan holda qayta tayyorlash vazifalarini taqozo etmoqda. Vaqt shunchalik jadallashib, aloqalar shu qadar kengayib bormoqdaki, biz tayyorlayotgan kadrlar endi xalqaro andozalarga, chet ellik sheriklar talabiga mos kelmog'i kerak, nimasini aytasiz, bugungi ijtimoiy turmush ikki yil oldingisidan butunlay farq qiladi. Shu sababli oliy ta'lim tizimida mahalliy ehtiyojni qondirish bilan birga, xalqaro munosabatlarga mos kadrlarni tayyorlash maqsadlarida 2+2, 3+1 shaklidagi chet mamlakatlarning nufuzli oliy ta'lim muassalari bilan qo'shma ta'lim yo'nalishlari tashkil etilmoqda, mahalliy ehtiyoj va talablardan kelib chiqib, xususiy oliy ta'limga ruxsat berilmoqda. Biroq ikki yil bu yerda, ikki yoki bir yil chet elda tahsil oladigan yoshlarning ma'naviy dunyosi, millatini, milliy o'zligini qadrlaydigan

milliyatini (mentalitetini) bizning oliy ta'lim tizimimizdan ko'ra oilasi va o'rta maktab ko'proq shakllantirmog'i kerak. Biz hech qachon bu mas'uliyatdan voz kechmaganmiz, kechmaymiz ham, zero, tarbiyasiz ta'limning o'zi bo'lmaydi. Ammo oliy ta'limning barcha bosqichlarida professional, biror sohada yuksak malaka sohibi bo'lgan, shakllangan yosh fuqarolar ma'lumot oladi. Biz talabayoishlarning madaniy-ma'rifiy tarbiyasi bilan shug'ullanishimiz kerak. Chunki ularda insoniy, fuqarolik pozitsiyasi oldinroq shakllangan holda bizga kelishadi. Ular bizning ustozlardan yana boy bilim olib, dunyoni biladigan, teran nigohli, o'z sohasini mukammal egallagan kadrlar bo'lib tayyorlanishlari lozim. Buning uchun yetuk kadrlar, moddiy-texnik baza, ijodiy muhit zurrur. Qolaversa, mavjud ilmiy maktablarni saqlash, yetakchi professor-o'qituvchilarni sezilarli rag'batlantirish, mavjud erishilgan yutuqlarni e'tirof ettirish zurrur...

Aslida, "til o'rganish, o'zga bir madaniyatni tadqiq qilishdan muddao yurtning ovozi ni olis o'lkalarga yetkazish" haqidagi iddaoga to'liq qo'shilish qiyin. Bu to'g'ri g'oya, birlamchi vazifalardan biri, ammo o'zga madaniyatni, tilini o'rganish orqali o'z yurtimizni yanada takomillashtirish, xalqimiz farovonligiga, madaniy va iqtisodiy taraqqiyotiga hissa qo'shish birlamchi, asosiy vazifadir. Samarqandning olamshumul nufuzi, mashhurligiga targ'ibot yoki hozirgi tilda aytganimizda, reklama yoxud

piar sababli emas, balki bu yerda dunyoning hech bir nuqtasida uchramaydigan ilmlarning o'rgatilganligi, kishilarining madaniyatli va ilmparvar bo'lganligida, deb bilaman.

– Oliy ta'lim muassasasida xalqaro aloqalarning o'rni qanday bo'lishi kerak? Ayniqsa, Siz rahbarlik qilayotgan institutdek xorijiy tillarga ixtisoslashgan bo'lsa. Bu jarayonda alohida e'tibor talab qilinadigan jihatlar nimalarda ko'rinadi?

– Oliy ta'lim tizimida xalqaro aloqalarning o'rni nihoyatda katta. Bu nafaqat yurtimizda amalga oshirilayotgan ulkan ta'lim islohatlari bilan bog'liq, balki mamlakatning milliy manfaatlarini xalqaro maydonda ilgari surish va uni himoya qilish, yurt taraqqiyoti uchun xizmat qiladigan har qanday omildan samarali foydalanish, investitsion salohiyatni oshirish va siz aytgan madaniy qadriyatlarimizni jahon miqyosida keng targ'ib qilish layoqatiga, qobiliyatiga ega bo'lgan malakali mutaxassislarni tayyorlash ham mamlakat ijtimoiy-siyosiy faoliyatining muhim qismi sifatida kun tartibiga chiqmoqda. Zero, mamlakatimizning dunyo miqyosida rivojlangan mamlakatlar qatoriga chiqishi, uning xalqaro maydonda katta obro'-e'tibor qozonishining eng asosiy sharti va omili, bu – chuqur tahliliy tafakkurga ega kadrlar ekanligi Yurtboshimizning bir nechta qarorlarida o'z aksini topganligi diqqatga sazovordir. Davlatimiz rahbarining Toshkent davlat sharqshunoslik instituti negizida universitet

tashkil qilish borasidagi tashabbuslari, sharqshunoslik va umuman chet tillar sohasida xalqaro standartlar darajasida oliy ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimi yo'lga qo'yilgani, ilmiy-pedagogik salohiyatni doimiy oshirib borish, ta'lim jarayonining o'quv-uslubiy va axborot ta'minotini yaxshilash, moddiy-texnik bazani zamon talablariga mos ravishda yangilash bo'yicha qo'yilgan vazifalar oldimizda nechog'li dolzarb va muhim masalalar turganligini anglatadi. Institutimiz xalqaro sohada dadil qadamlarni tashladi: hozirda Xitoy, Koreya, Rossiya kabi mamlakatlar bilan 2+2 tamoyili asosida qo'shma ta'lim yo'nalishlari tashkil etildi. Yevropaning nufuzli mamlakatlari oliy o'quv yurtlari bilan ham qo'shma ta'lim yo'nalishlarini ochish to'g'risida bitimlar tuzilgan. Kelasi o'quv yilidan yangi ta'lim yo'nalishlari ish boshlaydi. Bu jarayonda asosiy e'tibor beriladigan jihatlar xorijiy hamkorlarning jahon oliy ta'limi reytingida yuqori o'rinlarda turishi, tayyorlanadigan ixtisosliklarga nafaqat viloyat, balki mintaqa mehnat bozorida ehtiyoj mavjudligi, Samarqand, umuman, mamlakat turizmi, matbuoti, iqtisodining yangilangan, zamonaviy talablarga javob berishi kabilardir. Chunki tayyorlanajak kadrlar shu sohalarga ishga borishadi.

– Bugungi sharoitda kadrlar tayyorlash siyosati mehnat bozoriga moslashishi shart

Noyob iqtidor va noan'anaviy tafakkur tarzi sohiblarini yuksak qadrlash ta'lim islohatlarining uzviy qismiga aylanishini juda istardim.

– bu davr talabi. Biroq ijodkorni – olimni, tarjimonni, bir so'z bilan aytganda, milliy ma'naviyat targ'ibotchisi, jonkuyari bo'lgan ziyolilarni qo'llab-quvvatlash borasida qanday yo'l tutish kerak deb o'ylaysiz?

– Qiziq savol. Meni ham bu masala ba'zan o'ylantirib qoladi. Kitobxonlarni, jurnalistlarni.. kim-kimlarni kitob o'qigani, faolligi, iqtidori uchun rag'batlantiramiz. Bu juda to'g'ri harakat, zarur faoliyat. Zero, kitob, mutolaa targ'ibot bilan bog'liq. Olim kishilar, yetuk pedagoglar bugungi kunda yaxshi maosh olishyapti, hukumat e'tiborida. Bundan ko'pchilik xursand, shunga yarasha mehnat qilib, ta'lim sifatini ko'tarishimiz kerak. Oylik ustamalar, rag'batlantirishlar tizimi joriy e'tilgan. Ammo ba'zan kitob muallifi, ayniqsa, tarjimoni unutilib qo'yilgandek tuyuladi. Men institutda ish boshlaganimda Poshali Usmon, Abdumurod Ko'chiboyev, Dinara Sultonova kabi yurtimizda taniqli, asliyatdan yirik-yirik asarlarni tarjima qilib, ma'naviyatimiz boyishiga bir umr, uzoq yillar xizmat qilgan katta ijodkorlar faoliyat olib borishardi. Afsuski, bugun bu ustozlar oramizda yo'q. Faqat Dinara Sultonova, umrlari uzoq bo'lsin, hali ham nafaqada bo'lsalar-da, faol ijod qilmoqda. Biz ularni o'z vaqtida yetarli darajada qo'llab-quvvatlay oldikmi? Biroq ko'p yillik ma'naviyat targ'ibotchisi, jonkuyari sifatida mehnatlari to'liq rag'batlantirilgan, desak, xato qilgan bo'lamiz. Axir, professional yozuvchi, shoir, tarjimon sanoqli bo'ladi, ularga Yaratgan iqtidor bergan, bandasi hech narsa berolmaydi, faqat alqashi mumkin. Biz ijodkor ziyolilarni hurmat qilamiz, harqalay, o'zimizni shunday tutamiz, ko'rsatamiz, aslida ularning oliy ta'lim tizimidagi o'zni, salohiyati va salobati butunlay boshqacha, bu jihatni hech unutmasligimiz zarur.

Bekorga dunyoning birinchi raqamli Oksford, Kembrij kabi universitetlarida, jahonga mashhurlarni qo'yavering, o'z yurtida biroz nomi chiqqan ijodkorlar bilan dars o'tib berishlari borasida oldindan shartnomalar

tuziladi, har bir darsiga katta-katta gonorar to'lanadi. Chunki ular qiziqarli fikrlar, yangi g'oyalar beradi, noan'anaviy fikrlaydi. Rivojlangan jamiyatda yangi g'oyaning qiymati o'ta baland – biz aynan shuni anglab, idrok etib ololmayapmiz, nazarimda. Shu sababli G'arb mamlakatlarida ijodkorlarning qadri baland. Biz ham ijodkor ziyolilarni qo'llab-quvvatlashga ko'proq e'tibor qaratishimiz, hech bo'lmaganda, oliy ta'limda faoliyat olib borayotgan ijodkorlarga kitoblarini chop etib berishimiz, ularni qadrlashning izchil tizimini yaratishimiz kerak. Noyob iqtidor va noan'anaviy tafakkur tarzi sohiblarini yuksak qadrlash ta'lim islohatlarining uzviy qismiga aylanishini juda istardim. Buning jamiyat va ta'lim kelajagi uchun ahamiyati katta.

– Koronavirus pandemiyasi sharoitida ta'lim tizimi murakkab jarayonni boshidan kechirayotir. Bu jarayonda ilmiy-pedagogik, ma'naviy-ma'rifiy ishlar qanday yo'lga qo'yildi? Va yana bir gap, pandemiya insonni – shaxsni o'zgartira oldimi? Bundan so'ng hayotimizda qanday ma'naviy-axloqiy o'zgarishlar bo'ladi?

– Albatta, koronavirus pandemiyasidan eng ko'p jabr ko'rgan ijtimoiy soha, xususan, ta'lim tizimi bo'ldi, deyilsa, mubolag'a emas. Bu nafaqat bizning yurtimiz, balki butun jahon ta'limiga tegishli fikr. To'g'ri, bu murakkab jarayonda barcha tashkiliy masalalar amalga oshirildi, onlayn darslar, TV orqali mashg'ulotlar tashkil etildi. Oliy ta'lim tizimida barcha ishlar tartib bilan, qat'iy nazorat ostida yo'lga qo'yilgan. Ammo pedagogikaning yozilmagan qoidalari mavjud: pedagog portreti, muloqot jarayonidagi xatti-harakatlari va boshqa o'nlab ta'lim va tarbiya uchun zarur va shart qoidalar mavjud. Hozirgi mavjud ta'lim jarayonida ulardan vaqtincha bo'lsa-da, voz kechishga to'g'ri kelmoqda. Pedagogik jarayon ana shunday

murakkabliklar, qiyinchiliklar bilan bo'lsa-da, izchil davom etmoqda.

Ilmiy jarayon borasida shuni ta'kidlash joizki, pandemiya hatto qaysidir ma'noda uni zamonaviy tarzda tashkil etishga ko'maklashib yubordi. Yoshi ulug' ustozlar, nafaol professura multimedia, kompyuter texnologiyasi bilan yaqindan ishlashiga to'g'ri keldiki, natijada dissertatsiya himoyalari, hujjat almashishlar, jo'natishlar ham onlayn tarzda tashkil etilib, ortiqcha sansalorlik, sarf-xarajatlar keskin kamaydi. Qaysidir ma'noda sodir etilishi mumkin bo'lgan korrupsion holatlar oldi butunlay olindi. Bu ilmiy-tadqiqot ishlariga qo'l keldi... Ammo, to'g'risi, ma'naviy-ma'rifiy ishlar borasidagi samaradorlik haqida bunday deymayman. Albatta, kitob targ'iboti, ba'zi ijodiy uchrashuvlar, ko'plab tadbirlar tasdiqlangan reja asosida izchillik bilan onlayn tashkil etilyapti, ammo qatnashchilarning barchasiga ularning tarbiyaviy ta'siri, tadbirning nafi borasida maqtanish qiyin... Ishonamizki, ustozlar, dekan muovinlari, kurs va guruh rahbarlari o'z darslarida vaqtinchalik bo'lgan bu uzilishlarni to'ldirib borishadi, yoshlarimiz tarbiyasini, bir kun bo'lsa-da, nazardan qochirishmaydi, chunki ma'naviy-ma'rifiy tarbiya o'ta muhim soha bo'lib, ishimizning uzviy va ajralmas qismidir.

Pandemiya insonni-shaxsni o'zgartiradimi? Bu savolga bugun javob berishim qiyin... Harqalay, bu ulkan umumijtimoiy kataklizma, dahshatli holat ko'pchilikni o'ylantirib, hadiksiratib qo'ydi. Natijada, shubhasiz, kimlardir o'z qadriyatlarini mezonini o'zgartiradi, bu esa, albatta, shaxs sifatida ham ularning o'zgarishiga sabab bo'lishi aniq. Pandemiyaning hayotimizda qanday ma'naviy-axloqiy o'zgarishlar hosil qilishini faqat tasmol qilish mumkin. Aytganimdek, ba'zi shaxsiy-insoniy qarashlar o'zgarishi mumkin, ammo umummilliy ma'naviy-axloqiy qadriyatlarimiz o'zgarmay qolishini xohlardim.

Rasmlarni Asliddin Kalanov chizgan.

Chol va bola

(Hikoya)

**Normurod
NORQOBILOV**

Bolakay past bo'yli, miqti gavdali, chiroyli kuzalgan soqoli nimdosh kulrang to'ni ostidan kiyib yuradigan yaktagidek oppoq, qo'shni Abdulla cholni yaxshi ham, yomon ham ko'radi. Chunonchi, chol ham oq sariqdan kelgan, jigarrang qiyiq ko'zlari hamisha kulib turadigan, allaqachon maktab yoshiga yetgan esa-da, jussasi besh yashar bolaga kelbat beradigan Erali otliq bu bolakayni, dam-badam tinchini buzib, xavotirga solishini aytmasa, xuddi o'z nevarasidek suyadi.

Abdulla cholning bezovtaligiga kelsak, qiligi va yurish-turishi ovul bolalariga sira o'xshamaydigan bolakay keyingi paytda, chol

ta'biri bilan aytganda, dala-dashtda sayoq itdek sumanglash bilan qanoatlanib qolmay, eng baland cho'qqisi ming gazdan ziyoda bo'lgan Qaritoqqa zimdan intila boshlagan edi. Ellikdan oshiq qo'y-qo'zidan iborat choqqina suruvi ketidan soyaday ergashib, oppoq tongni dashtda qarshilab, shomda eran-qaran ovulga enadigan cholga bolakayning bu xatti-harakati yoqmas – falokat bosib, biror o'nqir-cho'nqirga yiqilib tushishidan xavfsirab, doim jonhalak edi. Turgan gapki, bo'lak kimsa bolakayning bu tarzda yakka-yolg'iz uloqib yurishidan allaqachon uyidagilarni ogoh etgan bo'lardi. Biroq keksalik sarhadiga qadam qo'yib, cho'ponlik

tayog'ini ermakka qo'liga tutgunga qadar, uzoq yillar maktabda bolalarga saboq berib kelgan, boz ustiga, tabiatan o'ta bolajon bo'lgan Abdulla chol dunyo teskari evrilgan taqdirda ham bunday qilolmas, ziyrak, yoqimtoygina bolakayni kechda gohida xud-gohida bexud kayfiyatda yumushdan qaytadigan ota-onasining g'azabiga duchor etmoqni istamasdi. Chol biladiki, ota-ona mehri, o'rni kelganda, qahrndan ming chandon yomon – bolani anglash o'miga, darrov tazyiqqa olib, ruhini misli qurigan cho'pdek sindirishadi. Shuning uchun chol bu haqda devor-darmiyon qo'shnisiga churq etmaydi. Ammo dashtda bolakayning qorasini ilg'ashi bilan, hay-haylab yoniga chorlaydi, avvaliga yaxshi gapirib, yelkasini silab-siypalaydi, so'ng esa yo'liga do'qlab-so'qlab, ovulga haydab soladi va har safar ketidan taajjub-la tikilib qoladi: "Yo tavba-a, bu bolani tuqqincha enasining boshi dala-dashtga qorong'i bo'lganmi deyman-a?"

Bolakay anoyilardan emas, bosh egib, so'zsiz itoat etgan kishi bo'ladi-yu, sershuvoq katta-kichik do'ngliklar ortiga o'tishi bilan, cholning ko'zini panalab, ichida uni yanib-yanib, tag'in tog'ni qoralashga urinadi. Inchunin, chol har doim ham do'qlayvermaydi, ba'zan, geografiya muallimi emasmi, kasb-koriga nisbatan sog'inch hisini tuyib, goh dasht-u dalalar, gohida esa g'arbdan sharqqa cho'zilib ketgan keksa tog' xususida gap ochib, nechun uning "Qaritog'" deb atalishini alohida ta'kidlagan holda, u olis paleozov erasida yuzaga kelgan burmali tog'lar qoldig'i ekanini aytib, o'sha olis zamonlarda kelbati hozirgiga nisbatan o'n baravar cho'ng bo'lgani haqida maroq bilan so'ylagisi kelib qoladi, so'ylaydi ham. Chol tog'-u toshlar bilimdoni, qo'yib bersa, bu mavzuda tongdan shomgacha so'zlamog'i mumkin. Afsuski, uni tinglovchi doimo qahat – kundalik ikir-chikirlarga o'ralashib qolgan ovul ahliga qandaydir tog'-u toshlarning, jumladan, Qaritog'ning qizig'i, chunonchi, sariq chaqachalik qadr-qimmatini yo'q. Chunki bu keksa tog'dan kishilarga naf yo'q – na o'tinlikka yaraydigan dov-daraxti, na mol-hol boqishga tuzukroq yaylovi bor – yalang'och tog'-u toshloq. Bir jihat-

dan, chol shu vajdan ham cho'ponlik tayog'ini oshna tutgan – ovulning biqiq, tanggu tor muhitidan keng dashtni afzal bilgan. Bolakayga kelsak, qulog'i yonidan sirpanib o'tayotgan ayrim notanish ilmiy iboralarni idrok etmoqqa chog'i va qurbi yetmaganidek, xuddi tirik jondek, tog'larning qarib-churushini, shusiz-da juda cho'ng ko'rinmish Qaritog'ning esa o'sha olis zamonlarda bundan o'n chandon yuksak bo'lganini hech tasavvuriga sig'dirrolmaydi, ammo shunga qaramay, cholning gap-so'zlarini juda berilib tinglayotganidek tutadi o'zini.

Bolakay tinglagani sayin chol tobora ochila boradi.

Bunga sari bolakay dasht janubida go'yo sumbatini ko'z-ko'z qilganday, qomat kerib turgan qizg'ish, kulrang tusdagi qoyalarga, buralib, burmalanib ketgan tizmalarga, soylanib turgan ungurlarga harislik bilan boqarkan, nazdida, keksa tog' tinmay o'zi tomon chorlayotganday tuyiladi.

Aksiga olib, bunday paytlarda chol uni yonidan jildirgisi kelmaydi. Kampiri uzoq-yaqin ovullarga tushgan qizlaridan birinikida qo'noqlab, tunab qolgan kezlari, oqshom jilmaygancha, taom to'la kosa bilan eshikdan kirib keladigan bolakayni tog'-u toshda tanho izg'ishini istamaydi. Ba'zan "yirtqich" so'zini atay tilga olib: "Buytib yolg'iz daydima, tovda yirtqich bo'rilar bor", deya qo'rqitib qo'ygisi keladi. Lekin ziyoli odam emasmi, bunday demoqdan o'zini tiyadi. Boisi, cholning o'zi bolaligida qur yoxud iliq sandal tevaragida kechadigan tungi gurunglarda, umrlarida biror xavfli yirtqichga to'qnash kelishmagan esa-da, shunchaki quloqlariga chalingan oldi-qochdi uydirmalar asosida og'iz ko'pirtirishni xush ko'radigan ayrim kimsalarning ayiqlar yovuzligi-yu, bo'rilar vahshiyliги to'g'risidagi hikoyalarni tinglayverib, qo'rquv hisiga haddan ziyod to'yingan emasmi, bu noxush tuyg'u kishi yuragida bir umrga to'ng'ib qolishini nazarda tutib, buni bolakayga ravo ko'rmaydi.

To'g'ri, keyinchalik chol Qaritog'dan bo'lak tog'-u toshlarga o'rlab, yirtqich jonivorlarning yovuzliklari ko'pincha qo'rsoqlariga bog'liqligini, ya'ni to'q jonivorlar u archazorda uchratgan qo'ng'ir ayiq singari imi-jimida ketiga qayrilib, u duch kelgan bo'rilar kabi naridan soyalanib o'tib ketishlariga ko'p bor guvoh bo'lgan. Lekin shunga qaramay, bolaligida yuragiga mixlanib qolgan qo'rquv hisidan baribir qutula olmagan – "bo'ri" desa, haligacha eti junjikib, tani jimirlaganday bo'ladi. Mana shu tufayli, deylik, mabodo bolakay qiziqsinib: "Qaritovda bo'rilar bormi, bovo?" deya so'rab qolgan taqdirida ham, tabiiyki, birinchi o'rinda, uning yuragiga qo'rquv solmaslik, ikkinchidan esa, tog'da bo'rilar, dashtga yaqin o'ngirlardan birida inlari borligini bilmaligi vajidan chol qat'iy yo'sinda: "Iye, qurib, qaqshab yotgan bu tovda bo'ri nima qiladi, bo'tam", degan bo'lardi.

Basharti o'sha kuni kechki peshin oldidan bolakay do'ngliklarni panalab, o'z ko'nglida cholning ko'zini shamg'alat qilib, tag'in tog'ni qora tortmaganida, tuyqusdan uning ortidan ko'rib qolgan chol har galgidek iziga qaytarganida, keyin ham bilmaligi, butun ovulga shovshuv bo'lgan quyidagi voqea yuz bermaligi mumkin edi.

Quvligi malol keldimi, yo bu yozmish avvaldan bolakayning manglayiga bitilgan ekanmi, chol bu marta bolakayni o'z holiga qo'ydi: "Mayli, aylanib, bi-i-ir xumoridan chiqib kelaqolsin, qaytishida yaxshilab qulog'ini cho'zib qo'ya-man", deya o'zini ovutgan bo'ldi. Bolakay esa imkonsiz to'siqdan osongina hatlab o'tganday, o'zicha shodlanib, dikonglagancha, ilgarilashda davom etdi.

Bunga qadar toqqa yondosh do'ngliklarga o'rlash bilan kifoyalanib, nariga qadam qo'yishga hali ulgurmagan bois, bu daf'a rejasi bo'lakcha – yo'lida to'nkarilgan qozonday to'nqayib turgan tepalikning o'ng yonlab o'tib, olis-yaqindan viqor-la ko'zga tashlanib turg'uvchi yuksak, qizg'ish qoya poyidagi tik va baland qiyalikka tirmashish o'yida edi. Chunki har quyosh botish oldidan to'q qirmizi tus olib, g'aroyib bir tarz-

da tovlanishga tushadigan qizg'ish qoya mana shu jihati bilan azaldan uning xayolini o'g'irlab, diqqatini jalb etib kelar va natijada, qiyalikka ko'tarilib, qoyaning qizg'ish sirtini bolalarcha qiziqish bilan atiga bir bora silab-siypalab ko'rish istagi so'nggi vaqtda bolakayning birdan-bir orzusiga aylangan edi. Agar qoya poyi bo'ylab, har ikki yonga cho'zilib ketgan ensiz, silliq, qizg'ish tosh yo'lakka chalg'imaganida, shu bilangina cheklanib, hayallamay ortga qaytmog'i mumkin edi. Ammo...

Bolakay toshloq qiyalikka dadil o'rlab, qoya poyidagi yo'lakka qadam qo'yar ekan, dastlab uning silliqligidan ajablandi, so'ngra ikki tomonga cho'zilib ketgani bilan qiziqsindi. O'ng kafti bilan qoyaning g'adir-budur sirtini siypalab ko'rarkan, nafas rostdash asnosida, o'zini yuksak-yuksakda his etib, quyidagi dashtga, cholning qorayib turgan suruviga mag'rur nazar tashladi va o'zicha cholni g'irt o'tirikchiga chiqardi. Chunki o'tgan safar chol, odatdagidek, "paydo bo'lgan" demay, "o'sib chiqqan" jumlasini tilga olib, shunday degan edi-da: "Bu-u Qaritov deganlari yerning orqasi tortib, telbalarcha jazavaga tushganida, qo'ziqorin singari zamin bovridan o'si-i-ib chiqqan..." O'shanda bolakay dashtdagi o't-o'lanlarga ser solganicha, tomorqalari adog'idagi adl teraklarni, o'rtaliqdagi o'rikni ko'z oldiga keltirib, bu gapga ishonmagan va shuning uchun cholning ustidan kulgan bo'ldi: "Xih-h, tov sizga o't yoki daraxtmidiki, yerdan o'si-i-ib chiqsa..." Keyin ichini ayovsiz timtalayotgan o'sha qiziqish zabtida yo'lak bo'ylab kunbotish tomon jildi.

Bolakay ushbu xayolda qoya girdi yoqalab borib, janubga qayrilar ekan, biror muddatdan so'ng o'ng qanotda, quyida yuz ochgan manzaraga – kunbotish hamda shimol, ya'ni dashtga qaragan tarafi sarg'ish tusdagi baland jarliklar bilan o'ralgan dara tubidagi keng sayhonlikdan o'rin olgan turli shakl-shamoyildagi katta-kichik qoyatoshlar majmuasiga ko'zi tushib, hayratdan lol turib qoldi va zumda miyasiga kelgani shu bo'ldi: "O'h-ho', bekinmachoq o'ynashga judayam zo'r joy ekanmi!" Keyin o'zicha orzulandi,

qani endi, bu qoyatoshlar ovuli yaqinida bo'lib qolsa-yu, jo'ralari bilan kunda maza qilib bekin-machoq o'ynasa, mudrayotgan filga o'xshash beridagi kulrang qoyatoshning xartumiga tirmashib, horigan otdek boshini quyi solib turgan naridagi qoyatoshning yag'riniga minib olsa...

Bolakay tik qotganicha g'aroyib qoyatoshlarini zo'r qiziqish bilan ko'zdan kechirar ekan, sayhonlik janubidagi jarsimon qiyalik belidagi oraliqni – ikki chetida ikki qoyatosh xuddi soqchilardek qomat kerib turgan yo'lakni so'ng ilg'adi. Bu yo'lakdan keyin dara o'zani qayta kengayib, sirli bir tarzda uzun-qisqa qoyalar va do'ngliklar oralab, nariga cho'zilib ketgandi. Agar o'y-xayolini qoyatoshlar band etib qo'ymaganida, tengdoshlaridan farqli o'laroq, dala-dasht va jarliklarda tentishning obdon hadisini olgan bolakay dara o'zani bo'ylab ulog'ib ketishdan ham toymasdi. Ammo shu tobda u nim hadik aralash masrurlik, olg'a undovchi qutquli tuyg'u og'ushida bo'lib, tez-roqqina quyiga enib, qoyatoshlar oralaganicha, mudroq filtoshning uzun xartumiga tirmashishdan o'zgasini o'ylamasdi.

U ushbu tuyg'u izmiga bo'ysinib, o'tgan davrlar mobaynida qoya bag'ridan uzilib, dara tubidagi sayhonlikka qiyalanib tushgan toshloq betda qalashib, sochilib yotgan xarsanglar oralab, issiq-sovuq ta'siridan yuzaga kelgan chag'ir toshlarga tiyg'ana-tiyg'ana quyiga ena boshladi. Yuragi hapriqib, oyog'i ostiga qaramas, ikki ko'zi sayhonlikda edi. Axir, bu xildagi qoyatoshlarga hech duch kelmagan edi-da. Qani endi, ildamlashiga jiddiy xalaqit berayotgan manovi xarsanglardan sakrab-sakrab o'tib, birinchi galda filtoshning xartumiga tirmasha, ovulga qaytganida esa, koptok tepishdan boshqasini bilmaydigan baqiroq jo'ralarining ichini yondirib, rosa maqtansa.

Bolakay xayolan jo'ralarining ichiga o't yoqib borarkan, etakdagi o'ngir tepasiga yetganda, yuragi nimanidir sezganday, beixtiyor sekinlab, quyiga nazar tashladi. Shunda ko'zi o'ngirning chog'roq o'tov o'midan xiyol kichikroq tubida bir-birlarini tishlab, tortqilab, sho'x-shodon

g'imirlab yurgan mitti jonivorlarga tushdi. Xayoli bo'linib, diqqati pastga og'di. Turgan gapki, ularni bo'ri bolalari ekanini o'yiga ham keltirmadi.

Boisi, uning baxti shunda ediki, cholga o'xshab kechki yig'inlarda bo'rilarning aql bovar qilmas yovuzliklari to'g'risidagi dahshatli gurunglarga to'yinmagan; bilaks, ayni damda baxtsizligi shunda ediki – gar to'yinganida ne baloga duch kelganini zumda fahmlab, shu ondayoq juftakni rostlab qolgan bo'lardi. Bu kamdek, bungacha urg'ochiligi tufayli ko'chaga haydalgan va oqibatda, dala-dashtdagi harom qotgan jonivorlar loshi va shu xildagi boshqa yemishlar bilan qanoatlanib, jardagi ovloq o'ngir-cho'ngirlarda bolalashga ko'nikkan sayoq it bolalariga bir necha marta duch kelgan emasmi, tubdagi mitti jonzotlarni kuchukvachchalar deb o'yladi.

Bu yaqin atrofda qanjiqning qorasini ilg'amagach, o'ngir to'rida qorayib turgan in og'ziga picha hadiksirab qarab turdi-da, so'ng quyilab, sayhonlikka tutash enishdan sirpanib pastga tushdi.

Ushoq jonivorlar kutilmagan tashrifdan cho'chib, aniqrog'i, cho'chinqirab, nari-beri chekingan bo'lishdi-da, saldan keyin dumchalarini likillatganicha, ko'zlari ko'ngilni iydiradigan darajada jaynoqlab, cho'kkalagan ko'yi barmoq o'ynatib, lablarini cho'lpillatib, ularni o'zi sari chorlayotgan bolakayni tevaraklab kelishdi – biri tizzasiga suykilib, boshqa birlari choti orasiga suqilib, o'ynasha boshladilar. Bolakay g'o'rligiga borib, qorin va quloqlari ichidagi tuklari oqish, tana tuklari och qo'ng'ir, qoram-tirga moyil bo'lgan bu mittivoylar nechun bir tusdaligini, odatda, it bolalari turli ko'rinishda bo'lishini o'ylab ham ko'rmadi.

Qiliqlari xush yoqib, ularni sanagan bo'ldi.

To'rtta, yo'q, beshta... iya, kunjakda yana bittasi bor ekan... oltita.

Bolakay bo'ri bolalarining hali unisi, hali bunisini qo'liga olib, bag'riga bosib, silab-siy-palab, erkalashda davom etarkan, ularni o'tgan yili qish adog'ida jardagi kovaklaridan birida bolalagan yuvosh, qo'ng'ir itning bolalari deb gumon qildi. Bundan ko'ngli yanada xotirjam

tortib, bu daf'a qanjiq nechun jarda emas, tog'da bolalaganidan ajablangan bo'ldi. Keyin qo'lida-gi jonivorni bag'riga bosgancha, o'ngir devori tagidagi yapaloq tosh ustiga borib cho'kdi. Qolgan jonivorlar pildillagancha ortidan ergashishdi. Bolakay biladiki, qo'ng'ir it to'satdan kelib qolgan taqdirida ham aksariyat itlar kabi gidiklarini qizg'anmaydi, irillab-sirillab, akil-lamaydi, qachon daf bo'lasan, deganday sabr-toqat-la bir chekkada mung'ayib turaveradi. O'tgan ko'klamda gidiklaridan birini o'zi bilan olib ketganida monelik qilmagan, ketidan g'ing-shib qolgan, xolos. Lekin kuchukchani asrashga otasi izn bermagan, hoziroq ko'zimdan yo'qot, degan.

Bu orada chol xavotir og'ushida toqqa ya-qinlashib qolgan edi. Bunga qadar bolakayning tezroq qaytishini kutib, ora-sira u ketgan tomonga qaragancha, xotirjam o'tirgan edi. Biroq qizg'ish qoya poyida bir lahzaga ko'lankalanib, so'ng to'satdan g'oyib bo'lgan qorani tasodifan ilg'ab qolgach, tinchi buzilib, pay-tavasiga qurt tushgan, bolasi tushmagur yomon haddidan oshib ketdi, deya govron uchini zarda bilan yerga do'q-do'q urgancha, toqqa yo'l tortgan, egasiz qolayotgan suruvini o'ylab, yaqinda bevaqt ajal topgan itiga achinib qo'yishni ham unutmagandi.

Chol bolakay yonlab o'tgan tepalikka yetgandi hamki, kunchiqishdagi do'ngliklar orasidan sobiq o'quvchilaridan biri, o'rta bo'yli, keng yag'rinli O'rol chavandoz kulimsirab chiqib keldi. Salom-alikdan keyin uning: "Buytib yuribsiz, nima, qo'zi-po'zi yo'qotdingizmi, malim?" degan so'roviga javoban, chol, vaqtimni olma, degan ohangda: "Hamsoyaning uli shu tarafga o'rlaganday bo'luvdi", deya gapni qisqa qildi. O'rol chavandoz: "Ha-a endi, bola-da, ular yoshida bizam go'r emasdik, g'irt kuydirgi edik", degach, chol, yo'ldan qoldirma, degan ma'noda manglay tirishtirib, shunday-shunday, deya olg'a jildi. Ammo O'rol chavandoz ketmog'iga qo'ymadi, ulovdan irg'ib tushib, dedi: "Siz ovora bo'mang, malim, o'zim qarayman. O'zi qayon ketdi u, tirmizak?" Chol qoshidagi qizg'ish qoyaga imo

qilishga qildi-yu, lekin bolakay qoyaning qaysi tarafga yo'nalganini ayto'lmadi. O'rol chavandoz etigi poshnasi bilan temir qoziqni yerga qoqqan, o'zicha tusmol qildi: "Aniq daraga ketgan. Bizam doim shu tomonga chopardik". O'rol chavandoz, siz qoling, deya harchand qistamasin, chol ko'nmadi: "Hali oyoqdan qolganimcha yo'q..." deya o'zi oldinga tushib, yo'l boshladi.

Haligacha qo'rquv neligini anglab yetmagan, mitti jonivorlar bilan ovora bo'lib o'tirgan bolakay o'ngir labiga sharpa yanglig' kelib bosgan ona bo'rini payqamadi. Qachonki, qo'rqinchli sas qulog'iga chalingachgina boshini ko'tarib, enish tepasida so'yloq tishlarini irjaytirib dahshatli tarzda irillab turgan yirtqichni ko'rdi. U ne gapligini idrok etguncha bo'lmay, bo'ri bir sakrab, uning naq qoshida paydo bo'ldi.

Agar chol bolaligida obdon to'yingan gap-so'zlar haqiqat ersa, qanjiq shu zahotiyoy bolakayni tilka-pora qilib tashlashi lozim edi.

Biroq bunday bo'lmadi.

Nechun?

Nechunligi shundaki, xuddi ona tabiatdek, yovvoyi jonivorlarning ham o'ziga xos sir-sinoatlari, aql bovar qilmas amallari bisyor bo'lib, har doim ham odam bolasi tasavvuridagi ayanchli voqea-hodisalar yuz beravermaydi. O'ngir chetiga panja qo'yishi bilanoq jigargo'shalari bilan o'ynashib, ularni erkalab o'tirgan bolakayning yalang'och novdada zo'r-bazo'r ilinib turgan kuzgi yaproqdek zaifligi-yu, hamisha oson o'lja bo'lmish uzun quloq tovushqondek beziyon, beozorligini tuyishga ulgurgan, shunga ko'ra, qahr aralash rashkdan olovlangan holda unga ro'baro' bo'lgan bo'ri qo'rquvdan tarashaday qotib qolgan bolakayga tashlanish o'rniga, ushoq-qina vujudidan o'z bolalarining, bolalaridan esa bolakayning hidi burqib turganidan hayratga tushganday, irillashdan tiyilib, cho'nqaygancha tek turib qolgan edi. U yirtqich sifatida nechog'li tajovuzkor bo'lmasin, qarshisidagi ojiz jonga nisbatan nafrat hisini sezmad, uni g'ananim deb bilmadi. Bo'rilar yo'rig'i shu – deylikki, xuddi o'ta darajada qopag'on it yerbag'irlab qimir etmay yotib olgan kimsaga qopinmaganidek,

yirtqichlar ham zaif jonga g'anim, nafsi qo'niq paytda esa, o'lja yo'sinida qarayvermaydi. Boz ustiga, shu payt havoda o'tkir peshob hidi anqib, bu hidga chalg'igan qanjiqda dahshatdan ishtonini ho'llab qo'ygan odam bolasini iskab ko'rish istagi paydo bo'ldi. Ammo namchil tumshug'ini u tomon cho'zgan yerida, nechundir niyatidan qaytib, kesakdan farqsiz bolakayga, nima qilsam ekan seni, deganday tikilib qoldi.

Qanjiqning boshi qotgandi.

U yosh – bu yil birinchi bolalashi edi.

Bu ham yetmagandek, har qanday mushkul holatda doimo unga aql bo'ladigan arloni yonida yo'q edi.

Biroq g'imir-g'imir qilib, dam u, dam bolakay atrofida o'ralashayotgan tinib-tinchimas mittivoylar tezda uning hushini joyiga keltirib, onalik burchini eslatib qo'yishdi. Bo'ri o'ziga yopishayotgan bolalaridan nariroq ketishni istaganday, ilkis o'rmidan qo'zg'aldi-da, ular uchun qo'rsog'ida olib kelgan xo'rakni – chala chaynalgan bir talay etni o'ngir o'rtasiga qayd qilib tashladi. Bu yumushdan so'ng diqqati bolalariga bo'lingan qanjiqning qarashlari birmuncha yumshab, juftini kutayotgandek, goh o'ngir chetiga, goh tagidagi toshidan farqsiz holda qotib o'tirgan bolakayga o'qtin-o'qtin ko'z tashlab qo'yishini demasa, ancha xotirjam tortgan edi.

Ammo, afsuski, dahshatdan adoyi tamom bo'lgan bolakay bo'ridagi bu o'zgarishni payqaydigan ahvolda emasdi. Bolaning nazarida, vaqt allaqachon taqa-taq to'xtab qolgandek edi. Yo'q, vaqt to'xtamagan – ana, sira kutilmaganda oyoq ostida toshlar shiqirlab, gangir-gungur ovozlar elaslana boshladi.

Bolakayga darrov jon kirib, bor ovozda dodlab, o'zidan darak bermoqchi bo'ldi. Biroq ko'zlari qaytadan laxcha cho'qqa aylanib, zumda hushyor tortgan qanjiqning yovuz, dahshatli vajohati bunga monelik qildi – gar xiyol qilt etar bo'lsa, to'g'ri bo'g'ziga chang soladigandek, tili tanglayiga chippa yopishib, nafasi chiqmay qoldi. Bu orada yirtqich xo'rak bilan andarmon bolalarini tumshug'i va oyog'i bilan turtkilab, ini tomon oshig'ich haydashga tushdi. Biroq

yemakni ko'zlari qiymagan nodon mittivoylar itoat etishni xayollariga ham keltirishmadi – birini haydasa, ikkinchisi, ikkinchisini haydasa, boshqasi xo'rakka kelib yopishishda davom etdi. Bu esa bosib kelayotgan baloga tezroq yuzlanishi lozim bo'lgan bo'ringning sabri tugashiga sabab bo'ldi. U tishga sapchidi, sapchish asnosida tevarakdagi voqea-hodisalarga butunlay befarq "quloqsiz" bolalariga, go'yo ularni so'nggi marta ko'rayotganidek, shunday bir mungli qarash qildiki, o'zi ne holatdaligiga qaramay, bolakay buni sezmay qolmadi.

Bo'ri enish tepasiga sakrab chiqishi bilan qadam tovushlari – chag'ir toshlarning shaqur-shuquri tinib, havoda hayajonli xitoblarni qanotlandi:

– E! Jondormi?!

– Shunga o'xshaydi!

– Qaysi go'rdan paydo bo'ldi?!

– O'ngirdan chiqqanday bo'ldi!

– Ini borga o'xshaydi!

– Shunga o'xshaydi!

– Endi nima qilamiz?!

Endi nima qilishni na toshloq betda haykalday qotib qolgan kimsalar, na irillagancha, keti bilan enishga yaqin qoyatoshlardan biri yoniga andak chekingan holda, shu tobda qaysi go'rlardadir sang'ib yurgan arlonining qora berishidan umidvor qanjiq bilardi.

Bu tang, karaxt vaziyatga to'satdan o'ngirdan o'qday otilib chiqqan bolakay chek qo'ydi. U rangi-qo'ti bir ahvolda, bo'g'iq ovozda uzuq-yuluq dodlab, har ikki odimda qoqilib-suqilib, jonholatda ovuldoshlari sari intildi. Bir qarashdayoq sho'rlikning ne hol, ne ahvoldaligini fahmlagan O'rol chavandoz uni dast ko'tarib, mahkam bag'riga bosar ekan, qo'rqma jiyan, qo'rqma, deya dalda bergan bo'ldi. Chol esa tinim bilmas sayoqni sog'-omon ko'rganidan o'zida yo'q quvonib, daydi it, sumang it, deya kafti sirti bilan nam ketiga ketma-ket tarsillatib tushirdi. O'rol chavandoz ters o'girilib, quchog'idagi bolakayni choldan himoyalar ekan, uning o'ngirdan, yirtqich ortidan otilib chiqqanini nazarda tutib, bundan chandon hayrati ortib, dedi:

– Jondor senga qotinmadimi-ey?

O‘rol chavandozning bo‘ynidan quchib olgan bolakay dag‘-dag‘ titragancha, yo‘q, degan ma‘noda bosh chayqadi-da, so‘ng tomog‘iga yig‘i tiqilib, hiqillab dedi:

– Bolalari bilan o‘ynab o‘tiruvdim, kep qoldi! Lekin tegmadi...

Bu gapni eshitgan kattalar avval bir-birlariga, keyin o‘sha-o‘sha ko‘zlari cho‘g‘lanib, vahshat-la irillab turgan bo‘riga, ishongilari kelmaganday, ajabsinib qarab qo‘yishdi-da, so‘ng imi-jimida izlariga qayrilishdi.

Bir muddatdan keyin O‘rol chavandoz xiyla o‘ziga kelgan bolakayni yerga qo‘yib, kiftiga yengilgina qoqib-suqib, olg‘a yurishga undarkan, taajjubini yashirolmay dedi:

– Qiziq... birovga aytsang, ishonmaydi.

– Yo‘q, ishonmaydi, – deya uni quvvatladi chol.

– Yaxshiyam arloni yo‘q ekan...

– Buyam bo‘lsa, manovu sang‘ining baxti, emasam...

– Ha-a, baxti...

– Tag‘in bu voqeani ovoza qip yurmang, – dedi quyida qolgan ona bo‘riga cholning ehtiromi jo‘shib. – Norqo‘ziga o‘xshagan esi kemtiklar bolalariga ziyon keltirib yurishmasin.

O‘rol chavandoz, buni elga ovoza qilmay bo‘larkanmi, degan ma‘noda yelka uchirgan bo‘ldi-da, so‘ng taskin ohangida dedi:

– Siz sira xavotir olmang, ustoz. Yarim tunga qolmay bolalarini bo‘lak joyga ko‘chirib ketishadi.

– Shundaymi?

– Buni bizdan ko‘ra, o‘zingiz yaxshi bilasiz-ku, ustoz.

– Esiz, issiq o‘rinlarini sovutisharkan-da, – chol achingan bo‘ldi.

– Bo‘lak choralariyam yo‘q-da...

– Ha-a, bo‘lak choralariyam yo‘q.

Qoya poyidagi silliq yo‘lakka yetishgach, endi es-hushini butunlay o‘nglab olgan bolakay ortiga o‘girilib, pastga nazar tashladi. Qorasini o‘chirgan ona bo‘rini ko‘rish istagida, uni qidirib emas, xartumini cho‘zib turgan mudroq filtoshga boqdi, horigan otday boshi solinib turgan qoyatoshga boqdi.

Keyin xuddi kattalarday chuqur xo‘rsinib qo‘ydi.

* * *

Ertasi tongda chol nomiga darvoza qoq-qan bo‘lib, to‘g‘ri qo‘shni hovliga kirib bordi. Oynaband ayvonga yozilgan dasturxon chetiga chordana qurgancha, choynakdagi choyni endi qaytarishga tushgan hamsoyasiga, xuddi tomndan tarasha tushganday qilib, dedi:

– Abdivoy, shu bugundan ulingni menga cho‘liqlikka bersang.

Bu gapdan qo‘shni erkak ang-tang turib qoldi.

Chol esa boshi bilan qo‘rasi tomonga ishora qilib, tag‘in dedi:

– Mehnati haqiga, ana, qo‘ylarimdan istaganingcha sanab olaver.

– Nima deganingiz bu? – dedi uy egasi piyoladagi choy choynakka emas, dasturxonga to‘kilayotganini sezmagani holda. – Endi tov-u toshga chiqsang, naq oyog‘ingni urib sindiraman deganman! Sindiraman ham!

– Yo‘q, oyog‘ini emas, shashtini sindirasan, xarob qilasan bolani!

– Unda nima qil deysiz?

– Aytdim shekilli.

– Cho‘liqlikka yoshlik qilmasmikan?

– Yo‘q, yuradi qavatimda menga esh bo‘lib, qanot bo‘lib...

Bu paytda kecha oqshom otasidan tuzukkina kaltak yegan bolakay bu gap-so‘zlardan bexabar holda qo‘shni xonada dong qotib uxlab yotardi.

ATOQLI FOLKLORSHUNOS OLIMA VA SHOIRA

O'zbek xalqi – jahon madaniyati taraqqiyotiga hissa qo'shgan xalqlardan biri.

O'zbek madaniyatining eng qadimgi namunalari bizga arxeologik qazilmalar chog'ida topilgan sopol, mis va kumush idishlar, tilla va bronza tangalar, ularga zarblangan podsholarning qiyofalari, Afrosiyobdan topilgan devor suratlari va h.k.lar shaklida yetib kelgan. Biz shu ashyolarga asoslangan holda o'zbek xalqi madaniyati tarixi miloddan oldingi olis asrlarda boshlanganini bilamiz.

Har bir xalq madaniyatining muhim va asosiy sohalaridan biri badiiy adabiyotdir. O'zbek xalqi

adabiyoti qachon va qayerlarda boshlangan? Mahmud Koshg'ariyning "Devoni lug'otit turk" asarida keltirilgan xalq qo'shiqlari qachon yaratilgan? Koshg'ariy "Devon"i tuzilgunga qadar ham adabiyotimiz namunalari yaratilganmi?..

Afsuski, o'zbek adabiyotining yozuv kashf etilgunga qadar yaratilgan namunalari og'izdan og'izga, avloddan avlodga o'tish orqaligina yashab kelgan. Shunday "adabiy jarayon"da nafaqat xalq dostonlari, qissalari, hikoyalari, balki qo'shiqlari va hatto maqollari ham "yo'l"da – og'izdan-og'izga, avloddan-avlodga o'tish jarayonida "to'kilib" qolgan bo'lishi shubhasizdir. Hatto jadid ma'rifatparvarlik harakati boshlangan XIX asr oxiri – XX asr boshlarida ham hech kim Kaspiy dengizidan Tyanshan tog'larigacha bo'lgan kenglikda istiqomat qilgan turkiy xalqlar og'zaki ijodi

durdonalarini yozib olishni o'ylamagan. Ayniqsa, "to'rt devor" ichida yashagan, begona erkak bilan muloqotda bo'lishi gunohi azim hisoblangan ayollarning dostonchilik, qo'shiqchilik, maqolchilik ijodi namunalarini avlodlarga qoldirish imkoni bo'lmagani uchun ular tarix qa'riga singib ketavergan.

Toshkent viloyatining Piskent tumanida yashagan 1909-yil 20-aprelda Akmalxon xonadonida maqolamiz "qahramon"i Muzayyana Alaviya tug'ilgan. U yashagan xonadonda Oyimbibish ismli oqsoch ham yashagan. Taniqli adabiyotshunos olimah Mahbuba Qodirovaning ma'lumot berishicha, Muzayyana Alaviya yoshlik chog'larida Oyimbibishning qorong'i kulbasiga kirib, undan o'zbek xalq qo'shiq va ertaklarini eshitib rohatlanar, boshidan o'tganlarini aytib berganida esa, uning ahvoliga achinar ekan.

"Oyimbibish ena, – deb yozadi olimah, – juda yoshligidan eshonlarga nazir qilingan va umr bo'yi birovlarining eshigida xizmat qilish, kulfat tortish bilan kunini o'tkazib

yurgan g'aribi benavo edi. Oyimbibish chaqqon, uddaburron, serjahl bo'lgani uchun undan xotinlar hayiqardilar. "Erim ham qo'shiq, bolam ham qo'shiq", deb erta-yu kech g'amgin qo'shiqlar aytib, o'zini ovuntirib yurardi. Uning eri Qoraboy yosh o'lib ketgan, farzandlari ham bo'lmagan ekan.

Muzayyana uning

*Oq edi bilaklarim,
Ko'p edi tilaklarim.
Tilagimga yetolmay,
Ezildi yuraklarim.*

kabi qo'shiqlarni eshitganida, enagasining g'aribligi, baxti qaroligiga ich-ichdan achinar va biroz bo'lsa ham, uning ko'nglini ovlash, dardini tarqatish uchun oldiga kirib turar va kunduzlari ishlab, qo'shiq aytib yurgan paytlarida esa: "Qo'shiqlaringizni yig'lamasdan ayting, enajon, men yozib olay", – deb orqasidan yurardi"¹.

Muzayyana Alaviyaning otasi Akmalxon mulla, o'qimishli bo'lishiga qaramay, anchagina mutaassib, dilozor kishi bo'lib, qonidagi noxush zarralar o'qtin-o'qtin xuruj qilib turardi. Muzayyana tug'ilgan kuni ham shunday

bo'ldi. U o'g'il tug'magani uchun xotini Mo'tabarxonga butun nafratini sochib, qo'ni-qo'shnilar, qarindosh-urug'lar oldida uni ham, o'zini ham sharmandai sharmisor qildi. Mo'tabarxon keyin ham ukasi – nozikta'b shoir va olim Abdulla Alaviy tufayli turmush o'rtog'idan ko'p ozorlar chekdi. Akasi tufayli o'zbek ziyolilarining yangi avlodi yetishib chiqayotganini, yangi ma'rifat va madaniyat asri boshlanganini o'z ko'zi bilan ko'rayotgan Muzayyana shu davrga munosib qiz bo'lib ulg'ayishga intildi. Tog'asining Toshkentdan olib kelgan gazeta va jurnallarini o'qib, yorug' olamda ro'y berayotgan yangiliklar bilan tanisha boshladi. Muzayyanadagi ma'rifatga tashnalikni ko'rgan Abdulla Alaviy xususiy saboq berishi uchun Masfiya ismli tatar ayolini uning uyiga olib keldi. Masfiya esa shu uyga go'yo Muzayyanaga paypoq to'qishni, kiyim tikishni, namoz o'qishni o'rgatadigan ayol sifatida kirib keldi.

"Bir kuni dars qilib o'tirganimda, – deb xotirlagan edi Muzayyana opa, – otam ustimizga kelib qoldi. Masfiya opa darrov "Muhammadiya" degan diniy kitobni ochib, bizga o'qiy boshladi. Buni ko'rgan otam behad xursand bo'ldi. Hech qayerga chiqishga ruxsat etmaydigan otam Masfiya opaning uyiga paranjida borib kelishimizga qarshilik ko'rsatmas edi"².

¹Qodirova M. Muzayyana Alamiya. – T., 1968. – B. 16.

² Ko'rsatilgan manba. – B. 21-22.

*Evalak qishlog'iga borib,
shu yerda yashagan Berdi
baxshidan "Alpomish" dos-
tonini yozib oldi.*

Abdulla Alaviy jiyanining ziyrak, bilimli, iste'dodli qiz bo'lib ulg'ayishi uchun Piskentga – Akmalxon xonadoniga globus, grammafon singari fan va madaniyat yangiliklarini olib kelib, boshqa xalqlar va mamlakatlarning ilm-fanda nechog'lik ilg'orlab ketganini aytar, yangi tarixiy davr yoshlardan rus tili va rus adabiyotini ham bilishni talab etgani uchun Muzayyanaga yangi-yangi muallimalarni boshlab kelar edi. Shu tarzda Muzayyana hayotida dastlab Lida ismli ayol paydo bo'ladi. Lida oilasi bilan Piskentdan ko'chib ketganidan so'ng, uning o'rniga Shamsijahon ismli muallima keladi. Abdulla Alaviy jiyanining hayot yo'li ma'rifat yog'dulari bilan charog'on bo'lishi yo'lidagina kuyinib qolmasdan, yana 13 nafar piskentlik qizning ham Shamsijahon tufayli savodli, o'quv-yozuvni biladigan yoshlar bo'lib o'sishiga yordam beradi.

Otasi mutaassib bo'lishiga qaramay, Muzayyana noyob bir oilada tug'ilgan edi. Tog'asi Abdulla Alaviydan tashqari, buvisi Habibaxon ham, onasi Mo'tabarxon ham, hatto Obliqda yashagan yaqin qarindoshi Fotimaxon ham ma'rifat nurlaridan bahramand kishilar bo'lishgan. Buvisi Habibaxon Muzayyanaga "Shohnoma", "Tuhfat ul-Obidin", "Bayozi Xislat" singari asarlardan parchalar o'qib, uni mumtoz Sharq adabiyoti namunalari bilan ilk bor oshno qilgan bo'lsa, onasi Mo'tabarxon Navoiy, Fuzuliy, Huvaydo, Mashrab asarlarini yoqimli ovozi bilan o'qib, qizida mumtoz o'zbek adabiyotiga mehr uyg'otgan. U ulug' o'zbek va ozarbayjon shoirlarining asarlarini o'qish jarayonida ularda mujassamlangan

mazmun va mahoratdan mutaassir bo'lib, o'zi sezmaganda ham Muzayyanada ham she'riyatni his etish malakasini hosil qila boshlagan. Fotima xola esa Oyimbibish kabi xalq og'zaki ijodining bitmas koni edi. Muzayyana ham shu xolasi, ham enagasi tufayli bolalik va yoshlik chog'laridan boshlab o'zbek xalq og'zaki ijodiga mehr va muhabat tuydi.

"Muzayyana, – deb yozadi adabiyotshunos Mahbuba Qodirova, – ko'pincha enagasi bilan sumalak pishirish marosimiga borardi. Bunga asosan kampirlar, ayollar va yosh qiz-kelinlar ham ishtirok etardilar. Xursandchilik nima ekanini bilmay, bolalik davrini ichkarida o'tkazayotgan Muzayyanaga bunday xushchaqchaq yig'inlar katta zavq baxsh etardi. U sumalak atrofida qahqaha solib o'yin-kulgi qilayotgan qiz-kelinlarning xursandligiga qo'shilish, ular ijro etgan qo'shiq, laparlarni esda tutib qolish, yozib olish ishtiyoqi bilan yonardi"¹.

1926-yili Muzayyana hayotida unutilmas voqea ro'y berdi. O'sha yillarda Leningraddagi Sharq tillari institutida tahsil olayotgan Abdulla Alaviy ta'tilga keldi. U ta'tilni o'yin-kulgi bilan o'tkazmasdan Ohangaron tumanidagi Evalak qishlog'iga borib, shu yerda yashagan Berdi baxshidan "Alpomish" dostonini yozib oldi. Kunlardan birida u Muzayyanaga shu doston qo'lyozmasini Toshkentga olib borib, O'zbek bilim hay'atiga topshirmoqchi ekanligini aytadi. Toshkentda xalq ijodi asarlarini yozib olib, to'plab, shu masala bilan shug'ullanadigan idora borligidan xabar topgan Muzayyana tog'asiga quvonib: "Aka, mening ham xalq ertak va qo'shiqlarini yozib yurgan daftarim bor. Shuni ham olib ketmaysizmi?" – dedi. Abdulla Alaviy jiyanining bunday muhim va xayrli ishga qo'rganidan behad mamnun bo'lib, uni shu qutlug' ishni davom ettirishga ilhomlantiradi. "Chirog'im, – gap boshlaydi u, – folklor – xalqimiz madaniyatining noyob xazinasini.

¹ Ko'rsatilgan asar. – B. 25.

Maqolmi, qo'shiqmi, ertakmi, dostonmi – qo'ni-qo'shnilaringdan, piskentliklardan eshitgan xalq ijodi asarlarini yozib olaver!.. Men sening daftaringni ham xalq og'zaki ijodi bilan shug'ullanuvchi idoraga topshiraman. Bu asarlarni Muzayyanaxon yozib olgan, deb qayd etib qo'yishadi”.

Shu kundan boshlab xalq ijodi Muzayyananing taqdiriga, Muzayyana hayotining ma'nosini belgilovchi omilga aylandi.

O'tgan vaqt ichida Muzayyananing oila va hayot, adabiyot va xalq og'zaki ijodi haqidagi tasavvurlarigina yorqinlashib qolmay, o'zi ham ko'zga ko'rinib qolgan, “do'ppi bilan ursa yiqilmaydigan” holga kelgan edi. Shu hol u yashagan xonadonga sovchilarning oqib kela boshlashiga sabab bo'ldi. Kunlarning birida Akmalxon qizining ra'yini bilmay-so'ramay turib, toshkentlik singlisidan kelgan sovchilarga rozi ekanligini bildirdi. Bo'lajak kuyov eshonzodalardan ekan. Muzayyana bu voqeadan xabar topishi bilan yolg'iz najotkori – Leningradga, Abdulla tog'asiga Mohira opa orqali xat yuborib, orzu piyolasi chil-chil sinish oldida turganini aytdi. Jiyanining ilg'or, iste'dodli o'zbek qizlaridan biri bo'lib ulg'ayayotganini ko'rgan va shu bilan faxrlangan Abdulla Alaviy Muzayyanaga xat yo'llab, bardam bo'lishni, o'z baxti va kelajagi uchun kurashishni maslahat berdi. Ayni paytda qaysar ota nomiga ham xat yozib, uni insofga chaqirdi.

Muzayyana opaning arxivida saqlanib qolgan shu xatda bunday so'zlar yozilgan edi: “To'ra aka, Muzayyanajon nozik tabiatli, juda ham tiyran, andishali, ziyrak qiz. Shoirlik ta'bi bor. O'tmishda bunday ziyrak tabiat qizlar o'zlari kutgan orzu-havaslariga erisholmasdan yig'lab kelib, yig'lab ketganlar. Men o'shalardek baxtsiz bo'lmasin, deb qo'rqaman. Agar biz uni o'qitsak, yaxshi bir kishi bo'lib yetishadi. Shuning uchun uni kuyovga berishda juda

ehtiyotlik zarur. Sabr qiling, singlimning inju ko'ngli yaralanmasin, kelajakka ishonch bilan kulib turgan ko'zlari yoshga to'lmasin!..”¹

Ammo xurofot changalida yashayotgan ota bu so'zlarga parvo ham qilmadi.

Shu orada Piskentda yer-suv islohoti bilan bog'liq voqealar boshlandi. Kambag'allar o'z rizqlariga erishish uchun qanchadan qancha yerlarni o'zlashtirib olgan boylarga qarshi bosh ko'tardilar. Xotin-qizlar mudhish o'tmishning ramzi bo'lgan paranjilarini gulxanga otdilar. Shunday jasur ayollardan biri Muzayyananing enagasi Oyimbibish edi. Enaganing bunday jasoratini ko'rgan Muzayyana qat'iy qarorga kelib, ota-ona uyini tark etadi. “1927-yil 23-sentabr kuni kechasi soat 3 da shoshapisha, bir oyog'imga o'zimmning, ikkinchi oyog'imga otamning mahsisini kiyib qochdim”,² – deb eslaydi Muzayyana opa o'sha tarixiy kunni.

Akmalxon oilasida ro'y bergan favqulodda voqea katta shov-shuvlarga sabab bo'ldi. Turli “mish-mishlar” to'qildi. Lekin eng muhimi shuki, Muzayyana Piskent xotin-qizlar klubi mudirasi Maryam Battolova yordamida Toshkentga, keyin O'zbek xotin-qizlar bilim yurti mudirasi Robiyaxon Nosirova yordamida Samarqandga borib, bilim yurtiga o'qishga kirib, o'z orzusi sari dadil qadam tashlagan edi. U Samarqandda Hamid Olimjon, Toshpo'lat Sa'diy, Shukur Sa'dulla, Oydin Sobirova, Xosiyat Tillaxonova, Mahbuba Rahimova singari ijodkor tengdoshlari davrasida hayotining ilm va ijod nurlari bilan muzayyan bo'lgan yangi davrini boshladi.

Muzayyana 1930-yili bilim yurtini tugatib, Pedakademiya (hozirgi Samarqand davlat universiti)ga o'qishga kirib, bilim xazinasini zavq-shavq bilan egallashga kirishadi. U, bir tomondan, shu dorilfununda, ikkinchi tomondan, dorilfununda muallimlik qilayotgan mehribon tog'asi Abdulla Alaviy bag'rida, uchinchi tomondan, Oydin Sobirova, Iqbolxon

¹ Ko'rsatilgan manba – B. 35.

² Ulug' Oktabr uyg'otgan kuch. Maqolalar to'plami. – T., 1962. – B. 145.

Akbarova, Inobat Asad qizi singari yangi o'zbek madaniyatining qaldirg'ochlari davrasida hayotining eng baxtli kunlarini kechira boshlaydi.

Kunlarning birida u buvisi Habibaxon bilan Piskent tog'lari etagida joylashgan Obluq qishlog'iga sayohatga boradi. Baland tog'lar bag'ridagi sharsharalardan zilol suvlarning sharqirab oqib tushishi, tog' etaklaridagi dov-daraxtlar-u, o't-o'lanlar bo'yini chor atrofga taratib esgan mayin shabada mavjlari Muzayyanani maftun etadi. Bir zamon, shunday fusunkor bir daqiqada olisdan "qo'zichog'"ini uxlatayotgan yosh onaning qo'shig'i eshitilib qoladi:

*Tol ichidan tanlab olgan
Toli chavkarim bolam, alla.
Gul ichidan iskab olgan
Guli rayhonim bolam, alla...*

Bu "alla" so'zlaridan ham, aytuvchi ayolning dilbar ovozidan ham sarxush bo'lgan Muzayyana tinchini yo'qotadi. U Habibaxonim bilan birga "alla" ovozi mavjlanib kelayotgan o'tovni qidirib topib, bo'lajak hikoyasi qahramoni Zebi bilan tanishadi. Zebining boshidan kechirganlarini jon qulog'i bilan eshitib, ilk nasriy asari – "Qizlar" hikoyasini yozadi.

Murakkab davr edi. Bir tomondan, "to'rt devor" ichida yashagan xotin-qizlarning ozodlik shabadalaridan bahramand bo'lishi, ikkinchi tomondan, shu shabadalarning begunoh to'kilgan qonlar hidi bilan esishi...

Muzayyana shularning hammasini o'z ko'zi bilan ko'rди. O'zbek xotin-qizlarning dardi hatto shu keng olamga ham sig'masligiga ishondi. Ammo bu dardni faqat ko'rinmas bir narsaga – qo'shiqqa joylash mumkinligiga amin bo'ldi. U onalari, opalari, tengdoshlari va singillarining dardlari "bitilgan" qo'shiqlarni yozib olish, to'plab, kitob qilib chiqarish baxtli

va baxti qaro O'zbek Ayollari oldidagi burchi ekanligini sezdi.

Muzayyana qishning qahraton kunlari, yozning jazirama oftobi demay, qish kunlarida tizzagacha loyga botib, yoz kunlarida esa yuk mashinalari-yu aravalar qoldirgan chang-to'zon demay, viloyatma-viloyat, qishloqma-qishloq kezishdan charchamadi-hormadi. 20 – 30-yillarda nafaqat qishloq yo'llari, balki katta-kichik shaharlarning yo'llari ham hali tosh ko'rmagan, shag'al ko'rmagan, asfalt ko'rmagan yo'llar bo'lganini ko'z oldingizga keltirsangiz, uning Inson sifatidagi, Olima sifatidagi jasorati Pamir tog'laridek yorqinlik kasb etadi.

Muzayyana shu yo'llarni kechib, ashula ovozi eshitilgan, ertak ovozi kelgan, quloqqa Alpomish-u, Go'ro'g'li-yu Ravshanlar otining dukuri chalingan mamlakatimizning qariyb har bir qishlog'iga borib, o'zbek xalq og'zaki ijodining qog'ozga tushmay, yoddan ko'tarilib ketishi mumkin bo'lgan durdonalarini yozib-olib keldi. Shu yillarda G'ozi Olim Yunusov, Hodi Zarif, Buyuk Karimiy, Mansur Afzalov singari folklorchi olimlar yetishib chiqqan bo'lsalar-da, "ichkari"ga faqat Muzayyana Alaviyagina kirib, xotin-qizlar ijodi namunalarini ular og'zidan eshitib, yozib olishi mumkin edi. Va u shunday ishni qoyilmaqom qilib bajardi. Shuning uchun ham Muzayyana opani Hodi Zarif bilan birga o'zbek folklorshunoslik faniga asos solgan olim, desak adolatdan bo'ladi.

* * *

Shu yerda bir lirik chekinish qilsak.

Muzayyana ota xonadonida yashagan kunlarning birida muallimasi Shamsijahon opa unga... bir xat beradi. Xat bunday so'zlar bilan boshlangan edi: "Iffatli go'zal gardoshim!.." Muzayyana bu so'zlarni o'qishi bilan qip-qizarib ketdi. Xatni oxirigacha o'qib bo'lmasdanoq kimdan kelganini bildi. U Toshkent va Leningradda tahsil olgan yigit

edi. Xat o'zganing qo'liga tushmaslik uchun yirtib, yoqmoqchi bo'ldi. Lekin muhabbat navosi zamzama qilib turgan xatni yoqib tashlashga ko'zi qiymadi. Yaxshiyamki, otasi unga ko'z tegmasligi uchun uch burchakli qizil duxoba tumorini sovg'a qilgan ekan, u xatni shu tumor ichiga joylab, uni doim o'zi bilan birga olib yuradigan bo'ldi.

Muzayyananing Samarqandga qochib kelganini eshitgan Lutfulla (boyagi xat muallifi, Muzayyananing yaqin qarindoshi) sevgilisini izlab topganidan boshi osmonga yetib, Samarqandga uchib keldi va 1930-yilning ayni bahor kunlarida, Abdulla Alaviyning uyida ikki yoshning nikoh kechasi bo'lib o'tdi.

Inson baxtning qadriga yetish uchun Alloh o'qtin-o'qtin uning hayotiga sovuq shamollarni purkab turadi. 1931-yil yanvarida Muzayyana va uning oilasi hayotini shunday sovuq shamol vayron qilib ketdi: o'zbek xalqining xassos shoir va olimlaridan biri, Cho'lponning sevimli shogirdi va do'sti, Muzayyananing tog'asi emas, jonajon akasi va murabbiysi Abdulla Alaviy vafot etdi. Shu kuni Samarqand ustidagi yulduzlar ham ko'z yoshlarini to'kdilar. Abdullaziz Samarqand Muzayyanaga huvullab qolgan, hazin bir maskanga o'xshab qoldi...

Ular – yosh kelin bilan kuyov Toshkentga ko'chib ketdilar.

Yosh oila Qatortol qishlog'idagi Mulla Olimboyning bolaxonasida yashay boshladilar. Muzayyana Xirmontepada joylashgan maktabning 4-sinfidan – 10-sinfigacha o'zbek tili va adabiyotidan dars berdi. Kechqurunlari savodsizlikni tugatish kurslarini boshqardi, qishloqning

ma'rifiy-madaniy hayotida qizg'in ishtirok etdi. Ammo...

Ammo Muzayyana hali baxtning qadriga to'la yetib ulgurmaganmi, Alloh unga yana bir dahshatli voqeani ravo ko'radi. Aslida bu dahshatli voqea Allohning irodasi emas, balki Muzayyana – sha'niga sharaflar o'qib yashayotgan mustabid davlatning qilmishi edi: 1930-yili Maorif xalq komissarligida xizmat qilayotgan Lutfulla Alaviy “xalq dushmani” sifatida qamoqqa olindi.

Muzayyana bunday so'zlarni aytib, yig'lab-qaqshab qoldi:

*Qon yig'latib tashlab ketdi, yor ketdi,
Tilay ketdi, menga qarab, zor ketdi.
Rahm aylamay kimlar oldi yorimni,
Aytmaydilar yorga aytib zorimni...*

...Umr piyolangizga bir tomchi zahar tushdimi, bu piyolani ko'z yoshlaringiz bilan qanchalik yuvmang, unga quyilgan suv o'qtin-o'qtin sizni zaharlab turadi. Muzayyana turmush o'rtog'ining manglayiga “xalq dushmani” tamg'asi o'yilganidan keyin, ruhiy azoblarni yengish uchun butun kuchini ishga, aholi o'rtasida ma'rifat nurlarini tarqatishga bag'ishladi. Lekin 1934-yili tuman gazetasida “O'qituvchi” imzosi bilan “Qo'y terisini yopingan bo'rilar” feletonining chiqishi uning boshiga balo toshlarining yog'ilishiga sabab bo'ldi. “Quloqlar” feletonni Muzayyana yozgan degan gumon bilan uning uyiga o't qo'yib yubordilar. Shundan keyin u Toshkent shahriga ko'chib kelib, shahar maktablaridan birida muallimalik qildi. 1937-yil dahshatlari boshlanib, tiriklar sha'niga ham, o'liklar sha'niga ham tuhmat toshlari otildi. Marhum “panturkist Abdulla Avloniy” boshiga otilgan toshlar katta qismi Muzayyananing aziz boshiga kelib tushdi. Muzayyananing “shaxsiy ish”ini tekshirish uchun kelgan komissiya uning kundaligini varaqlar ekan, Hofiz Sheroziyning bir forsiy she'ri va uning tarjimasiga ko'zi tushib qoldi. Muzayyana ulug' shoir she'rining bir baytini bunday tarjima qilgan ekan:

*Biz – kemasi singanlarmiz, qo'zg'ol, najot shamoli,
Shoyadki yana ko'rsak ul yor-u oshnoni.*

“Aksilingilobiy g’oya” momoguldirakdek yangrab turgan bu bayt Muzayyananing maktabdan va tahsil olayotgani – pedagogika institutining sirtqi bo’limidan haydalisiga sabab bo’ldi.

Lekin Olloh inson boshini toshdan, irodasini po’latdan yasagan ekan. Davlat ham, mutaassib ruhoniylar-u bag’ri qattiq zolimlar va zamonlar ham Muzayyanani yenga olmadilar.

* * *

1939-yili Muzayyana xasta otasini ko’rgani tug’ilgan qishlog’iga boradi. Buni qarangki, u otasining ko’nglini so’rab, duosini olgandan keyin kutilmagan bir voqea ro’y beradi. U beiz, bedarak ketgan, bir-biridan vahmli tushlar ko’rib, tirikligiga ishonmay qo’rgan turmush o’rtog’i “abadiy muzliklar o’lkasi” – Sibir o’rmonlaridan ozod bo’lib, Piskentga o’z oyog’i bilan kirib keladi.

Hayoti yana ravon izga tushgan Muzayyana 1940-yili O’zbekiston Fanlar Komiteti qoshidagi Til va adabiyot institutiga ilmiy xodim bo’lib ishga kiradi. Shu kundan boshlab uning folklorchi olim sifatidagi qaynoq ijodiy faoliyati avj olib ketadi. Olima O’zbekistonning barcha viloyatlarga bo’ylab uyushtirilgan ilmiy ekspeditsiyalarda faol qatnashib, xalq baxshilari, dostonchilari, ertakchilari va qo’shiqchilari og’zidan ko’plab asarlarni yozib oladi. Islom shoir, Fozil shoir, Boymurot Boymat o’g’li kabi xalq ijodkorlari bilan hamkorlik qiladi, Fozil shoirdan “Go’ro’g’li” turkumiga kirgan “Intizor” va

“Kunlarim” dostonlarini yozib olib, nashr etadi. 1951-yili tashkil etilgan xalqaro ekspeditsiya bilan Farg’ona vodiysiga borganida, Qo’qonda – Ruhiy, Mukarram, Yaypanda – Mirza Maryam, Marg’ilonda – Dilkash, Namanganda – Sharofatxon singari fanga noma’lum shoir va qo’shiqchilarni kashf etib, ularning asarlarini yozib oladi. Olima Xiva shahrida bo’lganida esa “o’zbek Vanga” sini kashf etadi.

“Nazira, – degan edi olima Mahbuba Qodirovaga xivalik nogiron xalq qo’shiqchisini eslab, – bizni uyiga olib bordi. Badihago’y, birinchi uchrashuvdayoq odamni ko’rolmasa ham (uning ikki ko’zi ko’r edi) so’zidan kimligini bilib oladigan va o’sha kishi sha’niga darrov she’r to’qiydigan yigirma to’qqiz yoshli bu ayol juda iste’dodli edi. U qo’shiqchilikda o’z ustozini Anabi qori (Ona bibi Otajonova) dan qolishmasdan qo’shiqlarini garmon bilan ijro etardi. Ayniqsa, to’y qo’shiqlarini xilma-xil turda, yengil, xushchaqchaq ohangda mahorat bilan kuylardi. Naziraning repertuarida kichkina, qisqa qo’shiqlar, laparlar, o’lanlargina emas, balki “Tohir-Zuhra”, “Sayyodxon”, “Oshiq G’arib” kabi traditsion dostonlar ham mavjuddir”.¹¹

Saxiy odam yurgan yo’lida tilla tanga topganidek, Muzayyana qayerga borsa, fanga noma’lum bo’lgan, asarlari qishlog’idan nariga tarqalmagan yuzga yaqin yoki yuzdan ziyod xalq dostonchilari, ertakchilari, qo’shiqchilarini kashf etdi. M.Qodirovaning ma’lumot berishicha, Muzayyana 1877-yili Farg’onaning Yormozor qishlog’ida suvoqchi-gilkor oilasida tug’ilgan

¹¹ Ko’rsatilgan manba. – B. 78.

she'rga va she'r yozishga qiziqib yurganimda Muqimiy-ni ko'rish, u bilan suhbatlashish orzusi bor edi

Shuhratliy degan shoir bilan uchrashib, uning Muqimiy va Furqat haqidagi xotiralarini yozib olgan ekan. "Men, – degan ekan Shuhratliy olim bilan suhbat chog'ida, – she'rga va she'r yozishga qiziqib yurganimda Muqimiy-ni ko'rish, u bilan suhbatlashish orzusi bor edi. Bir kuni biz do'stim bilan Qo'qonga bordik. Men yigirma yoshlarda edim. Ammo Muqimiy o'z ahhoblari bilan Yaypan sayohatiga o'tlanib turgan ekanlar. Ko'rishdik va suhbatlashib tanishib ketdik, ozgina she'rxonlik bo'ldi. Agar shunda ko'rishmaganimizda umr bo'yi armonda o'tar edim. Shoir Furqatni ham keyinroq ko'rishga musharraf bo'ldim: Yormozordan Marg'ilonga tushganimda Furqat rastada bir sotuvchi do'konida o'tirgan ekan. Turib ketayotib men kimligimni, otamni so'rab qoldi. Shunda Furqatning tili chuchuk ekanini payqadim".¹

Muzayyana Alaviya beorom va behalovat hayoti davomida Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Oybek singari ulug' insonlarni o'z ko'zi bilan ko'rib, ularga zamondosh va suhbatdosh bo'lganidan faxrlanib, har biri o'zbek xalqining milliy boyligi bo'lgan xalq ijodkorlarini esa biz uchun, kelajak uchun kashf etib yashadi. U umri davomida to'plagan xalq ijodkorlari asarlarini tahlil va tadqiq etib, 1959-yilda "O'zbek xalq qo'shiqlari" mavzuyida nomzodlik dissertatsiyasini yoqladi. Shu yili uning shu nomdagi monografiyasi chop etildi. Biz olimaning turli yillarda dunyo yuzini ko'rgan "O'zbek xalq qo'shiqlari", "O'zbek folkloridan namunalar", "Grajdanlar urushi hamda xalq xo'jaligini tiklash va sotsialistik industrlash davrida o'zbek xalq poetik ijodi", "Yangi

qo'shiqlar" singari asarlari tufayli o'zbek xalq og'zaki ijodining faqat bir sohasi – qo'shiqchilik sohasining o'ziyoq javohirlar bilan to'la ummon ekanligini angladik.

Muzayyana Alaviya ilmiy izlanishlardan tashqari, o'nlab she'rlar, "Gulbahor", "Zaynab uchgan" singari dostonlar yozgan, ma'naviyat masalalariga bag'ishlangan "Odamiylik haqida", "Dil nidosi", "Kamtarlik – yaxshi fazilat", "Yon qo'shnim, jon qo'shnim", "O'ylarimdasiz" singari risolalar yaratgan taniqli shoira va publitsist edi. Butun umrini O'zbek Ayolining, uning salohiyati va ijodi mevalarining yuzaga chiqishiga bag'ishlagan olim va shoira uchun dunyoda Onadan aziz inson bo'lmagan. Ana shu muqaddas Ona obrazi shoira va olim ijodining bosh qahramonidir. Uning "Ona" deb nomlangan she'ri bunday satrlar bilan boshlangan:

*Mehnat, muhabbati uning tengsizdir,
Quyosh martabali azimdan azim...
Bag'ri yayrash joyi, qalbi dengizdir,
Koinot bosh urib qiladi ta'zim.
Uning mehri bilan yorug'dir olam,
Saxiy kamtarligi o'xshaydi yerga.
Uning xizmati-la yuksalar odam,
Odam uning bilan g'arqdir mehrga.
Yaxshilik tilaydi hammaga birday,
Sochi oq, qalbi oq, oqdan ko'ylagi,
Hammaning qalbida balqiydi nurday,
Ona bo'lsa tog'day inson yuragi!..*

Muzayyana Alaviyaning o'zi ham shunday Onalardan biri va timsoli edi.

Olima 1988-yil 3-martda vafot etgan.

Lekin u ibratli hayoti, qilgan ishlari, yaratgan asarlari, tarix qa'riga ketishdan saqlab qolgan xalq ijodi durdonalari bilan xalqimiz yodida, madaniyatimiz tarixida bir umrga qolgan.

Naim KARIMOV,
akademik

¹ O'sha manba. – B. 93.

Lola JO'RAYEVA

Shamol sochim silar ohista...

Oy...

Tengim mening oy derdim,
Yulduzga yo'q joy derdim.
Oydek qalbim kibrga,
Boy berdim-a, boy berdim.

Kunlar ko'kda kulmasdi,
Usiz ko'nglim to'lmasdi.
Men kuyardim ishqida,
Oy bu haqda bilmasdi...

Cho'zdim, qo'lim tutmadi,
U men deb g'am yutmadi.
Bo'yim ko'kka yetdi-yu,
Oyga sira yetmadi...

Kunning bag'ri toshmidi,
Botmoqqa hech shoshmadi.
Men ko'kka chiqolmadim,
Oy ham yerga tushmadi...

Tengim mening oy derdim,
Yulduzga yo'q joy derdim.
Eh... Beg'ubor ko'nglimni,
Dog'li oyga boy berdim...

Oymomojon

Qay vaqt boqsam qabog'ingdan yog'adi qor,
Bilsang yerda bir qiz sening vaslingga zor.
Quloq solsang senga bitta savolim bor:
"Osmoningdan tushmaysanmi, Oymomojon?"

Kibr porlar ikki moviy qarog'ingda,
Gulday umrim xazon bo'ldi firog'ingda,
Yulduz bo'lib qolar edim quchog'ingda:
"Osmoningdan tushmaysanmi, Oymomojon?"

Olislardan sirli kulib boqqaning ne?
O'zing yonmay tanho meni yoqqaning ne?
Bir nima de, yolvoraman bir nima de:
"Osmoningdan tushmaysanmi, Oymomojon?"

Men bormayman ortingdan zor – nolon bo'zlab,
Sen yuraver g'ururingdan baxtni ko'zlab,
O'zing oxir kelarsanda bir kun izlab:
"Osmoningdan tushmaysanmi, Oymomojon?"

Baland qoqqan dorlaringga yetmas bo'yim,
O'ylaringni anglolmasdan sarson o'yim,
Tez orada Quyosh bilan bo'lar to'yim:
"Osmoningdan tushmaysanmi, Oymomojon?"

Iltijo

(Ota-onasi ajrashib ketayotgan go'dakning sud zalidagi nolasi)

Mayli, meni hotamga bermang,
Go'dak qalbim motamga bermang,
Toki birga yashashmas ekan
Onam yoki otamga bermang.

Onam meni jonidan bichgan,
Shu kungacha ming og'u ichgan.
Uzun tunlar beshigim quchgan,
Onam qolib otamga bermang.

Otam meni suyanch tog'im-da,
Gul o'stirgan ko'ngil bog'imda,
Qo'sh qanotga muhtoj chog'imda,
Otam qolib onamga bermang.

Bu aftoda holimni ko'ring,
Haq yo'lida bir majlis quring.
Baxt bersangiz but qilib bering,
Onam yoki otamga bermang.

Odil hakam, kiring so'zimga,
Tuproq sochar dardlar ko'zimga.
Agar sizga malol kelmasa
Har ikkisin bering o'zimga!

Mayli, meni hotamga bermang,
Go'dak qalbim motamga bermang,
Toki birga yashashmas ekan,
Onam yoki otamga bermang.

* * *

Toshloq ko'cha, tor ko'cha,
Senga arzim bor, ko'cha.
Garchi bog'da yursam ham,
Ko'nglim senga zor, ko'cha....

Toshloq ko'cha, tor ko'cha,
Yuzi qizil, nor ko'cha.
Kir poshnalar zarbidan,
Ezg'ilangan, xor ko'cha..

Toshloq ko'cha, tor ko'cha,
Buncha ko'ngling tor, ko'cha.
Men sig'magan bag'ringda,
Yo'lim poylar yor, ko'cha...

Toshloq ko'cha, tor ko'cha
Senga arzim bor, ko'cha.
Boray desam to'rt fasl,
Qorlar yoqqan – qor ko'cha.

Bir inson bor...

Bir inson bor, mendan olisda,
Kun kechirar ozod va masrur.
Talpinsada yurak u tomon,
Bormoqlikka ko'nmaydi g'urur...

Bir inson bor mendan olisda,
Qumsab toshar sabrim jomidan.
Shamol sochim silar ohista,
Har tun kelib uning nomidan.

Bir inson bor mendan olisda,
Sezmas, ko'ngil titroqlarimni.
Mensiz yashar, tinch, osoyishta,
His etmasdan qiynoqlarimni.

Bir inson bor mendan olisda,
Mendan-da shod, mendan g'aribroq.
Ko'ngil, ko'ngil, o'zga roh ista,
Menday sodda, o'zingday go'lroq.

Bir inson bor, mendan olisda
Yashar mensiz, tinch osoyishta...

Bayram AYTURATOV

Akamning shumligi

(Ikki hikoya)

Jumamurod akam qo'ng'iroq qilib, ertaga uyga kelishini aytganida quvonib ketdim:

– Iye, zo'r bo'пти-ku. Bizday faqirlarni ham yo'qlaydiganlar bor ekan-ey?

– Bormiz, bormiz, – kulgan ovozi eshitildi, so'ng – Ko'rishmaganimizga ham ancha bo'lib ketdi, sog'indim, bir maza qilib o'tiraylik, – dedi entikib.

– Shunday qilgin-da, aka!

Telefonni o'chirib, bola-chaqaga “Tadoringni ko'r”, dedim-u, o'zim “tuyatovuq so'ysammikan yo bir jonliq chalsammikan?” deb o'ylab qoldim.

Bundan, chamasi, ikki oycha avval akamga qo'pol gapirib, xafa qilib qo'ygandim. Shundan beri men bilan gaplashmay, teskari qarab yurgandi. Bugun qo'ng'iroq qilgani yaxshi bo'ldi. “Qarindoshning ozori bor, bezari yo'q” degan gap bekorga aytilmagan-ku.

Jumamurod – amakim Tilovboy bobomning o'g'li, u bilan bir yilda tug'ilganmiz. Mendan bir yarim oyga katta. Aydarimiz ham birday, kiyimlarimiz ham birday, xuddi egizaklarday bo'lib tushgan suratlarimiz bor. Ikkimiz onalarimizni almashib emib, beshiklarimizda almashib yotib, hatto, kiyimlarimizni ham almashib kiyib o'sganmiz.

Ko'p uzamay otamning o'qishi boshlanib, bizlar shaharga ko'chib ketdik.

Har kuzgi, qishgi, bahor va yozgi ta'tilda ovulga borar. Bolaligim Tilovboy bobomning uyida, Jumamurod nima yesa shuni yeb, nima qilsa, shuni qilib o'tdi.

Ajem (buvim) (Jumamurodning onasini aje, deb chaqiramiz):

– Jengis keldi, Jumamurodning Xudosi berdi. Endi tovuq ham, echki ham bir yoqda qoladi, – deb kuladi. Lekin bizlarni hech urishmaydi, qayta qolgan amakivachchalarim bizga ish buyurmoqchi bo'lsa, ularga: “Bular bilan ishinglar bo'lmasin, borib o'zinglarning yumushlaringni qilinglar!”, deb koyiydi.

Shundan qolgan amakivachchalarim tishlanib tursa ham, bizga g'ing deyolmaydi. Nima xohlasak shuni qilib yuraveramiz: xohlasak echki boqqan bo'lib, cho'milishga, qo'shnilarining tomorqasiga qovun o'g'irlikka boramiz, istasak o'zimizni tomorqada piyozni o'toq qilgan bo'lib, o'rikning tagida “traktor” o'ynaymiz.

Jumamurod bolaligidan juda oqko'ngil, sodda. Qaydam, kimdan yuqqan bu xulq? Besh yashar bolada bor shumlik bunda yo'q. Ba'zida uning juda soddaligidan uyalib ketsang (yoshi o'ttizdan oshgan kap-katta kishi mushtday

bolalar bilan qo'shilishib baliq ovlaydimi-ey, to'p tepadimi-ey), ba'zan kuyipishib ketasan (ovulning to'y-marakalarida o'zidan yosh yigitlar eshik oldida gerdayib turadi, bu bo'lsa qachon qarama o'choq boshida o'tinchi bo'lib yurgani yurgan). Lekin shuni yuziga aytasang, sinini buzmay, tirjayib turaveradi.

Bolaligimizda ovulning bizdan bir-ikki ko'ylak burin to'zdirgan bolalari uning soddaligidan ko'p foydalanib, ustidan kulardi.

Hali uvimiz ketmagan paytimiz "Jumamurod Jeki Chan, hozir borib ho'v anavi daraxti bir tepadi" yoki "Jumamurod Terminator-ku, hozir anavi devorni boshi bilan uradi" desa, o'ziga favqulodda bir ishonch bilan g'o'ddayib borib, shuni qilardi. Ovulning bolalari sillasi quriguncha kulib: "Hech qayering og'rimadimi?" desa, bizni Juma: "Yo'g'-e, yo'g'-e" deb ko'zlaridan milt-milt yosh qalqib turardi.

Keyinchalik, sal esayib, paxta o'toq bilan terim paytida ovulga tuman yo shahardan keladigan student qizlarga "ov"ga chiqib boshlagan kezlarimiz ham Jumamurod pand yeb yurardi.

Yana o'sha bizlardan bir-ikki yosh kattalar yoki tengqurlarimiz "Juma, sen anavi brigadning uyida yotgan falonchini yaxshi ko'rarkansan-ku" deyishsa, gohida qalampirday qizarib: "Yo'g'-e, kim aytdi buni?" deb ochuvlanib qolar, gohida esa tishining sarig'ini ko'rsatib irshayib qo'yardi. Endi unga "Juma, seni o'sha falonchi degan qiz maqtayapti, non bilan qovun-tarvuzidan bersa, kechqurun diskotekada birga raqsga tushaman deyapti-ku" deyishsa, shunga ishonib, tomorqadan eng yaxshi qovun-tarvuzni saylab, yoniga bo'rsillagan nonlardan qo'shib, o'sha "xabarchi"dan jo'natib yuborar, kechqurungi o'yin-kulga mahali bo-

yagi falonchi bilan raqs tushishga borsa, u qiz bunga burnini jiyirib, bizni Juma ko'p kulguga qolib yurardi.

Mana shu soddaligidan uyalib, qattiqroq gapirib qo'ygandim, mendan o'pkaladi. Bir tomondan o'zidan ham bo'ldi. Hozir aytganimday yelparrakday hilpirab, kim nima desa, yugurib ketaverganiga jahlim chiqdi-da.

Shu deng, ovulda kichikroq maraka o'tkaziyatuvdik. Bir qarasam mol so'yishga ham pichoqni olib, o'zi chopib ketyapti, suv tashishga ham flyagani ko'tarib olib, yelib boryapti, choyni ham o'zi tashiyapti, qo'lga suv olib, mehmonlarga sochiq tutayapti. Ot qo'shchi ham o'zi, o't yoqqich ham o'zi.

– Vey, mana shu yerda, yonimda tursangchi-ey. Yoshullilar so'rashsa topolmay qolyapmiz-ku! Qiladi anavi mayda-chuydalar, sal bir bosiq-salmoqli bo'lib o'tirsangchi bir joyda, har qayoqqa irg'ishlayvermay! – deb yuboribman.

Birdan ko'ngliga olishini qayerdan bilibman. Indamay qoldi. Uni-buni aytyapman, kuldirib ham ko'ryapman, hech sas yo'q. Birozdan keyin juda xafa bo'lib:

– Sen nima, meni o'zidan o'zi to'pday yumalab ketaveradi deb o'ylaysanmi? Men bilmayapmanmi mana bu yerda qaqqayib turishni, yo mehmonlarning yonida savlat to'kib o'tirishni? Men ham bilaman. Lekin men ham o'tirsam, sen ham o'tirsang, boshqalar ham qimirlamasa, bu ishlarni kim qiladi? – dedi.

– Qo'ysangchi-yey, shu senga qarab qolmagandir? – deb jerkib yubordim.

O'zi zo'rg'a turgan odam battar qizishib ketdi: "Mayli, men ahmoq bo'laqolay, men yelparrak bo'laqolay! Bir ovulga shunaqa – hamma ahmoq qiladigan, ustidan kuladigan odam kerak-ku", deb to'ng'illab ketdi.

O'sha kuni men bilan shaharga ham qaytmadi. Gaplashmay qo'ydi. Bir qaysarligi tutdi – yomon tutdi.

Lekin shu sodda akamiz hayotida ikki marta shumlik qilgan ekan.

Birisida tog'asini boplagan. Tog'asi – qo'shni qishloqning mullasi. Bu tug'ilganida, qulog'iga azon aytib, ismini qo'ygan. Qo'yganda ham Tilovboy bobomning niyatlab yurgan ismni qo'ymay "O'g'lingiz juma kuni tug'ildi, xosiyatli kunda murodingiz hosil bo'ldi, ismi Jumamurod bo'lsin" deb bilganini qilgan. O'sha payt yuvoshligiga borib indamagan Tilovboy bobom keyinchalik ancha yil ayolining ham, o'g'lining ham yuziga solib yurdi:

– Otingni tog'ang qo'yaniga, tog'a qavmga tortgansan-da, qo'lingning epaqayi yo'q. Bir narsa ushlang buzasan, bir ishga qo'l ursang rasvo qilib yurasan. Odamlar o'zining bolasiga ot qo'yib yursa nima qilar ekan, birovning bolasi bilan nima ishi bor ekan-al?

Akamning ismini ham aytmaydi, "Hoy", "Hov" deydi, hech bo'lmasa o'zi qo'ya olmagan ism bilan chaqiradi, lekin hech Jumamurod demaydi.

O'sha gaplar akamning suyak-suyagidan o'tib yurgan kunlarning birida (maktabda paytimi yo undan keyinmi) velosiped bilan shahardan kelayotganida yo'lda tog'asini ko'rib qoladi. Odatda eshak minib yuradigan tog'asi o'sha safar ovuliga piyoda ketayotgan ekan. Salomlashgach, "O'tiring tog'a, yaqinlatib qo'yay!" deb velosipediga mingashtiradi.

Yo'lda borayotib, xayoliga bir shumlik keladi. Sekin gap boshlaydi.

– Tog'a, mening ismimni siz qo'ygan ekan-siz, a?

Ko'nglida hech gap yo'q tog'asi "Ha, chirog'im" deganini biladi, velosiped qars etib bir chuqurga tushadi. Oldiga mingashib kelayotgan tog'asining yomboshini bolta bilan chopganday bo'ladi: – Hoy, sekin! Ko'zingga qarab haydasangchi!

Akamizni parvoyi falak, hech narsa bo'lmaganday yana savol beradi.

– O'shanda boboy bilan bir og'iz maslahatlashmabsiz-da?

– Maslahatlashib deganda, ismingning

nimasi yomon? Hech, o'sha yomon otangdan qanday maslahat chiqardi?

Velosiped yana uch chuqurdan sakrab o'tadi, har sakraganida tog'asining sonini kimdir sindirganday, dodlaydi. Yana shunday besholti marta "sakratgan"dan keyin tog'asi jon holatda velosipeddan sakrab tushadi va darrov yer siypalab, kesak izlay boshlaydi.

– Sen bola meni mazax qilyapsanmi, a men bilan hazillashyapsanmi?

Qo'liga xasmi, tezakmi, mayda kesakmi ilinsa, jivaniga qarata ota boshlaydi.

– E, padaringga...

– Otamga til tekkizmang, – akam velosipedini mingga qo'yib haydab, qochib ketadi.

Tog'asi keyinroq bir mehmonga borganida singlisiga:

– Sut quritgan bola deb, juda erkalatib yuborgansizlar! – deb bo'lgan voqeani aytib beradi. – Haligacha yomboshimni ololmay yuribman.

Otasi miyig'ida bir kulib, sir bermagan bo'lsa ham, akamga mehri iyidimi bilmadim, shu kundan boshlab uni ismi bilan chaqiradigan bo'ldi.

Ikkinchi shumlikni uylanishida qilgan. O'sha yili ovulimizga Nukusdan chiroyli qizlar paxtaga keladi. Suluvlar ichida eng suluv bir qizga o'sha Nukusdan kelgan talaba yigitlar bilan ovulning yigitlari qo'shilib oshiq bo'ladi. Har qadamida bir oshiq, har bir so'ziga jonini sug'irib berishga tayyor bir devona, har qiyo boqishiga osmondan yulduz terib, oyog'ining ostiga to'kishga hozir bir mard. Ovulning yigitlari talabalar bilan, talaba yigitlar ovuldagilar bilan jiqqamusht bo'lib yurganida, hamma mazax qiladigan bizning Juma allaqachon o'sha go'zalning ko'ngliga qo'l solib, qalbiga yo'l topib, uloqni olib ketadi. O'sha suluv – hozirgi yangamizning o'zi ham "akangiz soddaligi bilan ko'zimni boylab tashlagan-da" deb kulib qo'yadi.

Uchinchi shumlikni esa menga – birga tepkilashib o'sgan "uka"siga qildi. Kattaroq uloqni so'yib, kallasini alohida, sho'rvasini alohida qaynattirib, qovurdoqni bostirib, bir-ikki kun qolaman deganiga "Qoratov"dan mo'l qilib olib, dasturxon yoyib, bu yoqda ota-onamni, qarindoshlarni, u yoqdan Tilovboy bobom bilan buvimni chaqirib kutib o'tirsam, qo'ng'iroq qilib "bormayman" deb qarab turibdi-da.

"Qo'y endi, unday qilma", deb bir yalivanaman, "Moshin yuboray, yo o'zim borib olib kelay", deb bir yolvoraman, qani ko'nsa. Topib olgani bir gap: "Yo'q, o'zinglar bermalol o'tiraveringlar".

Bir-ikki achchiq gap qilgandim, "Bormayman, bo'lganim shu!" dedi-yu telefonini o'chirib tashladi.

Kayfiyatim tushib, jahlimni sezdirmaslik uchun ayolimga qovurdoqni tortaverish kerakligini aytdim.

– Ha tinchlikmi, kelmas ekanlarmi, – deb savol berarini bergan ayolim avzoyimni ko'rib, qo'rqqanidan oshxonaga zippillab ketdi.

Boshim egilib, mehmonxonaga kirib ketmoqchi edim, tashqari eshik ochilib, Jumamurod akam kirib keldi. U mening dovdirab, anqayib qolganimni ko'rib, kulimsirab, bolalikda ovulda yurgan paytlarimda uni yo'qotib qo'ysam darrov paydo bo'lganida, o'smir paytimiz nukuslik talabalar bilan o'chakishib, bir o'zim urishishga qo'rqib turgan paytim kelib qolganida, maktabni bitirgan dastlabki yili o'qishga kirolmay, yoki uchinchi bosqichda o'qib yurgan kezlarim yaxshi ko'rgan bir qiz boshqaga turmushga chiqib ketganiga jahl qilib, shaharning bir chekkasidagi yemakxonada o'tirib, chaqirganimda ko'p o'tmay kirib kelganidagi, undan keyin ham hayotimda qanday quvonchli yo tashvishli kun bo'lsa, qayoqda bo'lsa ham darrov yo'qlab kelganidagi men yaxshi ko'radigan gapni aytdi: Kelmay qoladi, deb o'yladingmi, tentak!

Hudhud

Bugun tushimda uni yana ko'rdim. Sog'indimmi, yo sog'indimi? Bunisini aniq bilmayman, rosti. Biz birga yashagan paytlarimizda ham uyda ko'proq o'tirib qolsak, arzimagan narsaga arazlashib yo urishib, mabodo ozroq ayrilsak (deylik men ishdan kech kelib, yo u onasinikida sal ushlanib qolsa) xavotirlanib, bir-birimizni izlab qolardik. Ko'p urishardik. Nega urishavardik bilmayman. Lekin ko'p kulishardik ham. Shuni aniq bilamanki, uni kuldigan paytlarim juda go'zal bo'lib ketardi. Yo'q, u boshqa qizlarga o'xshab nozlanib, qimtinib "xi-xi"lab kulib qo'ymasdi, bor ovozda "vua-ha-ha"lab kulardi. Shu kulgisini yaxshi ko'rardim.

Ko'p kitob o'qirdi, bir nimalar qoralab yurardi. Men dam oldim deguncha divanga yonboshlab, televizor ko'rardim.

– Dadasi, sizga qaysi qush yoqadi? – nuqul shunday qiziq savollar beradi. Unga "tentakmisan" deganday ensamni qotiribroq qaragam, ko'zlari qiziqishdan chaqraq, jiddiy so'rayapti.

– Burgut.

– Nimaga?

– E, boshimni qotirmasangchi?

– Ha, ayting endi.

Unga qaradim, miyamga dabdurustdan kelgan fikrni aytdim-qo'ydim.

– Chunki u kuchli, baland uchadi.

– Hm... – bir lahza "Sengachi?" deyi-shimni kutdi. Mendan sado chiqmasligini bilib, o'zi aytib qo'yaqoldi. – Menga esa hudhud yoqadi.

– Hudhud? – kuldim.

– Ha, – dedi u bunga e'tibor bermay. – Bilasizmi nimaga?

– Xo'sh?

– Qur'onda yozilgan qush. Sulaymon payg'ambarga bir saltanat malikasi va xalqining Allohga shirk keltirayotganini xabar qilgan va o'sha xalqni musulmonlar safiga qo'shishga yordam bergan ekan. Yana bilasizmi, u azon aytilayotganda, namoz o'qilayotganda va Qur'on tilovat qilinayotganda jim turarkan.

– E qoyil, zo'r ekan. – U gapini davom ettir-masligi uchun televizorga qarab oldim.

– Yanachi, u juftiga juda vafodor bo'larkan. O'zi in qurib berib, nima topsa baham ko'rib, polaponlarini navbatma-navbat ovqatlantirarkan.

– Hm, rostdanmi? – Xuddi hudhud boqadiganday gapiradi-ya, deb unga betimni burmadim.

– Keyin, juftini yo'qotsa, uni topmaguncha tinchimas, undan ayrilib qolsa, boshqasini izlamas ekan, u bilan birga parvoz qilgan joylariga borib sayrar ekan.

– Shuncha narsani qayerdan bilasan, a? Hudhudshunosmasmisan mabodo?

U kuldi:

– Yo'g'-e, internetda o'qidim. Sayrashini juda qiziq. Eshitasizmi?

"Qayerdan topasan hudhudni?" deganday angrayib turganimni ko'rib yana jilmaydi. Noutbukining ekranini men tomonga burib, tugmasini bosdi.

Har xil qushlarning chug'ur-chug'ur tovushlaridan keyin birdan "Ufufuk, ufufuk, ufuk, ufufuk" degan bir g'alati lekin mayin, yoqimli tovush eshitildi.

– Iye buning tovushini qara? – qiziqib qoldim va qiziqishimga uning zavqi kelib ketganini sezdim.

– Zo'r, a?

– Ufufuk, deyaptimi?

U bor ovozi bilan kulib yubordi:

– Ha, xuddi shunaqa qilib juftini izlaydi. Ajoyibsiz-ey!

Tushimda ham o'sha birga yashayotgan paytimiz ekan. Men, u yana allakimlar bor – do'stlarimizmi, kursdoshlarmi? Qayerdadir yuribmiz poytaxtdami, boshqa shahardami – buning ahamiyati yo'q. Ko'chani to'ldirib gaplashib, kulishib ketyapmiz. Shoirlar she'r o'qiyapti, unga shoirlalar bayt boylayapti, juda Anvar bilan Ra'nochalik bo'lmasa ham go'zal bahr-u bayt... keyin hazil-huzul, latifa avjida.

Men bilan u hammadan ko'p va baland ovozda kulyapmiz, bir-birimizga qarab jilmayapmiz. Go'yo men unga "baxtlimisan?", u esa "ha!" deytogandekmiz. Keyin hammamiz bir yemakxonaga kirdik. Juda ajoyib bezatilgan katta stol: ming xil taom – go'sht-u pishiriqlar deysizmi, mevay-u shirinliklar deysizmi, sarxil ichimliklar deysizmi – tagidagi dasturxon ko'rinmaydi. Har galgidek erkaklar bir taraf, ayollar bir taraf o'tirdik. U ro'paramga cho'kdi. Odatdagidek, gapni "bismillo"dan boshlab, ulgurib-ulgurmay, bir-ikki jo'ralar bir-birimizga ko'z urishtirib, tomoq qirib oldik:

– Ochmaysizmi?

– Qaysinisidan? Oqidanmi, qizilidanmi?

– Oqidan oching!

Shunda uning menga mahzun qarab turganiga ko'zim tushib qoldi:

– Shu safar ichmang, iltimos!

Uning nigohiga chiday olmay, ko'zimni olib qochdim. Bu qarashida ham umid, ham dard bor edi. Har gal ichib borsam, unga baqirsam, unga qo'l ko'tarsam shu nigohga duch kelardim. U juda ko'p gap qaytarmas, faqat labini qattiq tishlaganicha shunday qarab turardi.

Men baribir ichdim. Uning ko'zidagi boyagi baxtga darz ketdi, o'rnini cheksiz g'am-iztirob siniqlari qopladi:

– Eh, bir martayam "xo'p" demaysiz, a? Ichimga shaytonsuv kirib, uning ko'zlariga bemalol qaray boshladim:

– E, nuqul norozi bo'laverar ekansan-da! Nima, men bilan baxtlimasmisan?!

U teskari qaradi:

– Shunaqa dedimmi?

Men yanayam teshib yuborguday tikilib qaradim.

– Men har qadah ko'targanda, malikamizni qovog'i tushayapti, bu ketishda yarim soatlarda bu qovoqlar yuzini yopib qo'yadi-yov!

Hamma kuldi, ajab u ham kuldi. Shunday kuldi-ki, "kulgu"dan ko'zidan yosh chiqib ketdi.

...Bir payt mehmonxonada ekanmiz. Uyqudan turayotganmishman. Tushingda uxlab tursang juda g'alati bo'larkan. Tepamda jilmayib turibdi. Haliyam o'sha siniq, lekin bu safar mehrlil jilmayish. Men esa hali mastman, kayfim tarqamaganmi yo tushim shunaqami bilmayman. Lekin boshim aylanayapti.

– Turing, o'rtoqlaringiz kelishdi. Kechki ovqatga tusharkanmiz.

Men gandiraklab, ko'ylagimning tugmalarini ilaman deguncha borib eshikni ochdi. Eshikda boyagi do'st-yoronlar – hammasi bostirib kirishdi.

– E haliyam yotibsizlarmi? Bo'linglar-ey, kech qolamiz.

– Hozir! – men ko'ylagimni shimimga solayotganimda, u darrov kelib, egilib pay-pog'imni kiydira boshladi.

Deraza ochiq edi. Birdan hudhudning sayraganini eshitib qolib, tilla topgan tentakday unga:

– Eshityapsanmi? "Ufufuk", "Ufufuk"! dedim.

Shu joyida tushim yo'qolib qoldi. Yo'q hali uyqudaman. Uyg'onib ketganim yo'q, lekin qanchalik qidirmay aynan o'sha tushni topolmay qoldim. U men yaxshi ko'radigan kulgusi bilan yo ma'yus kuldimi, mehr bilan yo siniq jilmaydimi, bilolmay qoldim.

Niyatullo ELBEK
o'g'li

1994-yilda tug'ilgan.
Hozirda O'zbekiston davlat
san'at va madaniyat instituti
talabasi. Respublika yosh
ijodkorlarining Zomin
seminari ishtirokchisi.

Ketdim

Ketdim...
Seni tashlab xayollar bilan,
Ko'klardan tushganding, ko'kka sovurdim.
Va yana javobsiz savollar bilan,
Tirik xotiralar bilan ovunding.
O'tli hislaringni topa olmay tang,
Shamol shivirida hech ne sezmayсан.
Yelkasida pidjak ildirib olgan –
Kimnidir ko'rganda meni eslaysan.

Ulug' tog'

G'ururingiz ulug' tog' kabi,
Sabotingiz qoyalaridek.
Mustahkamdir, ota, qaddingiz
Har to'siqda turolingiz tik.

Menga o'rnak sizning yo'lingiz,
Turibmanki, ko'zlarim yonib.
Tog' bo'laman bir kuni men ham
Yuklsalyapman sizga suyanib...

Bo'ynimizda ishq tumor edi...

Taqdir

O'rtamizdan o'tmasdi qil ham,
Sir yo'q edi qolmagan ochiq.
Izlar o'tdi qing'ir yo'l bilan,
Kuzlar keldi oramiz ochib.

Sendek hech kim sevmasdi bildim,
Men hech kimga bermay sevdim, lek.
Yo'l so'nggini orzular qilib,
Yarim yo'lda yomon ayrildik.

Cheksizlikda tugardi manzil,
Bo'ynimizda ishq tumor edi.
O'rtamizdan o'tmas edi qil,
Faqatgina taqdir bor edi...

Iroda

Oyog'imdan chaldi xatolar,
Tik qolmoqqa yetmadi kuchim.
Tag'in qaddim tutdim, dunyoga
Kelmaganman yutqizmoq uchun.

Tuyulgandi bu janglar qiyin,
Mardlik ta'min bilmagunimcha.
Tugamaydi hech qachon o'yin,
Men g'alaba qilmagunimcha!

AYOL VA ADABIYOT: IKKI TILSIM *sirlari*

**Mehribon
YODGOROVA,**
O'zR FA O'zbek tili,
adabiyoti va
folklori instituti
tayanch doktoranti

Adabiyotda asar syujetini qiziqarli qiladigan omillardan biri bu, shubhasiz, sevgi va muhabbat mojarolaridir. Ayol bo'lmasa, muhabbat bo'lmaydi. Ayolsiz adabiyotning ham bo'lmog'i gumon. Bu ikki tilsim bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir

Atoqli adib Shuhratning "Oltin zanglamas" romanida muhabbat liniyasi, an'anadan biroz chekinib, bosh qahramondan ayro holda tasvirlanadi. Biroq asar qahramon hayotidagi qo'sh ayol tufayli adabiyotning asosiy muammosidan benasib qolgan emas. Yozuvchi farzandsizlik motivi orqali qahramon hayotida ikkinchi ayolning paydo bo'lishiga zamin yaratadi. Bu esa o'z-o'zidan tuganmas konflikt – kundoshlikni yuzaga keltirgan.

Kundoshlik, umuman, chigal oilaviy munosabatlar ziddiyati mumtoz romanimiz "O'tkan kunlar"da baland pardalarda yoritilgan. Ammo undan farqli ravishda "Oltin zanglamas"da Jannat – Sodiq – Musharraf "uchligi" muhabbatga asoslanmagan. Aniqrog'i, Sodiq bilan Jannat sevib turmush qurishgan bo'lsa-da, bolasizlik tufayli o'rtada uchinchi odam, Musharraf paydo bo'lgan. To'g'ri, Sodiq ham Jannatni, Otabek singari bo'lmasa-da, sevib ardoqlagan. O'n besh yillik turmushida ular o'rtasida ola mushuk o'tgan emas.

Otabek – yigirma to'rt yoshdagi norg'ul yigit, Sodiq esa qirq besh yoshlardagi ko'pni ko'rgan kishi. Qahramonlarning yosh borasidagi farqi o'z-o'zidan Kumush – Otabek – Zaynab "uchligi"dagi kolliziyaning Jannat – Sodiq – Musharraf "uchligi"da qaytalanmasligini ta'minlagan.

Adabiyotshunos olim Sanobar To'laganova ta'kidlaganidek, "Roman voqeligiga kiritilayotgan har bir personaj goho sezilarli, goho ko'zga ko'rinar-ko'rinmas iplar bilan o'zaro bog'lanadi. Ular asarda muallifning badiiy niyati uchun muhim rol o'ynab, bosh konsepsiyaning amalga oshuviga xizmat qiladi". Yozuvchi Musharraf obrazini romanga olib kirar ekan, unga juda ko'p, ayni

paytda, zalvorli yuk ortgan. Musharraf obrazi, birinchidan, muhabbat liniyasidan uzilgan bosh muammoning qiziqarli tus olishiga turtki bergan. Ikkinchidan, roman bosh konfliktining yuzaga chiqishida asosiy vositalardan biri rolini bajargan. Uchinchidan, muallif konsepsiyasining aks etishida asosiy o'rinlardan birini egallagan. To'rtinchidan, o'sha davr ayollari (Jannat bilan birgalikda) qiyofasini o'zida aks ettirgan.

Musharraf o'tgan asrning 30-yillarida "nafaqat sobiq mustabid sovet davlatida, balki dunyoning juda ko'p rivojlangan mamlakatlarida ham bo'y ko'rsatgan "erkin muhabbat" tarafdorlari" toifasidan bo'lib, yoshligida "ota-onasining xohishi bilan er qilgan qizlardan "mushuk bolaga o'xshaysanlar, kimning etagiga solvorsa, indamay ketaverasanlar", deb kulib yuradi. Maqsadi, o'zi ajoyib er topib, hammaning og'zini ochirib qo'yish edi. Lekin uyning gapi ko'chaga to'g'ri kelmaganidek, hayot Musharraf o'ylaganidan

boshqacharoq chiqadi. Omadsiz nikohdan keyingi ikkinchi turmushidagi eri bilan oradagi yigirma yoshlik farq, qolaversa, erining ho-yu havas emas, balki, ilm-ma'rifat kishisi ekanligi uning nafaqat "erkin muhabbat" orzusini, balki Musharraf istagan yengil-yelpi hayot tarzini ham yo'qqa chiqaradi.

Shuhrat "O'tkan kunlar"dagi "kundoshlik" motivini o'z asariga olib kirar ekan, ulug' salafidan o'rganish barobarida undan oz-moz qochadi ham. Kumush bilan Zaynab o'rtasidagi chin kundoshlik Jannat bilan Musharraf o'rtasida yuzaga kelmaydi. Adib ijodiy tajribani o'rganish asnosida uni o'ziga xos tarzda sintezlaydi. Shuhrat Kumushu Zaynablarning nusxasi bo'lmagan yangi obrazlar yaratish yo'lida izlanadi.

Musharraf romanda Jannat bilan qarama-qarshi qutbda, shuning barobarida, bir mavqeda tasvirlanadi. Har ikkala ayol ham bosh qahramonning turmush o'rtog'i. Bu esa, o'z-o'zidan ularni bir-biriga taqqoslash imkoniyatini tug'diradi.

Yozuvchi Sodiqning qamalishi ortidan oila qiynalib qolgan paytida Jannatning o'z mehvaridan chiqishini istamaganmi, har holda, bu epizodni Jannat ishtirokisiz tasvirlaydi. Nazarimizda, Shuhrat romanga Musharraf obrazini olib kirish orqali Jannatni istiqboldagi fojialardan uzoqroq tutishni istaganday tuyuladi. Nima bo'lganda ham Jannat romanda o'zligini yo'qotmagan obrazlardan biridir.

Muallifning bu obrazga nisbatan simpatiyasi, hattoki unga berilgan nomda ham o'z aksini topgan. Jannat mulohazali, og'ir, bosiq, sharqona qadriyatlar asosida tarbiyalangan, iboli ayol. Bu ayol uchun burchga sodiqlik, oilaga nisbatan mas'uliyat hissi o'ta muhim.

– Begona shaharda yolg'iz o'qiyman, deb o'ylayotgandir-da, bizning ko'chishimizni bilsa, xursand bo'ladi. Yo uylanmoqchimi? – Jannatning tiliga birdan so'nggi so'z keldi. Lekin beodoblik qilib qo'ygan kishidek o'z eri

*Murg'ak yurakni
ham aldab, shirin
xotiralarimiz cho'kib
ketgan soy bo'yiga
qaytib bormaslikka
ko'ndiramiz.*

oldida bo'lsa ham, o'ng'aysizlandi, izoh berdi.
– Yoshi ham...” (qo'lyozma, 13-bet).

Romanning boshqa o'rnida bunga kontrastda yana bir suhbat berilgan: “Mehmonlar o'tirishi bilan xotini Mirsalimga ko'zini tashlab, “fotiha qilib yuboring”, ishorasini qildi. Mirsalim payti kelganini bilib, qo'lini ochdi, ketidan qo'shdi:

Yanagi yil shu paytlarda uchta bo'lib kelinglar.

To'rtta bo'lib kelsak-chi! – behayolarcha gap tashladi Musharraf. Sodiq o'ng'aysizlandi...” (qo'lyozma, 144-bet).

Birinchi suhbatdagi ayol o'n besh yil birga yashagan eri oldida ham hayo pardasini ko'tarmaydi. Jannatdan farqli ravishda, ikki haftalik kelinchak bo'lgan, Musharraf esa, eri tugul begonalar yonida ham yaltoqlanishni uyat deb hisoblamaydi. Aynan shu dialoglar ikkala obraz mantiqini asoslashda ochqich vazifasini ham o'taydi.

Jannatning eri oldida “o'ng'aysizlanishi” beixtiyor o'lim bilan olishayotgan Kumushning qaynotasini ko'rganida qo'zg'alishga uringanini eslatadi. Ammo Kumushdan farqli ravishda Shuhrat romanida Jannat portreti chizilmagan. Shunga qaramay, Sodiq, Adolat xola, Mirsalimning xotini va Mirsalimlarning nutqi orqali o'quvchi Jannatni bemalol tasavvur qila oladi.

Yozuvchi Musharrafni o'quvchiga ikki xil yo'l bilan: o'z nutqi va personajlar tili orqali tanishtiradi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, adib Jannat tasvirida qizg'onchlik qilgan bo'lsa, Musharrafda so'zni ayamaydi. O'quvchi uni dastlab Sodiqning nigohi orqali ko'radi:

“Sodiq ana shunda Musharrafning nimaligini ko'rdi. Ko'rdi-yu, kishining yuzi qanchalik aldamchi ekaniga tan berdi...” Shu joyda muallif uni kuzatish vazifasini Sodiqdan olib, ayolni o'z nigohi bilan tanishtira boshlaydi: “Ayniqsa, shu kunlarda, rasm bo'lgan jimir-jimir ipak paypoq uning chiroyli oyoqlarini ochib yuborgan edi... Musharraf yolg'iz boldiri bilan emas, chap labi ustidagi kichik moshdek timsiyoh xoli bilan ham faxrlanardi. Uning uncha chiroyli bo'lmagan yuzini ochib turgan husn kaliti shu xol ekanligini bilardi. Uni yana ham qararoq qilib ko'rsatish uchun ba'zan ikki qator injudek oppoq tishlarini ko'rsatib, tabassum qilardi” (qo'lyozma, 71-bet).

Shundan keyin kuzatuvchilik vazifasi yana Sodiqqa o'tadi: “Uyalib, tortinib o'yinga tushgan Musharraf garchand astoydil o'ynamayotgan bo'lsa ham, goh-goh maqomga tushib qolayotgan qo'l tashlashi yoki boshini qimirlatishi uning yaxshi o'yinchiligidan darak berardi... Sodiq o'yinchi juvondan ko'zini olib, Musharrafga tashladi. U xomush va sipoh o'tirardi. “Uning o'tirishida ham bir o'zgachalik bor”, deb qo'ydi ko'nglida. Bir mahal ikkalasining ko'zi uchrashib qoldi. Musharraf yana o'shanday sipohlik bilan ko'zini olib qochdi, uyalganga o'xshab qimtinib qo'ydi. “Bunisi ham o'ziga yarashdi”, dedi ichida Sodiq” (qo'lyozma, 71-bet).

Ko'rinib turibdiki, o'quvchi birinchi tanishuvdayoq ham o'zini ko'z-ko'z qiluvchi, ham uyalganga o'xshab ko'rinishga intiluvchi Musharrafga duch keladi. Asar davomida adib uning boshqa qiyofalarini Mirsalim, Adolat xola, Mirsalimning xotini, Azizalarning nutqi orqali namoyon etadi. Aytish mumkinki, yozuvchi

Musharrafni ayovsiz tanqidiy ruh bilan gavdalantirgan. Muallifning Musharraf obraziga nisbatan tanqidiy qarashi, ayniqsa, Sodiq bilan Adolat xolaning ichki monologida, Mirsalimning xotini eriga aytgan gaplarida o'z aksini topgan. Ularning Musharraf bilan Jannatni solishtirib, Jannatning shaxsiga nisbatan iliq gaplar aytishi Musharrafga nisbatan salbiy bo'yoqdorlikni yanada orttirgan.

“Adolat xola kelinining yig'idan qizarib ketgan ko'ziga, yuzlariga chaplashib ketgan surmasiga, upa-eligiga, to'zigan sochiga qaradi. Ichida “tavba, xotin degan ham shunaqa behayo, janjalkash bo'ladimi?” deb qo'ydi. Shunda birdan ko'z oldiga Jannat kelini keldi. Farishta ekan, bechora, bilmagan ekanman... shuncha yil turmush qilib, eriga biror marta tikilib kelmapti-ya” (qo'lyozma, 196-bet).

Badiiy asar qahramoni qanchalik hayotiy bo'yoqlar bilan tasvirlangan bo'lsa, kitobxon uning real hayotdan olinganiga shunchalik ishonadi. Ayniqsa, asar avtobiografik xarakterda bo'lsa, bu qiziqish yanada ortishi tabiiy.

Haqli savol tug'iladi, Shuhrat Musharrafning “salkillatib yuradigan ulama sochi”, “biror g'iybatni qulog'iga aytishga shaylangandek juvon gajagi”, “g'ozadan qizargan yuzi” yoki Jannatning “og'ir-bosiq, ro'zg'or tutishda rejali”ligini tasvirlashda real shaxslarga tayanganmi yoki ular yozuvchi fantaziyasining mahsulimi?!

---

*Murg'ak yurakni
ham aldab, shirin
xotiralarimiz cho'kib
ketgan soy bo'yiga
qaytib bormaslikka
ko'ndiramiz.*

Bu savolga javob topish uchun O'zbekiston xalq yozuvchisi Tohir Malikka murojaat qilganimizda, u: “Musharraf bu – Berta Davidova. Shuhrat aka u bilan yaqin aloqada bo'lgan, hattoki unga uylanmoqchi ham bo'lgan. Tog'am, (Mirzakalon Ismoiliiy. – M.Yo.) “Unday qilma, bolalaring yetim bo'lib qolmasin”, deb Shuhrat akani bu niyatidan qaytargan”, deb aytdi (Suhbat 2018-yil 18-mayda Tohir Malikning uyida bo'lib o'tgan. – M.Yo.).

Fikrimizcha, B.Davidovaning kimligini batafsil tanishtirish shart emas. Negaki, u o'zbek musiqa san'ati tarixidagi mashhur kishilardan biri. Lekin uning asl kasbi hamshira ekanligini hamma ham bilmasa kerak. Bo'lg'usi san'atkor, dastlab, 1938–1940-yillarda Toshkentdagi 3-tug'ruqxonada, 1941–1943-yillarda harbiy shifoxonada hamshira bo'lib ishlagan. Shuhrat esa 1943-yil aprel oyida urushda og'ir yaralanib, iyun oyida qirq besh kunga harbiy ta'til uchun Toshkentga yuborilgan.

Bu ikki fakt yarador askar Shuhratning shu joyda B.Davidova bilan tanishgan bo'lishi mumkinligini tasdiqlaydi.

Odatda, yozuvchi xalqi juda kuzatuvchan bo'ladi. Ammo hammada ham badiiy asarga ko'chirgulik alohida xislat topilavermasligi tayin. Xo'sh, B.Davidovada adibning nigohini o'ziga tortadigan nima bor edi? Uning nimasi Musharrafga o'xshash? To'g'rirog'i, Musharraf o'z donoridan nimalarni olgan edi?

Maqomchilik o'z yo'liga, xonandaning hayoti qanday edi? Shaxs sifatida-chi? O'zbekiston xalq hofizi Hasan Rajabiyning gaplariga quloq tutamiz.

“Otamiz (Yunus Rajabiy – M.Yo.) 1943-yilda harbiy gospitaldagi yarador askarlarga konsert bergan. Konsert oxirida shifoxona boshlig'i unga, “Bizda ham talantlar bor, eshitib ko'ring”, deb shu yerda ishlovchi hamshirani tanishtiradi. Hamshiraning qo'shiq aytishini tinglab ko'rgan otamiz direktorga:

“Bu qiz sendan ham ko‘ra menga ko‘proq kerak. Hozirda hamma qiyinchilik ayollarning yelkasiga tushgan. Ularga dalda bo‘luvchi ayol ovozi juda muhim. Uni o‘zimga tarbiyalayman”, deb aytgan. Bu hamshira keyinchalik mashhur san‘atkor bo‘lib yetishgan Berta Davidova edi.

Shundan so‘ng Berta opam 1943-yildan radioda ishlashni boshlagan. Uning musiqiy bilimi yo‘q edi, o‘zi aytayotgan ashulalarining ma‘nosini ham unchalik yaxshi tushunmasdi, lekin u tug‘ma talant edi. U qo‘shiqni yodlab aytardi. Berta opamda ko‘pchilikda bo‘lavermaydigan bir xislat, biror ishni qilsa, unga astoydil kirishish bor edi. U hammadan yaxshi bo‘lishga, yaxshi yashashga intilardi” (Suhbat 2019-yil 25-iyunda Yunus Rajabiy uy-muzeyida bo‘lib o‘tgan. – M.Yo.).

O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist, O‘zbekiston davlat konservatoriyasi dotsenti Malika Ziyoyeva esa, “Berta opamning savodxonligi maqtagudek emasdi, buning ustiga, uning o‘ylamasdan gapirib yuboradigan odati bor edi. Bir safar Furqatning yubileyi o‘tkazilayotgan paytda “Furqat o‘lganmi?”, deb hammaning o‘rtasida aytib yuborgani hali-hanuz odamlarning tilida yuradi”, dedi. Shuningdek, u o‘z so‘zida “Berta opamning oshiqchiligi juda ko‘p bo‘lgan”, deb ham aytdi (Suhbat 2019-yil 25-iyunda O‘zbekiston davlat konservatoriyasida bo‘lib o‘tgan. – M.Yo.).

Keltirilgan faktlar romanda tasvirlangan voqealar bilan muqoyasa qilinsa, yuqoridagi gaplarda jon borligi oydinlashadi. Ammo adabiyot – turmushdan nusxa ko‘chirish emas. Adabiyotshunos T.Boboyev ta’kidlaganidek, “Ijod jarayonida san‘atkorning diqqat markazida turadigan narsalardan biri – insonning shaxs sifatidagi konkret xususiyatlarini, individual belgilarini ko‘rsatishdir. Tomchida quyosh aks etganidek, badiiy asarda inson hayotining konkret manzaralari, individual belgilari orqali hayotdan olingan umumlashmalar ifodalanadi”.

Adib Musharraf obraziga Jannat obraziga nisbatan ko‘proq yuk ortgan. Muallifning ijodiy rejasiga ko‘ra, Musharraf bosh konfliktini rivojlantirishi, voqealar drammatizmini oshirishi bilan birgalikda, siyosiy qatag‘on domiga tushgan kishilar hayotidagi axloqiy masalalar, shuningdek, arosatda qolib, eridan oshkora voz kechgan, chekistlardan bola orttirib, hayoti fojiga aylangan ayollarning umumlashma qiyofasini o‘zida aks ettirishi lozim edi. Ana shu niyatda muallif uni erka, tantiq, adashgan, yengil hayot tarzini orzu qiladigan ayol tarzida shakllantiradi. Bu esa o‘z navbatida obrazning ichki mantig‘ini ta‘minlagan.

B. Davidovanning artistlarcha kiyinishi, qaddi-qomati Musharrafning tashqi ko‘rinishini chizishga qo‘l kelgan bo‘lsa, yengil-yelpi yashash tarzi, kiyimga, modadan qolmaslikka o‘chligi, haminqadar savodxonligi obrazning ichki dunyosini ochishga xizmat qilgan. Musharrafning Sodiqdan nolib, “yoningizda odam o‘tirgisi kelmaydi, sizdan daftar-kitobning hidi keladi”, deyishi B. Davidovanning “Furqat o‘lganmi?” degan gapining boshqacha shakliga o‘xshaydi. Bundan tashqari, Musharrafning birinchi turmushida “dutorchi yigit” bilan oila qurishi, Mirsalim Sodiqlarni chaqirib ziyofat berganida mehmonlarning hurmatiga dutor chalib berganida havasi kelib o‘tirishi, “biror bir musiqa asbobini chala olgan kishi unga armoni yo‘q odam” bo‘lib ko‘rinishi obrazga B. Davidova prototip bo‘lganiga ishora qiladi. (B. Davidovanning hech qanday musiqa asbobini chalishni bilmaganligini yuqorida aytgan edik).

Adabiyotshunoslikda badiiy asar qahramonlarining prototiplarini hayotdan izlashga nisbatan turlicha qarash mavjud. To‘g‘ri, har bir asardan prototip axtarish o‘zini oqlamasligi bor gap. Biroq “Oltin zanlamas” kabi avtobiografik romanlardagi obrazlarning prototipini aniqlash yozuvchi ijodiy laboratoriyasiga kirish uchun eng maqbul yo‘ldir.

**Navro'za
MAHAMAD XO'JAYEVA**

ABADIY ORZULAR

Bilasizmi, ruhingiz og'riqlardan holi, qushdek yengil bo'lgan lahzalarida qachonlardir bu onlarni sog'inish mumkinligi haqida o'ylash juda og'ir. O'z-o'zingizga uqtirish shunchaki, oson: hech nimani o'ylamay, lahzani yashab qolish kerak, bu huzurga pand beruvchi biror fikr shiddatini yaqinlashtirmaslik kerak – deyish, chindan aytishga va o'rgatishgagina oson. Shaxsan menga o'sha yengillik lazasida xayolimning allaqatida bu fikrni yashab turganini his qilish tiyiqsiz bir alamni beradi. Go'yo borliq bashariyatning sog'inch hissiga abadiy mahkumligini shu yo'sin isbot etmoqchidek. Biroq, insonda aqalli bir marta mana shu lahzalarning o'zida shu onni qachonlardir sog'inishini o'ylamaslik imkoni bo'ladi baribir. Hali biror yo'qotish chang solmagan, bu tushuncha hali onnga bostirib kirmagan bolalik paytida bo'ladi, hech bo'lmasa.

* * *

Ertak ayting, buva – deyman, ularning uxlamayotganini bilib. Eshitaverib qulog'imda suyagi qotgan ertaklar boshlanadi.

Bobom Zumraddan gap boshlaydi.
– Yo'q, Navro'za deb ayting otini, – deyman yana.

Shu iddao bilan Zumradga aylandim, Oybarchinga evrildim. Yoki aksincha, ular menga aylandi. Yana qaysidir qahramonlar bo'lib yashadim. Qobil va Hobillar orasida, Nuhning kemasida – ertag-u afsonalarda – chindan yashadim. Faqat ikkimizgina uxlaydigan bir xonada keyinchalik adadsiz xumori tutadigan ertaklarni tinglab, yashab chiqardim.

Bu kunlarda qo'rquv bo'lmasdi. Qachondir bu asov lahzalarni tugashi haqidagi qo'rquv mutlaqo bo'lmagan. Faqat Xudoning bobom har kun sajda qiladigan joynamozning ichida yashashiga haddan ortiq ishonadigan, hassaga tayanib o'tgan yelkaga mingashishdan tiyilolmaydigan va aks-sado kutib tog'larga ovozinig bori qadar baqirib o'tgan tizginsiz bolalik va uning bahaybat hayajonigina bo'lardi, xolos. Uchib ketgan qushlari uchun osmondan arazlagan erka go'daklik bor edi u kunlarda.

Men bobomning kunlarini mendan o'g'irlyotgan kitoblarni yashirib qo'yadigan odat chiqardim. Berkitayotgan vaqtim o'zlari ko'rib qolgan paytidagi bolalarcha o'ng'aysizligim ham o'z holicha gashtli

hozir. E'tiborning boshqa tomonga og'ishini shunchaki hazm qilolmasdim, xolos. Qandaydir tunganmas bir e'tiborga o'ch edim. Faqat go'daklargagina xos pokiza xudbinlik edi bu. Hatto odamlar yelkasida chayqalib ketayotgan tobutni qayiqqa o'xshatgancha g'uborsiz bir shavq ichida yayrayotganimda ham bu kunlarning qachonlardir tugashi mumkinligi xayolimga kelmagan.

* * *

Masjid shaklidagi kichikina soatimiz bo'lardi o'sha xonada. Uyg'otgich uchun azon ovozi sozlangan soat. Saharda shu ovozdanday uygonaman. Bobom ehtiyot bilan qo'zg'aladi. Biroz o'tib yana azon ovozi tutadi xonani. Bu safar soatningmas, bobomning ovozdagi azon. G'ayratim jo'shsa, o'rnimdan turib, bobomga taqlid qilaman: yuvilmagan peshonamni tekkizaman yerga. Nimani his qilayotganim-u, harakatlarimning qaysi jumlar bilan uyg'un bo'lishi kerakligini tushunmayman. Mutlaqo. Bilganim, xuddi o'g'rincha nigoh bilan ko'z qirimni tashlab, ular nima qilsa, shunga ergashish. Xayolim bitta o'y bilan band: bobom tezroq namozni yakunlasa-yu, o'sha horg'in nigohda jilmaygancha, "Assalomu alaykum" desa. Bor-yo'g'i shu... Hali bu kabi mantig'i anglanmagan harakatlarim ortida shu so'z beradigan, tasavvurga sig'mas bir zavq yotardi, xolos. Mana shu zavq meni issiq o'rnimdan yulqib olardi. Bobomdan eshitiladigan va o'zimni kattalardek his qilishimga sabab bo'ladigan salomning zavqi.

* * *

Arg'amchidan "g'iyq-g'iyq" ovoz chiqadi. Shiddati oshgan sayin yana-da kuch berishga urinaman. Qanchayin tezlashsa, osmonga shuncha yaqinlashaverish shavqi bilan ehtiyotni unutib qo'yaman. Tinimsiz uchilaverganidan yemirilishi boshlangan tizimchanning ham kuchi yetmaydi oxir. O'sha shiddat bilan yerga yiqilaman. Onam meni

koyib-koyib yaramni bog'laydi. Yonida turgan bobomning lablari tishlari orasida qontalash bo'lib ketadi.

– Tuzatmayman boshqa, bor... nari o'yna, – deydi bobom, yasama zardalik bilan, biroz o'tgach nega kelayotganimni fahmlab. Men esa yana osmonga yaqinlashish shavqini totib ko'rgim keladi. Har yiqilganim sayin ularning ichidan zil ketadi.

* * *

Vaqt g'irromlik qilmay qo'ymadi. Bobomga qo'shib bu kunlarni ham yo'qotganimdagi kechinmalarning izhori hech qachon asliday chiqmagan. Faqat mana shu o'ringa kelganda so'zning qudratiga shubha qilaman. Insonning hali so'z bilan yetkazib berish imkonsiz bo'lgan anchayin inja hislari borligiga ishonaman. Asli, ayni o'sha lahzadagi hislarning dami hozirgisidan o'tkir deyolmayman. Bu yil o'tgan sayin kattarib borayotgan, dahshati yanada teranlashayotgan dard, vaqt pishitib – yetiltirayotgan yaraga o'xshaydi. Hali yorilmagan yaraga.

Men faqat qachonlardir ertaklar ichidagi qahramonliklarim tugashi mumkinligini, bobomni o'g'irlashi mumkin bo'lgan narsalar – faqat kitob emasligini boladek his qiloldim, xolos. Qo'limdan o'sha lahzada joynamoz ichidagi Xudodan xafa bo'lish, go'daklarcha isyon qilish keldi faqat. Odamlarning yelkasida qalqib ketayotgan qayiq zavq bermay qo'yishini birinchi marta his qildim. Kattalarning hech biri endi salom bermasligini ilojsiz tan oldim. Osmonga yaqinlashish uchun endi faqat toqqa chiqishdan boshqa yo'l qolmaganini tushundim. Shu. Bori shu edi. Ruhim qanday o'pqonni ichiga tushayotganini hali fahmlaydigan darajadagi yoshda emasdim.

* * *

Ichimda esa endi qondirib bo'lmas ichikish ulg'aygani sayin, kunlarimdagi soxtalik kattarib borardi. Bora-bora kunlarni o'zidan

ham ayaydigan bo'ldi inson. Xotiralarga zulukdek yopishib olishdan naf yo'qligini anglagan saring, battar o'chakishgandek yetilaveradi bu his. Ba'zida aynan qaysi kechinma ichingni tirnayotganini aniq his qilolmaysan. Tafakkuring uning nomini tarjima qilib berolmay qoladi. Bu esa yana-da dahshat! His qilib turilgan og'riqning ildizi qayerdaligini bilmaganing, to'g'rirog'i tushunmaslik va atrofingdagilarga ham tushuntirib berolmaslik tish og'rig'idan ham badtar behuzur qiladi odamni. Mana shu tushunmaslik bor quvvatingni so'rib oladi. Ichingni-yu tashingni kunba-kun so'lg'inlashtiradi.

* * *

Yuborilmaydigan maktublarni yozish biroz ayanchli. O'qilmasligini anglab turganing holda, atrofingdagilarga ham bu hislarni bo'lisha olishga kuching yetmasligini o'z-o'zingga isbotlashdek og'riqli bir hol bu. Asli o'qilmaydigan maktublar bo'lmaydi. Ichkaringda berkinib yotgan favqulodda mitti bir ishonch yozishga majbur qiladi uni. Ovoz chiqarib aytishga-da jur'ating yetmaydigan gaplarni yo atrofingdagilardan o'lgudek qizg'ongan hislaringni tashqariga chiqarishning eng

ojizona yo'li bu. Hanuz bobom haqda gap ochilsa, betoqatlanishni boshlayman. Suhbatga qo'shilib nimadir deyish tugul, aytilayotgan so'zlarni oxiriga qadar eshitishga kuchim kamlik qiladi. Bu bobomli kunlarning xotirasi ko'nglimni ag'darishi bilan bog'liqmas. Kimningdir bobom haqidagi gapining turtkisi bilan biror marta ta'sirlanganim yo ko'zyosh qilganimni eslolmayman. Bu shunchaki suhbat taqozosi bilan bobom haqida aytishga majbur bo'ladigan gapimning o'ta sun'iy va soxta chiqishini bilish va kechinmalarni mana shu yasamalikka qorishib ketishidan og'rinish. Hislarni so'zga solganing sayin ko'z oldingda ular puturga qarab ketayotganidan hayiqish.

Avvalidagi uch yil bobomga shunday xatlar yozib yurdim. Boloxonadagi somonlar orasiga doim berkitilib kelingan kitoblar orasiga yashirardim xatlarni. Haligi yarani holati o'zgardi, shekilli, keyin-keyin yozmay qo'ydim. Taskin bermay qo'ydi. Men bobomning pichirlab gaplashishiga haddan ortiq ishongan o'sha joynamoz ichidagi Xudodan ko'p bor ularni tushimga kirishlarini so'rab uyquga ketganman. Tong esa doim joynamozdan araz va ilojsiz zarda bilan boshlanardi. Keyinchalik bu odatim ham yo'qoldi. Chorasizlik ko'p narsalarning mohiyatiga shikast yetkazib qo'yarkan.

Shom vaqti g'ingshib-g'ingshib, ilojsiz uxlab qoladigan odatlar boshlandi so'ng. Qoq yarim tunda onam majbur uyg'otardi:

– Yig'layapsan, bo'ldi... Bo'ldi, – takrorlaydi yana behalovat nigohini qadab. Nima bo'layotganini anglamayman. Qarog'im xo'l. Yostiq nam. Onam quchishga urinadi. Quhog'idan sirg'alib, yana o'rnimga joylashaman. Sal o'tmay soatning uyg'otgichiga sozlangan azon sim-siyoh xonadagi sukunatni buzadi. Ikkinchi azon esa yangramaydi.

* * *

Bolalik, bobomli yillar men uchun eng ulkan erk edi. Hali uning qimmatini bilmay turib his qilingan erk. To'g'ri, mutlaq

erkinlikning o'zi yo'q. Lekin bu shunchaki o'zingni o'zingniki bo'lgan insonga, o'zingniki bo'lgan kunlarga topshirish. Ta'qiq yo biror itoat qolipi bor bo'lgan taqdirda ham, ana shu itoatdan lazzat olish. Ruhingni katta qanotlarini qimtinmay yashashiga izn berib qo'yish. Va, aytganimgdek, qachonlardir buni sog'inish mumkinligi haqida o'ylamaslik. Bu xuddi telba ruhning musiqasiz raqsiga o'xshaydi. Harakatlaringni ohang boshqarmaydi. Aksincha, shu harakatlar ohang yaratadi. O'zing bilmay ana shu kuyni – erkni yaratasan va bir kun o'sha raqslardan uzoqlashgach, betiyiq bir sog'inch bilan ohanglaringni qo'msab, ba'zan qo'msayotganingni ham anglamay o'tasan. Xuddi kasallikni oyoqda o'tkazib yuborgandek.

* * *

Kunlarimga maishiy me'zonlar, me'yorlarning nuqsi urgani sayin meni tasavvurimdagi erkka bo'lgan intiqlik ildizlayveradi. Anchayin ulg'ayib qolgan sog'inch bilan poytaxtga kelaman. Yangi voqeliklar, kunlarning shiddati, gavjum ko'chalar haligi ehtiyojning oz bo'lsa-da damini qaytarishiga ishonaman. Asli, atrofdagilarning aksari erkini izlab keladi bu yerlarga. Har holda ko'pchiligi buni ochiq-oshkor tan olib qo'ya qolishadi. Ba'zilar buni men kabi bolaligidayoq topib bo'lgan, biroq boy berib bo'lganini o'zlari sezmaydi. Izlaydi. Qidiraveradi. Ehtimol, yo'qotib bo'lganini tushunar ham. Ruhini qitiqlab qo'ygan o'sha erkinlikni yangitdan his qila olishiga ishonadi ular. Poytaxtdan topolmagach esa, boshqa osmonni izlash payiga tushadi. Imkonini topishgan kun, qo'lida chiptasini tutganicha ularning bu yerlardan ketib qolmasligini biror kim kafolatlay olmaydi. Ular ketish ishq bilan yonadi.

* * *

Men tushunmasdim: lekin bobom o'sha vaqtlarda qattiq bir ixlos bilan umrboqiy

sog'inch haqida gapirardi. Hech qachon tugamaydigan sog'inch haqida. Tushunib–tushunmay eshitaverardim. Keyinchalik mushtoqlik o'zimning ichimni yemira boshlaganidan keyin ularning nima demoqchi bo'lgani haqida jiddiyroq o'ylashni boshladim. Hanuzgacha ham nimani nazarda tutganlari haqida ko'p o'ylayman. Yer yuziga tushgan odamning hammasi hech bir og'riqsiz, biror huzunliksiz go'zal talpinishga, huzur beradigan sog'inchga mahkumligi haqida aytardi. Chindan ilg'amasdim. O'gay onasining o'limi bobomga huzur bergan-u, shu haqida aytib bermoqchi deb o'ylardim, nimagadir. Sababini bilmayman.

Bilmadim, bobom ilk Odam timsolida ko'rgan jannatga bo'lgan sog'inchni nazarda tutganmi yo rahmoniy nafasi orqali yaralgan asliyatimiz – Mutlaq Ruhga bo'lgan intihosiz talpinishni o'ylaganmi, haligacha bilishga urinaman. Bobom uchun haligi erkni chegarasi shu nuqtada bo'lgani haqida xulosa qilaman, o'zimcha. Bobomning ehtiyojidagi erkinlikni bu dunyo ularga bera olmagan aniq. Bolaligi esa men go'dakligimdayoq topgan va endi umr bo'yi tamshantirib o'tadigan erkni berishga kelganda ularga nisbatan nokaslik qilgani ham bor gap. To'rt-besh soatlab navbatdan keyin olingan nonni ko'chadagi itlarga talatib, uyga quruq qo'l bilan qaytadigan bolalikni o'zimning ko'lماكka tosh otib zavqlanib o'tgan go'dakligim bilan solishtirishim adolatdan emasligini bilaman. Farqimiz – bobom erkni his qilib ko'rishdan avval uning qimmatini haddidan ortiq bilib bo'lgandi.

* * *

Osmonga yaqinlashish xumori toqqa yetaklaydi meni yana. Haligi qimtinib turgan qanotlarimni o'ylab, cho'qqilarning boshida suzib yurgan bulutlarga tikilaman. Eshitilar-eshitilmas pichirlab qo'yaman: “Bobom hozirgi erkinligini qachonlardir sog'inishi mumkinligi haqida o'ylamagan, hech qachon o'ylamagan”.

**Xudoyorxon
YUNUSOV,**
MBF ishchisi.

Ko'rganlarim tushmi, ro'yo...

Ona tilim

Navoiy nazmida charxlangan tilim,
Bobur-la Hind sori otlangan tilim.

Jang-u jadallarda bitilgan bayting,
"Boburnoma" bo'lib yurt so'rab qayting.

Alp Er To'nga – Abrosiyobiy so'zing,
Ne-ne qirg'inlarni ko'rmadi ko'zing.

Faqirsan, deb mudom qildilar zulm,
Onaginam tili, onajon tilim.

Yusuf Xos Hojibing o'zlikka qaytdi,
Yuzingni ochdim, deb Qoshg'ariy aytdi.

Yassaviy-la zulmat qalblarni yoqqin,
So'qir Yugnakiyda qoldimi haqqing?

Rivoyat, qissalar Rabg'uziy bo'lib,
"Muhabbatnoma"da yuraging to'lib,

Benazir o'girma ochmish chiroyin,
Qutbi Xorazmiy-la, Sayfi Saroyi.

Taroziy sovg'asin umid-la kutib,
Yusuf Amiriydan "Dahnoma" yutib,

Soddalik bobida tengsiz Atoyi,
Sakkokiy kim edi, kimdi Gadoiy?!

Nazmda nazri yo'q Lutfiyning asli,
Ma'ruf va mashhurlik umrining fasli.

Boyqaro xizmati kamtarin, so'lim,
Onaginam tili, onajon tilim.

Uni kamsitgan ham, mayli, bor bo'lsin,
Hatto or qilgan ham baxtiyor bo'lsin.

Unib-o'sib olam sirin ocholsin,
Navoiydan o'tib yozsa, yozolsin!

Odamiylik

Bu oylarga omonlikni olib kelgan,
Yemay, ichmay zamonlardan qolib kelgan,
Qirg'inlarda yog'iyıldardan g'olib kelgan,
Odamiylik yo'qolmasin, odamiylik!

Odamiylik Ato qismatidan kuydim biram,
Tushlariga kirmasmidi Bog'i Eram?!
Birda Qobil, birda Hobil – ko'rgulik g'am,
Odamiylik yo'qolmasin, odamiylik.

Sulaymondan mol-u davlat endi yetmas,
Luqmon Hakim o'g'itlari zarar etmas,
Bu dunyoga inson bekor kelib-ketmas,
Odamiylik yo'qolmasin, odamiylik.

Nazari past, buzuqlarning oyi to'lar,
O'zi to'g'ri, boshqa hamma o'g'ri bo'lar,
Qalb ochilmay na-da hayvon, inson o'lar,
Odamiylik yo'qolmasin, odamiylik.

Ibrat

Ko'p ibratli, dono dunyo,
O'zingni bor yo xor qilar.
Ko'rganlarim tushmi, ro'yo,
Sir-sinoat bedor qilar.

Qor

Qosh-kiprigim silab oppoq qor,
Ko'zlarimni nishonga olar.
Yuzlarimga qo'nib beg'ubor,
Vujudimga hayajon solar.

Ko'kka qarab turgan men majnun,
Holim so'rab kelibsana bu kun.
Rizq-baraka dedilar seni,
Nasibamdan ranjimoq nechun?!

Ona desang

Ona degin, yuzingdan nur yog'ilsin,
Ona degin, tilingdan bol sochilsin.
Ona degin, baxting to'kis yozilsin,
Ona degin, bolam, kaming bo'lmagay!

Ona degan boshingga g'am kelmasin,
Ona degan dunyoing kam bo'lmasin.
Ona degan qalbing alam bilmasin,
Ona degin, bolam, sazang o'lmagay!

Tinchlik o'z qo'llarida

Xur yurtida el xotirjam,
Boqiylik yo'llarida.
Bosmas aslo elni g'am,
Tinchlik o'z qo'llarida.

Baxtli yashar, ulus shod,
Yashnagay ilm-u ijod.
Ozod yurt bo'lar obod,
Tinchlik o'z qo'llarida.

O'ynamaydi poyga ham,
Hasad qilib boyga ham.
Talashmas tor joyga ham,
Tinchlik o'z qo'llarida.

Yer ham qattiq demasdir,
Osmon uzoq emasdir,
Nizo sari kelmasdir,
Tinchlik o'z qo'llarida.

Kimlar boshin silasa,
Qardosh ipin ulasa,
Ezgu umr tilasa,
Tinchlik o'z qo'llarida.

Munira GUZAROVA,*MTMZ ishchisi***Ona**

O'ylar ummonida ketdim chalkashib,
Sukutga g'arq bo'ldi aytilgan so'zlar.
Quvonchim o'rniga qayg'u almashib,
Qayda xato qildim, ey aziz do'stlar?

Do'stlar davrasidan ayrilmayin deb,
O'zni o'yladimmi, o'zga berib zeb,
O'tkinchi hislarni eng muhimi deb,
Kim uchun yashadim, ayting, otajon?

Havoyi gaplarga uchdimmi yoki?
Nogoh so'kildimi qalbingiz choki?
Sizning chin qizingiz emasman, toki
Yoshingiz aritmas bo'lsam, onajon!

Mehriniso GALIYEVA,*Rux zavodi faxriysi***Sog'inch**

Akam xotirasiga

Siz ekkan teraklar shivirlab qoldi,
Qalbidimda bir olov g'imirlab qoldi.

Egasiz uyingiz qoldi huvillab,
Siz o'tgan so'qmoqlar simillab qoldi.

Qabringiz toshini quchoqlab mahkam,
So'radim: "Qaydasiz, qaydasiz, akam?!"

Nolasiz – rubob-u naydasiz, akam,
Bilaman, yig'lashim foydasiz, akam.

Qaydasiz, deb so'rash to'g'rimas sizni,
Yaxshilar borajak joydasiz, akam!

Sitora ABDURAIMOVA,*"JILG'A" etnografik ijodiy uyushmasi a'zosi***Olmalig**

Azim shahrim Olmalig'im, zamini boy jahondir,
Necha yillik tarix bilan yashnayotgan makondir.

Qazilmalar qazib yurtga naf keltirmoq kerakdir,
Kombinatim shahrim uchun eng asosiy tirgakdir.

"Sariq cho'qqi", "Qizil olma", "Semurg'on"u "Xonjiza",
Ma'danlarning maskanidur nodir, noyob mo'jiza.

Vatanim deb yonib yashar istiqlolning farzandi,
Bunda barcha bir-biriga chambarchas dil payvandi.

Singlim

Ko'z yoshlaring to'kma, singlim, buni ko'rmoq og'irdir.
Qalbim o'zi ko'z yoshlari yuvib ketgan sohildir.

Qaysi nodon ranjitganin, jonim singlim, ayt menga,
Qancha yiroq ketgan bo'lsang, yolvoraman, qayt menga.

Bir bor darding tinglagani, bilmam, vaqtim yo'qmidi?
Senga atab olganlarim ta'na, dashnom, do'qmidi?

Yuragimning gulzoridan uzilgan gul – lolamsan,
Bolamsan sen mening, axir, onam tuqqan bolamsan.

Qulog'ingda qolganmikan men aytgan sho'x yallalar,
Beshiklarga belab, o'zim bastalagan allalar?!

Qulog'ingda qolgan o'shal navo salom yo'llasin,
Tushlaringda Ato sevgan Havo salom yo'llasin.

Ko'z yoshlaring to'kma, singlim, buni ko'rmoq og'irdir.
Qalbim o'zi ko'z yoshlari panja urgan sohildir.

A'zamjon QUROLOV,

*OKMK Shaxta qurilish
boshqarmasi mashinisti*

Konchilar

Angren azaldan konchilar shahri,
Ko'mir-oltinlari xalqimning faxri.
Bundayin mehnatning bo'lmagay narxi,
Doim mehnatidan mamnun konchilar!

Tanlari toblanar har kun-u tunda,
Aslida, mehnatning gashti ham shunda,
Yaratgan yaratgan sirli ochunda,
Egam asroriga maftun konchilar!

Allohga omonat qilib jonini,
Mehnat-la topguvchi parcha nonini,
To'ldirib xalqining dasturxonini,
Ishi ma'lum, o'zi maknun konchilar!

Qadringiz anglagan millat bor bo'lsin,
Yashasin, yashnasin, barqaror bo'lsin,
Xudo hofiz bo'lsin, Xudo yor bo'lsin,
Halol mehnatidan mamnun konchilar!

Yulduz ASHIRBOYEVA,

MTMZ ishchisi

Yetmish yashar kombinat

Sen bilan shahrim obod, oboddir xonadonim,
Farovondir ro'zg'orim, yemak-oshim, tuz, nonim,
Ota uy ayvoniga yozilgan dasturxonim,
Yetmish yashar kombinat – qadrdon qadrxonam!

Milliy boyliklarimiz sen-la boyib boradi,
Tilla, mis-u ma'danlar sen-la oshib boradi,
Buloqday qaynab turgan mehri jo'shib boradi,
Yetmish yashar kombinat – qadrdon qadrxonam!

Tog'-konlaring zabardast, Alpomishdek qaddi tik,
Qaddi tik tog'lar ichra sezmagan zarra hadik
Konchilarni bag'riga olgan bormi senchalik,
Yetmish yashar kombinat – qadrdon qadrxonam!

Egilmagin qadrdon, yiqilmagin, sinmagin,
Yashayvergin farovon, ishlayvergin, tinmagin.
Yuksalsin yoshing, umring, yuksaklikdan inmagin,
Yetmish yashar kombinat – qadrdon qadrxonam!

Tabladagi ot

surdovda oʻmganlaydi //

Kelbat – qomat, koʻrinish.

Lokati – eski, yaroqsiz.

Moʻkki – teridan tikilgan poshnasiz kavish.

Mushtak – tarozibonning oladigan haqi.

Monditmaydi – kun bermaydi.

Moshoq – oʻrim payti yerga toʻkilgan boʻgʻdoy boshogʻi.

Nadayim – xasis.

Obdov – qiyalik, nishab.

Port – oʻzini qoʻyarga joy topolmaslik, xursand boʻlmoq.

Som-som – vaysaqi, ogʻziga kelganini gapiradigan odam.

Surdov – quva-quv.

Sinamol – ishonchli.

Tabla – otxona.

Taysalladi – hadiksiramoq.

Taytuv – ahmoq.

Xoʻrish – odat.

Chalagʻay – esi past.

Chigʻil – katta koʻzli gʻalvir.

Oʻymoq – angishvona.

Oʻmgan – bagʻir, koʻkrak.

Ushbu soʻzlar Boysun tuman shevasidan tuzildi.

Onam yopar diydorkulcha...

Abdulaziz AHMAD

*1999-yilda tug'ilgan.
Hozirda Alisher Navoiy
nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti
universiteti O'zbek filologiyasi
fakulteti talabasi.*

***

Keldim qishloq, salom senga,
Majnuntollar, anhor suvi...
Sog'inchimni pishib-pishib,
Ajratib ber diydor, kuvi.

Keng yaylovqalb odamlarni
Sig'dirgan tor, tuproq ko'cha.
Bolang qaytdi tosh shaharga
Ekib sog'inch degan ko'chat.

Onam yopar diydorkulcha,
Qalb qo'rimday tandir qaynoq.
Qabartirib otam qo'lin,
Tavonini yorgan tuproq...

Burni oqqan cho'pon bola,
Kel, yuragim ol yoningga.
Qo'zing bilan ketsin yaylov,
Elt uni ham osmoningga.

Eski yo'lda bosdim takror
Bolaligim izlarini.
Men shaharga olib ketgum
Oqibatning islarini.

Keldim qishloq...

Yaproqman...

Yaproqman – titrayman daraxtda
Omonat tutgancha bilagin.
Termulib sarg'aygan olamga
Zang bosar kundan kun yuragim.

Dahri-dun po'st tashlar, bargrezon...
Esadi ayozning nafasi.
Shoximdan ayrilsam tor hayot
Bo'ladi keng ko'nglim qafasi.

Kuzlangan, sertashvish dunyoning
Sachraydi ko'nglimga siyohi.
To'kilgan – yengilgan xazonlar –
Qalandar daraxtlar kulohi.

Yaproqman, ketishim mazmunsiz,
Ochunga bermasa zarra naf.
Qovjirab bo'lsa ham yashayman,
Sarosar ketmayman bo'lib daf,
Behuda etmayman xunim sarf...

Zang bosar kundan kun yuragim...

Ahmad A'zam asarlarida odatdagiday boshi va oxiri bor voqealar, sabab va oqibat doirasida harakatlanadigan qahramonlar tasvirlanmaydi. Bir qarashda ijtimoiy salmoqdan mahrum mayda tafsilotlarning adoqsiz silsilasi aks etganday tuyulguvchi bu asarlarni tushunish oson kechmaydi. Chunki bu tafsilotlar zamiridagi ma'noni o'qirmanning o'zi topishi kerak bo'ladi. Bunday yaratilqlar adabiyotni yangilabgina qolmay, kitobxonlar didining o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi bilan ham ahamiyatlidir. Ahmad A'zam asarlarining ichki mexanizmi qandayligini, ularning badiiyatini ta'minlagan omillar nimalardan iboratligini aniqlashga urinish o'qirmanga hayotning ko'zga tashlanavermaydigan mayda hodisalari zamiridagi ulkan ma'nolarni anglash imkonini beradi.

Qozoqboy YO'LDOSH,
professor

Ahmad A'ZAM

"Yosh kitobxon" tanlovi qatnashchilariga yozuvchining "Ro'yo yoxud G'ulistonga safar" romani o'qish tavsiya etilgan.

– yozuvchi, munaqqid, ssenarist, telejurnalist. 1949-yili Samarqand viloyati, Jomboy tumanidagi G'azira qishlog'ida tug'ilgan.

1971-yili Samarqand davlat universitetining o'zbek va tojik filologiyasi fakultetini bitirgan. Shu yili Alisher Navoiy nomidagi muzeyda ish boshlagan. Keyin "Guliston" jurnali, "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasi, "O'zbekiston san'ati" jurnali redaksiyalarida, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasida ishlagan, siyosiy faoliyat bilan shug'ullangan, "Birlik" xalq harakati hamraisi, "Erk" demokratik partiyasi bosh kotibi bo'lgan. Oliy Majlis deputatligiga saylangan (1999-2004-yillar).

1995-yildan O'zbekiston televideniyesida bosh muharrir, "O'zbekiston" telekanali bosh direktori, "O'zbektelefilm" studiyasi bosh direktori lavozimlarida ishlagan. O'zbekiston televideniyesida yuzlab ko'rsatuvlar va hujjatli filmlar qilgan, ulardan eng mashhurlari: "O'zlik", "Xalqning ko'ngli", To'rtinchi hokimiyat".

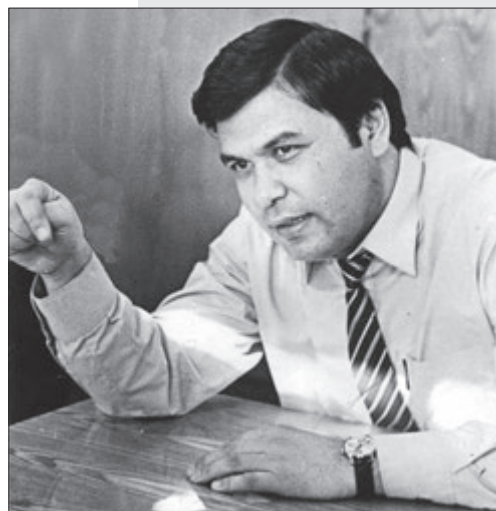
"Oyning gardishi", "Bu kunning davomi", "Asqartog' tomonlarda", "Soyasini yo'qotgan odam", "Hali hayot bor" degan nasriy asarlar, "Mas'ul so'z" degan adabiy-tanqidiy maqolalar to'plamlari, "O'zi uylanmagan sovchi", "Ro'yo yoxud G'ulistonga safar" romanlari chop etilgan. Ahmad A'zam 2014-yil 4-yanvar kuni Toshkent shahrida vafot etdi.

O‘zbekistonda ajoyib nosirlar yetishib chiqdi. Ulardan biri, shubhasiz Nurali Qobuldir. Men uning “Юность” jurnalida bosilib chiqqan “Sening bolalik osmoning” hamda “Salom tog‘lar!” asarini katta mehr bilan o‘qib chiqdim. U qissasi uchun jurnalning birinchi mukofotini olganini eshitib xursand bo‘ldim. Eng muhimi, ayni kunlarda Moskvadagi “Советский писатель” nashriyotida uning to‘plami nashr etilish arafasida.

U hayotni yaxshi biladigan ijodkorlardan. O‘z qahramonlarining ichki kechinmalarini yaxshi ochib bera oladi. O‘tgan yili Parijdagi chiqishimda mendan ittifoqdosh respublikalardagi adiblar haqida so‘rashdi. Men fransiyaliklarni Nurali Qobul ijodi bilan batafsil tanishtirdim.

Andrey VOZNESENSKIY,

rus shoiri

Nurali QOBUL

1950-yilning 2-yanvarida Jizzax viloyatining Baxmal tumanidagi Usmat qishlog‘ida tug‘ildi. Mirzo Ulug‘bek nomli Farg‘ona davlat pedagogika instituti tarix fakultetida tahsil oldi. Jizzax shahridagi Bobur nomli 22-o‘rta maktabda o‘qituvchi, (1969–1970), “G‘alaba bayrog‘i” gazetasida bo‘lim boshlig‘i (1971–1973), “Jizzax haqiqati” gazetasida muxbir (1973–1976), “San‘ati” jurnalida bosh muharrir o‘rinbosari, bosh muharrir (1977–1986), “Yulduzcha” nashriyotida bosh muharrir, direktor (1987–1996) vazifalarida xizmat qildi.

Nurali Qobulning “Oyqor” nomli birinchi qissa va hikoyalar to‘plami 1978-yilda nashr etildi. Shundan so‘ng uning “Salom, tog‘lar” (1979), “Tubsiz osmon” (1981), “Yashash uchun kechikma”, “Kaptarlar qaytmagan kun” (1983), “Unutilgan sohil-lar” (1988), “Bug‘doy pishig‘iga yetmaganlar” (1992), “Yetti iqlim xoqoni yoxud ahd va taxt” (2013) kabi roman, qissa va hikoyalar kitoblari, “Odam, Oyqor tog‘ va daydi shamol” (1980) nomli she‘riy ertagi, “Vatandan yaxshi yor bo‘lmas” nomli publitsistik maqolalar to‘plami dunyoga keldi.

Nurali Qobul tarjimon sifatida G. Markesning “Tanholikning yuz yili” romanini, Ch.Aytmatovning “Bolaligim” qissasini ona tilimizga o‘girdi.

“Yosh kitobxon” tanlovi qatnashchilariga yozuvchining “Tubsiz osmon” (“Sening bolalik osmoning”) to‘plami o‘qish tavsiya etilgan.

**Nozima
NORQO'ZIYEVA**

1999-yili tug'ilgan.
Toshkent irrigatsiya va qishloq
xo'jaligini mexanizatsiyalash
muhandislari instituti
Gidromeliorativ ishlarni
mexanizatsiyalash fakulteti
talabasi

Baxt...

Baxt, qayda to'kis yoyilgan ishqsan,
Qaysi makonda yo'llaring obod?
Vaqt qotil yo mahubumi sening-chun,
Qay manziling hijronlardan ozod?

Baxt, senga yetti qay bir oshiqqlar?
Qay ko'ngillardan ozor topmading.
Orzu qanoti kesilgan kunda,
Qay bir qalbning ishqin toptading!

Baxt, Otam boshidagi oq g'ammi,
Yo og'am ko'ksidagi tog' orim?
Ona, qo'lingdagi qadoq kammi,
Yo, Opa, asl baxt shu bir ro'molim?!

Baxt bu – lahzalarda asl yashamoq
Va his qilmoq tirikligingni.
Aylanib bormoq har bir nafasga,
Robbim, anglamoqdir buyukligingni!..

Baxt bu – lahzalarda *asl yashamoq...*

Oqibat

(Kuragi yer ko'rgan yigit tilidan)

Do'stim, xiyonatni suv qilib ichdim,
Poyimda tikonli gullar ovvora.
Og'am yelkasiga to'n kiydi yupun,
Ordan ustun ko'rdim mansabni ora.

Oqqa bo'yar bo'ldim boshingni, Ota,
Onajon, vafoga arzirmi dunyo?
Har bosgan qadamda ming bitta xato,
Robbim, oqibati pul bo'ldimi yo?

Jimmiz... singil sochi orday kesildi,
Ostona zor boqar baxtga intiq u.
Faqat sensiz qolgan onda sezildi,
Oqibat, oq sut-la kirgan eding-ku.

Qul bo'ldim qanoti singan tuyg'uga,
Yurakda bir bo'shliq faqat chalar "uvv"!

Bahor

Baxtni yetaklab kelgan qaldirg'och,
Boychechakka poyga qo'yadi bahor.
Kapalak umricha yetmagan umrim,
Har lahza ilinjda muhabbat takror.

Xonqizi baxt bilan mast o'ynashadi,
Kurtakka ko'kardim ilk muhabbatda.
Og'am g'urur edi, nomusim singlim,
Armonga yor bo'ldik ishqim abadga.

Bahor ham yellarda kuylaydi bizni,
Har qushning chug'uri tuyg'udan ogoh.
Lek xayoldan o'zga topolmam sizni,
Bir lahza yoshlikka qaytaman goh-goh!

Shammiz...

Hovrimdan hatto sham eriydi, ishqim,
Sovug'im yig'idir, balki borim ehtimol.
Parvonasiz tunga bizlar oshiq edikmi,
Har lahza poyingga to'kildim xushhol.

Har tomchi shiviri menga aylangan,
Hatto quyoshdan ham keladi rashkim,
Bulutlardan boqib turaman senga.
Poyingni yuvaverar har bitta ashkim.

Maysa, yurakkinamni ezg'iydi dunyo,
Qayta bosh ko'targim kelmaydi hatto.
Ishq tomir otadi, suvlayman yana.
Yana yomg'irman va taqdirim sahro!

Shammiz...
Erimoq ham malol bizlarga,
Yomg'irman o'chirmoq istagan "biz"ni.

Sukunat

Qorishib boraman yolg'iz vaqt sari,
Ko'ksimga qalqondir eski armonim.
Jim kutib yashaymiz kimnidir butkul,
Va butkul unutib, ishqsiz darmonim!

Sokinmiz sukutga qul bo'ldi dunyo,
Ko'chalar huvullar qalbmiday sahro.
O'zim ham bilmayin sog'indim hatto,
Ko'cha to'la shovur, chug'urchuq dunyo.

Ezg'iyman ko'ngilni hasratim ko'zyosh,
Siyohga aylanib bormoqda sog'inch.
Bedor lahzalardan maktub yo'lladik,
Yig'lama iltimos, vujudim – og'rinch!

Sukunatga sirdoshim lahzalar qoldi,
Jonsiz vujud sovrildi ishqsiz nafasga.
Bilmam yuragimning hovrin kim oldi,
Singgaman kishansiz, qalbsiz qafasga!

Raskin BOND,
Hindiston

Ingliz tilidan
**Shohrux
USMONOV**
tarjimasi

DEOLIDA

bekatida

(Hikoya)

Kollejdaligimda yozgi ta'tilni Dehrada, buvimnikida o'tkazishga odatlangan edim. Doimo mayning boshlarida yo'lga tushib, iyulda ortimga qaytardim. Deoli Dehradan o'ttiz chaqirim narida joylashgan kichikroq bekat bo'lib, Himolay janubiy etagida qalin changalzorlar boshlanishini belgilab berardi.

Poyezd Deoliga sahar beshlarda – bekat chiroqlari-yu moyli lampalarning xira nurlariga cho'mgan, tonggi g'ira-shira ro'shnolikda temiryo'l bo'ylab yastangan changalzorlarni kishi ko'zi bazo'r ilg'ashi mumkin bo'lgan pallada kirib borardi. Bu yer bor-yo'g'i bitta platforma – bekat boshlig'ining idorasi va kutish xonasidan iborat edi. Bekatta choy sotiladigan peshtaxta, meva rastasi va daydi itlaridan boshqa tasvirlagulik hech vaqo yo'q edi. Boisi poyezd bu yerga bir martagina, o'rmonzorga kirib ketishdan avval, nari borsa, o'n daqiqaga to'xtardi, xalos.

Nega Deolida to'xtar ekan, hayronman?! Na birov poyezdga chiqdi, na birov undan tushdi: hech o'zgarish bo'lgani yo'q. Hattoki, bekatta biror mardikor ham yo'q edi. Biroq poyezd qat'iy o'n daqiqa shu manzilda tin olar, so'ngra qo'ng'iroq chalinar, soqchi hushtagini chalar va Deoli ortda qolib, unutilar edi.

Menga Deolida, bekat devorlaridan narida nimalar borligi qiziq tuyulardi. Doim shu kichkina, ko'rimsiz manzilga, hech kim tushmaydigan maskanga achinardim. Shunda qachondir Deolida tushib qolib, kun bo'yi shaharchada sang'iyman, deb qaror qildim.

O'shanda o'n sakkizga to'lgandim, buvimnikiga ketayotgandim, tag'in poyezd Deolida to'xtadi. Savatcha sotadigan qiz perronga keldi.

Tong salqinligi uchun yelkasiga ro'mol yopingandi: egni juldur, oyog'i yalang bo'lsa ham o'ziga yarashgan nazokat va viqor bor edi unda.

U mening oynam yaqiniga kelib to'xtadi. Diqqat bilan e'tibor qaratayotganimni sezsa-da, boshida o'zini bilmaganga soldi. Uning yuzi oppoq, yoyiq siyohrang sochlari yaltiroq, ko'zlari esa tim qora va serg'ussa edi. So'ng o'sha serg'ussa ko'zlar mening nigohim bilan to'qnashdi. U mening derazam oldida ozroq vaqt turdi, lekin hech birimiz so'z qotmadik. Biroq u jo'nayotganida qanday qilib o'rnimni tark etganim, vagon eshigiga chiqqanim, perronda yo'lning boshqa tomoniga qarab kutib qolganimni sezmay qoldim. Choy sotiladigan rastaga qarab yurdim. Pastroq olovda choydosh biqirlab yotar, samovarchining o'zi esa yo'lovchilarga choy eltish bilan band edi. Qiz rasta ortidan meni ta'qib qildi.

– Savat olishni istaysizmi? – so'radi u. – Judayam pishiq bular, eng yaxshi xivichdan tayyorlangan...

– Yo'q, – dedim men. – Savat olmoqchi emasman.

Biz o'zimizga anchayin uzoq tuyulgan lahzada bir-birimizga termulib qoldik.

– Savat kerakmasligiga ishonchingiz komilmi?

– Xo'p, unda bitta beraqoling, – dedim va barmoqlariga tegingani zo'rg'a jur'at topib unga bir rupiya uzatdim.

U nimadir demoqchi bo'lib og'iz juftlagan zahoti, soqchi hushtagi yangradi; u nimadir dedi ham, biroq ovozi qo'ng'iroqning jaranglashi-yu poyezd pishqirishiga qorishib eshitilmay ketdi. Men vagonimga zudlik bilan qaytishim kerak edi. Lokomotiv siltanib-siltanib yo'lga ravona bo'ldi.

Bekatta ko'zdan g'oyib bo'lguniga qadar men undan ko'z uzmadim. U perronda yolg'iz, hech qayoqqa jilmay turar va men tomonga qarab jilmayardi. To boshqaruv postiga yetguncha unga qarab bordim, keyin esa chakalakzorlar bekatni to'sib qo'ydi, biroq haliyam uning yolg'iz turganini ko'ra olardim. Qizning chehrasi, qop-qora, ehtirosli ko'zlarining tasviri fikrimni band etgan, men esa bundan qutulolmasdim go'yo. Biroq Dehrada xayolimni egallagan narsalar ko'pligidan bu hodisa xotiramdan xiralashib, uzoqlashib ketdi. Faqatgina ikki oy o'tib, men qaytishga hozirlanayotganimdagina yodimga tushdi.

Poyezd bekatida to'xtashi bilan uni qidira boshladim, perronda alanglab yurganiga guvoh bo'lgach, o'zimda kutilmagan bir titroq sezdim. Shartta yerga sakradim-da, qizga qo'l silkidim.

U meni ko'rganida tabassum qildi. Hoynahoy, uni hanuz yodda tutganimdan sevindi. Men ham hamon xotirida ekanimdan quvondim. Xuddi azaliy qadrdonlar uchrashganday ikkimiz ham o'zimizda yo'q shod edik.

U vagonlar yoqalab savatchalarini pullagani ketmadi, aksincha, to'g'ri choy sotiladigan rasta tomon yurdi, tim qora ko'zlarida nogahoniy o't to'lgan edi. Bir muddat mum tishlab turdik, biroq ortiq jimlikka bardoshimiz yetmasdi.

Rasmlarni Asliddin Kalanov chizgan.

Uni shu yerdayoq poyezdga o'tqazib, o'zim bilan olib ketish xayolimga keldi; uning Deoli bekatida ko'zdan g'oyib bo'lishi haqida o'ylashga ham qurbim yetmasdi. Qo'llaridan savatchalarini olib, yerga qo'ydim. Ulardan biriga qo'l cho'zgandi hamki, qo'llarini ushlab oldim.

– Dehliga borishim kerak,
– dedim men. U bosh irg'adi:

– Men hech yoqqa ketishga majbur emasman.

Poyezd ketayotganini bildirish uchun hushtak chalgan soqchidan nafratlanib ketdim.

– Tag'in qaytaman, shu yerda bo'lasan-a?

U yana bosh irg'adi, uning bosh irg'ashi barobarida qo'ng'iroq jaranglab, poyezd olg'a jila boshladi. Qizning

qo'lini bo'shatib, siljib borayotgan poyezd ortidan yugurdim.

Bu gal uni unutmadim. U sayohatimdan so'ng ham, oradan ancha vaqt o'tganda ham, xullaski, yil bo'yi xayolimni tark etmadi. O'quv yili nihoyalashi bilan apil-tapil jomadonimni yig'dim-u, doimgidan ham ilgariroq Dehraga yo'l oldim. Buvim nevarasining bu ishidan boshi ko'kka yetishi tayin edi.

Poyezd Deoliga kelib to'xtashidan oldin men biroz asabiy va tajang edim, boisi qizni ko'rganimda nima deyishim va nima qilishim ustida bosh qotirardim. Uning qarshisida noshudlarcha hissiyotlarim borasida biror so'z aytmoqqa, yo biron narsa qilmoqqa botinolmay turmasligim kerak.

Poyezd Deoliga kelib to'xtadi, men esa atrofga olazarak bo'lib uni qaradim, biroq hech yerda qiz ko'rinmasdi.

Eshikni ochib, yerga sekingina sakradim. Negadir shu on ko'nglim juda g'ash va kuchli esankirash egallagan meni. Nimadir qilishim kerakligini sezib, bekat noziri yoniga yugurdim. Undan, "Siz shu yerda savatlar sotib yurgan qizni taniysizmi?" deb so'radim.

– Yo‘q, tanimayman, – dedi nozir, – agar qolib ketishni istamasang, poyezdga shoshilganing yaxshi.

Biroq bekatning hamma yerini ko‘zdan kechirdim, temir izlar osha bekat hovlisiga ko‘z tashladim, bor-yo‘q ko‘rganim mango daraxti va changalzor ichkarisiga kiruvchi tuproq yo‘l bo‘ldi. Yo‘l qayerga ketgan? Poyezd bekatdan nariga jilishni boshladi, perron yoqalab yugurib, vagonim eshigiga sakrab olishim lozim edi. Keyin poyezd tezlikni yuqorilatib, o‘rmon oralab yelib borayotganida, men oyna oldida o‘yga botib turar edim.

Axir, umrimda ikki martagina uchratgan, kimligini haqida hech narsa – aslidayam hech narsa – bilmaydigan, o‘zi zo‘rg‘a men bilan suhbatlashgan, biroq ilgari sira tuymagan iliqlik va bir ajib hisni tuydirgan qizni topish borasida qo‘limdan nimayam kelardi?

Buvinimning ham kelganimdan aytarli ko‘ngli to‘lmadi, chunki ularnikida ikki haftadan ortiq o‘tirmadim. O‘zimni holdan toygan, o‘salday his etdim. Shu bois Deolidagi bekati noziri bilan gaplashish uchun qayta yo‘lga otlandim.

Biroq Deolida nozir yangilangan ekan. O‘tgan haftada sobiq nozirni boshqa manzilga o‘tkazishibdi. Yangi nozir savat sotadigan qiz haqida hech narsa bilmas ekan. Men kalta bo‘yli, xazonday qovjirab qolgan, ust-boshi yog‘ga belanib yuradigan choyfurush amakini izlab topdim va savat sotuvchi qiz haqida biror narsa bilarmikan deb so‘rab ko‘rdim.

– Ha, bu yerda shunaqa qiz bo‘lardi, yaxshigina eslayman, – dedi u. – Lekin u hozir kelmay qo‘ygan.

– Nega? – qiziqdim men. – Unga nima bo‘lgan ekan?

– Men qayoqdan bilay? – dedi amaki. – U menga hech kim emasdi-ku...

Tag‘in poyezdga qarab yugurishim zarur edi.

Deoli ko‘zdan uzoqlashib borar ekan, bir kuni shu yerda to‘xtab, shaharchada bir kun qolishim va hammadan surishtirib, tim qora, beqaror ko‘zlarining birgina boqishi bilan qalbimni o‘g‘irlagan qizni topishimni maqsad qildim.

So‘nggi o‘quv yiliga qadar o‘zimni shu o‘y bilan ovutib keldim. Yana yozda Dehraga yo‘l oldim. Erta sahardayoq poyezd Deolida to‘xtaganida perronning u uchidan-bu uchigacha qadar qizning sharpasini izladim. Uni topa olmasligimga ishonchim komil edi, ammo o‘zim ham xuddi shuni umid qilayotgandim.

Negadir o‘zimni Deolida tushib qolib, shu yerda bir kunimni o‘tkazishga ko‘ndirolmadim. (Agar bularning bari biror asar yo film bo‘lganida edi, – deb o‘ylardim, – men jumboqning tagiga yetgan va harakatlarimga yarasha xotimaga erishgan bo‘lardim.) O‘ylashimcha, men bundan qo‘rqdim. Haqiqatdan ham qiz bilan bog‘liq nima sodir bo‘lganini bilishdan qo‘rqardim. Balki u ortiq Deolida yashamas, ehtimol, turmushga chiqqandir yo biror kasalga yo‘liqqanmikan?

So‘nggi bir necha yil ichida ko‘p bora yo‘lim Deolidan o‘tadi va har gal o‘sha-o‘sha, sirayam o‘zgarmagan chehraning kaminaga jilmayib turganini qayta uchratishimga ishonib-ishonmay vagon derazasidan tashqariga qarayman. Deolida, bekat devorlari ortida nimalar yuz berishiga qiziqaman. Biroq zinhor bu yerda to‘xtamayman. Bu barchasini izdan chiqarishi mumkin. Men umid va orzu etishdan to‘xtamaslikni, derazadan turib bo‘m-bo‘sh perronning boshdan adog‘igacha nazar solishni, savatchalar ko‘tarib olgan qizni mudom kutishni afzal ko‘raman.

Men endi Deolida hech qachon to‘xtamayman, aksincha, bu manzilni imkon qadar tezroq ortda qoldirib ketishga urinaman.

Rasmlarni Asliddin Katanov chizgan.

Xotinimni OLIB KETAMAN!

(Hajviya)

**Boborahmat
MUHAMMADIYEV,**
Samarqand viloyati.
Nurobod tumani, Tim
qishlog'i. 56-maktab
o'qituvchisi

Jiyanqul ovqat solingan sumkani ko'targanicha tuman kasalxonasiga kirib kelar ekan, yuzidagi tabassumni yashira olmasdi. Hazil gapmi, axir, qirqqa kirganida o'g'illi bo'ldi. Hali oshnalari eshitsa bormi, darrov choyxonaga sudrab qolishadi – o'g'il muborak deb.

Bobosining ismi Abdulla bo'lgan, odamlar ilmi kishi edi, deyi-shardi. O'sha bobosining ismini qo'yishni niyat qildi. U gullar ekilgan yo'laklar bo'ylab borar ekan, hali bobosi u yoqda tursin, momosini ham

bir eslab olishi xayoliga kelmagan edi. Xotini yotgan palataga ovqatni kiritib, endi orqasiga qaytmoqchi edi, oq xalat kiygan hamshira uni to'xtatdi:

– G'aniyevmisiz?

– Ha, – boshini qimirlatdi u.

– Bosh vrach huzuriga kirarkansiz!

Jiyanqul tepasiga “Bosh vrach Po'lol-masov” deb yozilgan eshikka asta bosh suqdi:

– Mumkinmi ?

– E-e, keling-da aka, keling.

Xona to'ridagi stolda nimadir yozib o'tirgan, to'ladan kelgan, ikki yuzi qip-qizil o'rta yosh vrach uni stulga chorladi. Xuddi hayit arafasida otasini kutgan yosh bola misol unga o'ta mulozamat bilan choy uzatdi:

– Qani aka, ishlaringiz qanday?

– Rahmat, yaxshi. – Bunchalik shirin xushmuomala sirini tushunolmay angraydi Jiyanqul.

– Avvalo o'g'il muborak aka, – shirin muomala zabtini pasaytirmay jilmaydi vrach. – Pahlavon, a naq pahlavon!

Jiyanqul nima deyarini bilmay, yerga qaragancha “ha, ha” derdi.

– Nima ish qilasisiz o'zi? – angraygan Jiyanqulga engashdi vrach. – Kasbingiz deyman?

– Ha-a, menmi? – shoshib peshonasidagi terni arttdi u. – Tog'da cho'ponman, chorva – dedi tushuntirgan bo'lib.

– Ey yashang, – qo'llarini qarsillatib urdi astoydil xursand bo'lgan vrach. – Shu bugun yaxshi bir odamni uchratishim tushimda ayon bo'lgandi-da. Bu deyman yuz, ikki yuzta qo'y-qo'chqorlar bordir-a ?

Endi uning hayitlikni qo'lga kiritishi aniq edi.

– Ha endi rizqqa yarasha, – g'udurlandi yerga qaragancha baxtiyor ota.

– Endi aka, avvalo, tabrik, keyin bizga ham kichkinagina suyunchi deganday, a nima dedingiz? – barmoqlarini ishqalab ishshaydi Pulolmasov.

– Mayli, mayli. Ha, albatta.

– Ha yashang aka! Choydan iching, – mehribonlik bilan uning piyolasiga choy quydi bosh vrach. – Ertaga biz hujjatlarni to'g'rilab qo'yamiz. Siz ham bu yog'ini to'g'rilab keling, xo'pmi?

Ertasiga ertalab, Jiyanqul ikki qizi va o'g'liga onasi bilan chaqaloqni olib kelishni aytib, yo'lga tushdi. Yo'l-yo'lakay cho'ntagidagi yuz ming so'mni paypaslab qo'ydi – menimcha yetar. Uni intizorlik bilan kutib turgan bosh vrach chaynala-chaynala bir parcha qog'ozga oltita noli bor raqamni yozib ko'rsatdi. Bu raqamlarni ko'rib tomog'i quruqshagan Jiyanqul endi o'rnidan turgan edi, xonaga bostirib kirgan semiz bir ayol bidiray ketdi:

– Sizmi atasi, balangiz bir yakshi, bir yakshi, anasida yakshi. Iki kun podryad o'zim karadim, – tatarcha-o'zbekchani qorishtirib gapira ketdi ayol. – Har kuniga yuz mingdan, nu o'zig'iz xisab eta, – yakunladi u. – Baxitli bo'lig'iz.

– Ikki yuz – boshini qimirlatdi Jiyanqul.

Gandiraklab koridorga chiqqan baxtli otani to'rtta hamshira kutib turgan ekan, darrov chuyllab o'rab olishdi. Biri suv isitgan, biri choyshab yuvgan, biri yo'rgaklagan... Xullas bechora Jiyanqul yana ikki yuz, uch yuzni bo'yniga olishga to'g'ri keldi. Qutuldim-ov deb peshonasidagi terni artayotgan edi:

– Amaki, ellik ming, – degan ingichka ovozni eshitdi. Bu kim bo'ldi yana deb, u yoq-bu yoqqa alanglayotgan edi, hamshiralalar orasida kichkinagina, ninachidek ozg'ingina qiz ko'rindi. U stolga o'tirgancha nimadir yozayotgan edi.

– Sen nima karomat ko'rsatding qizim? – qiziqsindi Jiyanqul.

– Istoriyalarni men yozaman-da, ya'ni kasallik varaqasini.

Undan qutulgan Jiyanqul uzun o'rindiqqa ohistagina cho'kkan edi, eshik ostonasida qorovul ko'rindi. U miyig'ida kulganicha Jiyanqulga umidvor bo'lib qaradi.

– Ha-a, hali darvozadan eson-omon chiqib olish ham kerak, – ichidan zil ketdi u. Boyagi nol-nollab ketgan hisobga yana bir-ikkita raqam qo‘shildi. Gandiraklab, tomog‘i quruqshagan, ko‘zlari-ning oldi jimirlab ketayotgan Jiyanqulga kimdir suv uzatdi:

– Hechqisi yo‘q akasi, o‘tadi-ketadi, suvdan iching.

Muzdekkina suvdan ichib, sal o‘ziga kelgan Jiyanqul kulib qo‘ydi. – Agar shu xarajatga yana ozgina qo‘shsam, to‘y o‘tkazib olsam ham bo‘lar ekan!

U biroz o‘ziga kelib olgach, dadil qadamlar bilan bosh vrach xonasiga kirib bordi.

– E otets-molodets, geroy, keling. Chaqaloqni olib ketasizmi?

– Yo‘q, o‘ylab ko‘rsam chaqaloqni olib ketolmas ekanman.

Menga xotinimni bering. Xotinimni olib ketaman.

U tez-tez yurib, uni kutib turgan doya xotin Faya opa oldiga bordi-da, xotinini yetakladi:

– Yur xotin, uyga ketdik. Bu yerdagi xarajatga mening pulim yetmas ekan.

– Voy chaqaloq-chi?

– Chaqaloq ularga!

U og‘zini ochgancha qolgan bosh vrach, doya xotin, hamshiralar armiyasini yorib o‘tdi-da, umidvor bo‘lib turgan qorovulga oxirgi zarba o‘qlarini yo‘llagach, dadil uyga yo‘l oldi.

Bu orada Jiyanqul kabi qiynalib yurganlardan biri bu shovshuvni darrov tuman prokuroriga xabar qilib yuboribdi – nima emish, ota chaqalog‘ini tashlab ketibdi. Prokuror bosh vrachga nima deganini bilmadig-u, lekin oradan yarim soat o‘tar-o‘tmas Jiyanqulning uyi oldida ikkita mashina paydo bo‘ldi. Undan tushgan bosh vrach, doya Faya opa, hamshiralar chiroyli bolalar aravachasini, ikki sumka dori-darmon, yo‘rgaklar, kiyimchalarni Jiyanqulning uyiga tashiy boshladilar.

– Obbo siz-ey, – dedi bosh vrach hech nima bo‘lmaganday, – sovg‘a-salomlarni ham olmay ketvoribsiz-a! Bu bizning tug‘ruq-xonamizdan homiylik yordami.

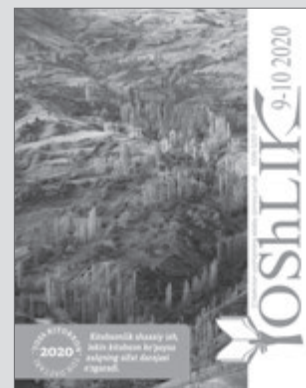
Er-xotin nima deyishini bilishmasdi.

– Nu, lekarstvolarni qayg‘a quya, – dedi muloyimgina Faya opa. – Mina shirayli igrusheklar-da alib kela.

– Rahmat, rahmat, – derdi Jiyanqulning soddagina ayoli.

– Sal shoshibmiz-mi deyman-da onasi, – shivirladi Jiyanqul.

– Bu deyman bular kelasi safar mashinayam berrorishadi-yov!

Muqovada:

“Yurtimizda kuz tarovati”.

Bosishga 28.10.2020-yilda ruxsat berildi.

Qog‘oz bichimi: 84x108 ¹/₁₆

Nashriyot hisob tabog‘i: 8

Obuna indeksi – **822.**

ISSN 0207-9137.

Jurnal 2007-yil 4-mayda

O‘zbekiston Matbuot va

axborot agentligi tomonidan

Nº 0253 raqami bilan

ro‘yxatga olingan.

Tahririyatga kelgan qo‘lyozmalar taqriz qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Jurnaldan ko‘chirib bosilganda “Yoshlik”dan olindi” deb izohlanishi shart.

“SILVER STAR PRINT” MChJ bosmaxonasida chop etildi. Buyurtma Nº 55. Adadi: 600.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-uy.